magazin istoric

ANUL V Nr. 5 (50) MAI 1971

„Continuînd lupta de veacuri pentru eliberarea socială și națională, cele mai bune tradiții ale mișcării muncitorești și socialiste din România, partidul comunist este în noile condiții istorice exponentul fidel al intereselor clasei muncitoare, ale întregului popor."

NICOLAE CEAUȘESCU

magazin istoric

Revistă de cultură istorică

Anul V — Nr. 5 (50)
mai 1971

Redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Redactor şef adjunct
NICOLAE MINEI

Colegiul redacţiei

DUMITRU ALMAŞ
CONSTANTIN ANTIP
VIRGIL CĂNDEA
TITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU
ŞTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA
ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU

În numărul viitor:

● Centenarul Nicolae Iorga: Aşa lucra marele învăţat; Iorga, istoric al lumii bizantine; Fragmente din lucrări nepublicate în limba română; Savanţi străini despre Iorga ● Adevăratul chip al lui Alexandru Lăpuşneanu ● Răspunsurile exacte la concursul nostru ● Menelik II, unificatorul Etiopiei ● Soli şi spioni la curtea lui Mihai Viteazul ● Memoriile lui Anthony Eden ● Cutremurul a durat 11 ani ● Eroica moarte a lui Decebal.

COPERTELE NOASTRE

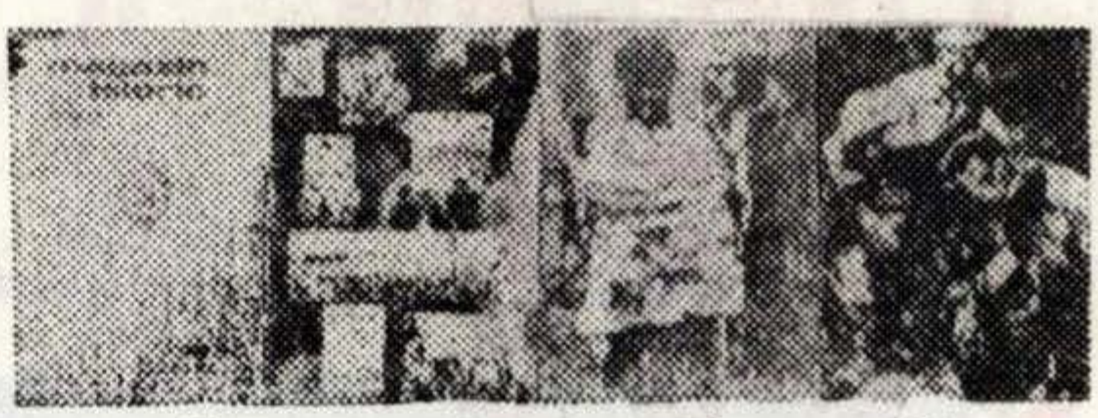

① ④ ② ③

① Partidul Comunist Român — o jumătate de ④ secol de lupte şi jertfe pentru înlăturarea exploatării şi nedreptăţii, pentru progresul, libertatea şi prosperitatea patriei noastre
② Muncitorul şi ţăranul. Pictură de Octav Băncilă (Muzeul de Artă al R.S.R.)
③ Tipografie ilegală. Tablou de Ştefan Szönyi

SUMAR

SEMICENTENARUL P.C.R.

Există un asemenea partid!: CRISTIAN POPIŞTEANU 2
Piatră de hotar pentru o istorie nouă: TITU GEORGESCU 5
● **Începutul nu a putut fi oprit!** . . 15
Republica din Dealul Spirii: M. C. STĂNESCU 17
● **„În România de mîine noi vom fi stăpînii...“** 24

Frontul austriac al libertăţii: HERBERT STEINER 30
● **Limbajul dramatic al cifrelor: 1939-1945 — Bilanţul conflagraţiei** . 37
Deportată la Ravensbrück: Ş. GRUIA 43
● **Ei s-au jertfit pentru victorie — Agentul secret al secolului** 46
Dicţionar istoric: C. REZACHEVICI . . 54
Dacia 256-275: DUMITRU PROTASE . . 59
Memorii (II): ANTHONY EDEN . . . 66
Neamul Goleştilor: DUMITRU ALMAŞ . 74
Goleştele...: VASILE NOVAC 82
Scrisoarea lui Neacşu din Cîmpulung: MATEI CAZACU 83
Simon Bolivar — El Libertador: ANCA VOICAN (cu o schiţă cronologică de VIOREL SIRBU) 84
● **Cărţi sosite la redacţie** 94
● **Poşta redacţiei** 97

1921

1971

EXISTĂ

Dacă istoria este cartea de căpetenie a oricărei națiuni, nimic mai firesc ca între filele ei să fie gravate adînc și puternic faptele bărbaților și femeilor care modelează mersul înainte în destinele oricărui popor ; dacă revoluțiile sînt locomotivele istoriei, se cuvine să fie păstrați, în cronica fiecărui popor, oamenii care se jertfesc pentru ca aceste locomotive să înainteze ; dacă nu poate fi liber un popor care asuprește alte popoare sînt etern înălțătoare luptele celor care au înțeles să se dăruiască libertății tuturor și a fiecăruia.

De un timp bimilenar poporul român își are vatra pe aceste pămînturi. Și nici un istoric al acestor milenii nu poate susține că existența acestui popor al nostru, înzestrat cu atîtea vrednicii și trăind într-o țară cu multe frumuseți și resurse, s-a desfășurat într-un eden. Nimeni nu se va încumeta să susțină că ar fi fost ocrotite aceste pămînturi și oamenii lor de vitregii dinăuntrul sau dinafara țării. După cum greu i-ar fi oricui să susțină că poporul român s-a acomodat vreodată potrivniciilor. S-au scris de-a lungul secolelor cronici ale luptelor nenumărate duse pentru păstrarea ființei și rosturilor românilor, duse pentru stăpînirea în deplină libertate a propriilor drepturi, duse pentru făurirea unei vieți mai bune. În toate marile cărți ale istoriei noastre — și în ultimii ani am fost martorii și părtașii unei rodnice și nemaiîntîlnite eflorescențe a literaturii istorice între ale cărei coloane trece și acest „Magazin istoric", care a reînnodat firul ilustrului „Magazin istoric pentru Dacia" — vom găsi fapte vrednice de amintire ale înaintașilor glorioși ori anonimi care ne-au rostuit țara, obiceiurile, capacitatea de a ne afirma între popoarele lumii.

Scriind aceste rînduri la aniversarea semicentenarului Partidului Comunist Român ne gîndim că istoria partidului se subsumează istoriei contemporane a României, care, se poate spune, reprezintă cam a patruzecea parte din istoria minunată a poporului nostru. Și în această ultimă parte din existența poporului român găsim concentrate prin **acest partid** tot ceea ce luptele sociale și naționale, tot ceea ce aspirațiile și năzuințele nobile, tot ceea ce interesele vitale ale maselor trebuiau să exprime la scara istoriei. Și tocmai în retrospec-

UN ASEMENEA PARTID!

tiva istoriei bimilenare și a celei semicentenare, în atît de densa experiență de astăzi și în perspectiva răspunderilor viitorului, Partidul Comunist Român poartă cu cinste titlul de continuator, păstrător și promotor al tradițiilor de luptă revoluționară, democrată, progresistă.

Istoricește vorbind, P.C.R. se arată a fi legatarul legitim a tot ceea ce a creat mai valoros poporul român, se arată a fi conducătorul legitim al întregii societăți prin realizările certe și concrete din acești 50 de ani sărbătoriți acum. Nici un alt partid sau personalitate politică în istoria acestei țări nu și-a asumat un asemenea rol, într-atît de greu și de complex, în condiții dintre cele mai dificile. De la începuturile existenței sale, atunci în primăvara anului 1921, cînd întîiul său congres săvîrșea un act de radicală cotitură istorică, și pînă în zilele noastre, ale construcției societății socialiste multilateral dezvoltate, partidul comunist s-a situat la altitudinea de care avea nevoie această țară și acest popor.

Partidul comunist nu a făcut niciodată promisiuni, dar, sprijinindu-se pe învățătura cea mai înaintată, marxism-leninismul, cunoscînd legile dezvoltării sociale și aplicîndu-le creator la realitățile românești, a asigurat victoria deplină și definitivă a socialismului pe pămîntul României. Partidul comuniștilor a înfruntat teroarea cea mai crîncenă, a activat fără preget în ilegalitate, a abordat creator și curajos făurirea unei noi orînduiri, a unei noi vieți. Nici o revoluție, nici o răscoală, nici o mișcare revoluționară din țara noastră nu se poate compara cu extrema complexitate a problemelor ridicate de revoluția socialistă. Partidul comunist este acel conducător încercat care a știut să asigure victoria maselor în revoluția socialistă ce a dus la lichidarea pentru

totdeauna a exploatării omului de către om, la cucerirea libertății sociale și naționale, la înflorirea întregii națiuni socialiste. Istoria perioadei interbelice și a războiului hitlerist a fost dură, dar Partidul Comunist Român, organizînd și conducînd lupta împotriva orînduirii capitaliste, a dictaturii militaro-fasciste și trupelor naziste, iar apoi pentru desfășurarea războiului antihitlerist, pentru cucerirea puterii, pentru întemeierea și dezvoltarea unei noi orînduiri, a știut să-i facă cu cinste față. Bilanțul ultimilor cinci ani care au adăugat atîtea trăsături noi dezvoltării sociale, politice, economice, culturale în România socialistă este însuflețitor și generator de încredere și optimism, după cum la fel sînt îndeplinirea an după an a programelor Congreselor IX și X ale partidului, care deschid poporului nostru perspectivele mersului cu succes înainte spre culmile civilizației, spre comunism. Întregul calendar al acestui ultim cincinal arată oricui o altă Românie, el arată oricui cît de adînci sînt rădăcinile socialismului în țara noastră, cît de trainică este osmoza partidului cu poporul, cît de creator este dialogul partidului cu națiunea. Această România socialistă a anului 1971 este un membru de nădejde al comunității mondiale socialiste, este indisolubil unită cu toate statele sistemului socialist prin comunitatea orînduirii, țelurilor și ideologiei, este o prezență activă a frontului mondial revoluționar antiimperialist. O solidaritate internaționalistă impresionantă străbate întreaga istorie a partidului comunist, a mișcării muncitorești din România, fără număr fiind firele care au sudat legăturile dintre noi și comuniștii, revoluționarii, democrații, oamenii muncii din alte țări. Această România socialistă a anului 1971 arată — prin locul și rolul ei în lumea contemporană, prin relațiile și prestigiul ei internațional, prin politica de pace și cooperare internațională, prin devotamentul pentru principiile independenței și suveranității, egalității în drepturi, neamestecului în treburile interne, avantajelor reciproce — ce a făcut partidul comunist pentru afirmarea intereselor țării și poporului. Partidul comunist nu a făcut promisiuni, ci a arătat fără șovăire, cu maxim devotament față de popor, ce este de făcut, a învățat din mers arta de a guverna, s-a sfătuit și se sfătuiește cu masele populare, generalizînd experiența lor de luptă și muncă. Presărat cu jertfe, cu greutăți și suferințe fără seamăn, fără a fi scutit de erori, neajunsuri și greșeli, drumul semicentenar al partidului este drumul cinstei și demnității, al onoarei și curajului.

Acum 50 de ani, cîteva sute de congresiști votau crearea unui partid de tip nou. Cine privește raportul cu care se prezintă azi în fața istoriei Partidul Comunist Român vede limpede că această forță conducătoare a poporului în Republica Socialistă România este un partid de tip nou, care înțelege să transforme chiar glorioasa sărbătoare a aniversării sale într-o amplă și însuflețitoare dezbatere asupra perfecționării mersului înainte al societății. Este ceea ce au demonstrat atît de numeroasele vizite, întîlniri, consfătuiri de lucru ale secretarului general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, președintele Consiliului de Stat, spiritul viu, creator, mobilizator, care prezidează acest constructiv dialog ce capătă semnificații de gigantic propulsor al energiilor maselor, al puterii lor de făuritoare ale civilizației.

Întrebărilor atît de greu de descifrat ale istoriei, năzuințelor atît de însetate de echitate socială, de libertate, de progres ale maselor, răspunderilor atît de complexe ale orientării poporului român în perspectiva contemporană într-o lume în vertiginoasă evoluție și transformare, realitatea ultimei jumătăți de veac le-a găsit nu o cheie miraculoasă, nu o soluție universală, nu o invenție, împrumutată, ci un răspuns pe deplin viabil. Da, există un asemenea partid, trup din trupul poporului român, care și-a putut asuma responsabilitatea de a conduce și îndruma destinele istoriei românești spre culmile civilizației și progresului, spre socialism și comunism, spre multilaterală împlinire a personalității umane. Este Partidul Comunist Român la a cărui sărbătorire întreaga noastră națiune rostește, pentru generațiile de ieri, de azi și de mîine, tinereasca urare :

Vivat ! Crescat ! Floreat !

Cristian POPIȘTEANU

1921

1971

8-12 MAI 1921

PIATRĂ DE HOTAR PENTRU O ISTORIE NOUĂ

Prof. univ. dr. TITU GEORGESCU

In fața clădirii, cîțiva polițiști. Ce se întîmplase ? Iarăși nu se poate ține congresul ? Din nou amînare, ca și în aprilie, august, septembrie 1920 ? De data aceasta se pare că este altceva ; congresul fusese convocat și avea să aibă loc.

Delegații, reprezentînd secțiunile Partidului Socialist din numeroase orașe ale țării, cum sosesc în Capitală, se îndreaptă spre sediul partidului din strada Sf. Ionică. Dar acolo totul este închis.

Dumirirea vine, însă, repede. Un tînăr, muncitor după veșminte, se apropie de fiecare, le spune ceva în grabă și, ajutîndu-le să-și transporte valizele, îi conduce cîteva sute de pași, peste Calea Victoriei, pînă în strada Academiei.

Alții sînt recunoscuți încă din gară și conduși la case de gospodari, muncitori cei mai mulți, unde vor locui în timpul congresului.

Lucrările congresului partidului se vor desfășura la început în strada Academiei nr. 38, în sălile redacției ziarului „Socialismul".

Bucureștiul — gazdă a congresului

Încă în ajunul zilei de 8 mai începuseră a se aduna, în jurul redacției ziarului „Socialismul", zeci și zeci de oameni, vîrstnici și tineri, întrebînd și discutînd cu glas scăzut.

De ce astfel ?

Din primele momente aflaseră despre măsura autorităților guvernului Averescu de a interzice desfășurarea lucrărilor congresului la sediul partidului. Mai aflaseră că o parte din raportorii la punctele principale de pe ordinea de zi fuseseră arestați în ultimele zile ale lunii aprilie și de 1 Mai. Militanților socialiști, care nu fuseseră eliberați după arestarea lor o dată cu greva generală, li se adăuga astfel un nou lot de întemnițați.

Constantin Mănescu își amintește : **Mi-am început activitatea în rîndurile P.S.D.M.R. încă în 1898. Împreună cu alți fruntași ai mișcării muncitorești îmi desfășuram munca în Valea Prahovei. După primul război mondial, mișcarea noastră muncitorească a intrat într-o perioadă de adînci frămîntări. Pe fundalul acțiunilor de masă, nemaiîntîlnite la noi pînă atunci, în sînul Partidului Socialist s-a dat o susținută luptă. Exista în cadrul acestuia o aripă revoluționară care se manifesta tot mai puternic. Preocuparea revoluționarilor din România era concentrată în direcția luptei pentru transformarea partidului. Devenise evident că vechiul partid, tactica și metodele sale de acțiune nu mai corespundeau cerințelor noi ale luptei revoluționare. Sensul istoriei, evidențiat cu pregnanță de greva generală din 1920, era unic și ireversibil : necesitatea unui partid credincios clasei muncitoare, care să descifreze și să servească cu credință interesele maselor. Din această cerință obiectivă avea să ia naștere partidul marxist-leninist al clasei noastre muncitoare. Dar nu numai numele partidului trebuia schimbat, ci îndeosebi structura lui.**

Am avut ocazia să particip, în decembrie 1920, la Tours, la Congresul de constituire a Partidului Comunist Francez. I-am văzut atunci la lucru pe fondatorii partidului frățesc din Franța : Marcel Cachin, Vaillant Couturier ; i-am ascultat cu atenție cum vorbeau pe Ho Și Min, Clara Zetkin și alți mili-

Notele istorice de față sînt rezultatul documentației din arhive, din presa vremii și din memoriile scrise peste timp de către participanții la congres sau consemnate de septuagenarii sau octogenarii delegați în forumul din 1921, care trăiesc măreția acestui jubileu.

tanți de seamă ai mișcării comuniste din diferite țări. La Tours nu toți au înțeles uriașa însemnătate a actului istoric la care erau prezenți. Pentru mine, însă, congresul din Franța a fost un prilej de învățăminte.

În tot timpul de la 20 octombrie 1920 și pînă la congres n-a încetat prigoana. S-au operat sute de arestări în rîndurile activiștilor de stînga, care fie că fuseseră filați de Siguranță în vînătoarea făcută pentru descoperirea atentatorilor de la Senat și a celor evadați de la Jilava, în frunte cu Alecu Constantinescu, fie că fuseseră denunțați de către elemente din rîndurile social-democraților de dreapta.

În martie 1921, arestările și descinderile se întețiseră. Căzuseră primii tovarăși în frunte cu Iancu Olteanu, iar la cîtva timp au căzut și alții. Toți arestații au fost încarcerați la Jilava.

Totuși, în această atmosferă de opresiuni, de arestări, munca pentru pregătirea congresului s-a desfășurat intens, fixîndu-se data ținerii lui pentru zilele de 8, 9 și 10 mai 1921, în sala partidului din str. Sf. Ionică, din București (lîngă actuala Sală a Palatului R.S.R.).

Delegații din provincie aduceau vești îngrijorătoare. Unii au putut părăsi cu greu localitățile spre a porni spre București, destui fiind nevoiți a merge în alte gări pentru a nu fi arestați.

Dumitru Ciumbrudeanu : Am fost ales delegat al secțiunii Partidului Socialist din Alba Iulia. Aveam mandat, și eu și încă un tovarăș, să votăm pentru crearea Partidului Comunist Român. Așa se hotărîse de către majoritatea secțiunii.

După 1 Mai urma să plecăm la București. Ne pregăteam cu emoții, de ce să nu recunosc. Eram pătrunși de măreția momentului. Duceam cu noi decizia unei puternice secțiuni a partidului.

În ziua de 1 Mai, autoritățile locale s-au purtat destul de ciudat. Pe lîngă piedicile puse adunării populare, o seamă de conducători socialiști locali au fost puși sub severă urmărire polițienească. Am fost preveniți că de vom încerca să plecăm la București, vom fi arestați.

— Totuși, ați ajuns la congres. V-am găsit prezent în documentele vremii (discuția a avut loc cu zece ani în urmă, în casa sa din Alba Iulia).

— Da, da, am ajuns, dar prin ce peripeții am trecut. Nu voi intra în amănunte, dar îți voi spune procedeul. Am decis ca celălalt delegat să plece într-o stație și eu în altă stație de cale ferată, opuse direcției București, și de acolo să luăm bilete pentru Capitală.

Delegații din Satu Mare și-au încredințat mandatele delegaților din Cluj care au izbutit și ei să plece și chiar să ajungă. Chiar să ajungă — deoarece **Nicolcescu,** delegat de Craiova, **Ion Elena** din Turnu Severin, ca și delegații de Sibiu, Huși, Brăila, Caracal au fost arestați în gări, unii reușind cu greu doar să predea mandatele unor tovarăși de încredere și care, la rîndul lor, le-au predat congresului.

Constantin Mănescu : La 28 aprilie 1921 am luat parte la întrunirea secțiunii Partidului Socialist din Ploiești, ținută la sediul organizației din str. Gheorghe Lazăr, care trebuia să aleagă delegați la congres, prin vot secret. Mi s-a făcut cinstea de a fi ales și eu. Din Valea Prahovei au mai fost aleși, ca delegați, Dumitru Aricescu, I. Neagu-Negulescu, Nicolae Marin, Eugen Ionescu și alții. Înainte de a pleca la București, am stabilit să ne pregătim temeinic pentru discuții, fiind hotărîți să ne aducem cum se cuvine aportul la făurirea noului partid.

În apropierea sălii congresului mișunau agenții Siguranței, iar poliția încerca să intimideze pe delegați.

Aurel Cahane : În jurul sediului din strada Academiei, cît și prin străzile dimprejur, agenții Siguranței stăteau din pas în pas, filînd delegații la congres și provocîndu-i în mod grosolan.

— Tovarășe **Marin Popa,** dv. ce părere aveți ? Dacă numărul de delegați nu putea exprima întru totul opțiunea secțiunilor Partidului Socialist din toată țara, unii neputînd ajunge, care era măsura pentru ca acest congres să se poată intitula autoreprezentativ ?

— Numărul mandatelor ! Acesta era decisiv. Mai precis, numărul mandatelor validate. Au fost validate 540 mandate. Doar cîteva n-au fos validate, după cît îmi amintesc...

— Toate exprimau punctul de vedere al secțiunilor sau doar al delegatului ?

— Exprimau împuternicirea secțiunii respective a Partidului Socialist, a unanimității sau a majorității membrilor din secțiuni. Nici nu ar fi putut fi altfel deoarece mandatul avea consemnarea hotărîrii secțiunii. 380 mandate erau imperative pentru crearea partidului comunist și afiliere, 78 mandate cuprindeau rezerve la afiliere și 82 erau deliberative, urmînd să se pronunțe în urma clarificărilor suplimentare din congres.

— De fapt, pe cîți membri ai Partidului Socialist reprezentau aceste 540 mandate ?

— Era un sistem de reprezentare anunțat înainte de martie 1921, și pe baza lui s-au făcut dezbaterile și alegerile în secțiuni : un mandat la 25 membri, două la o

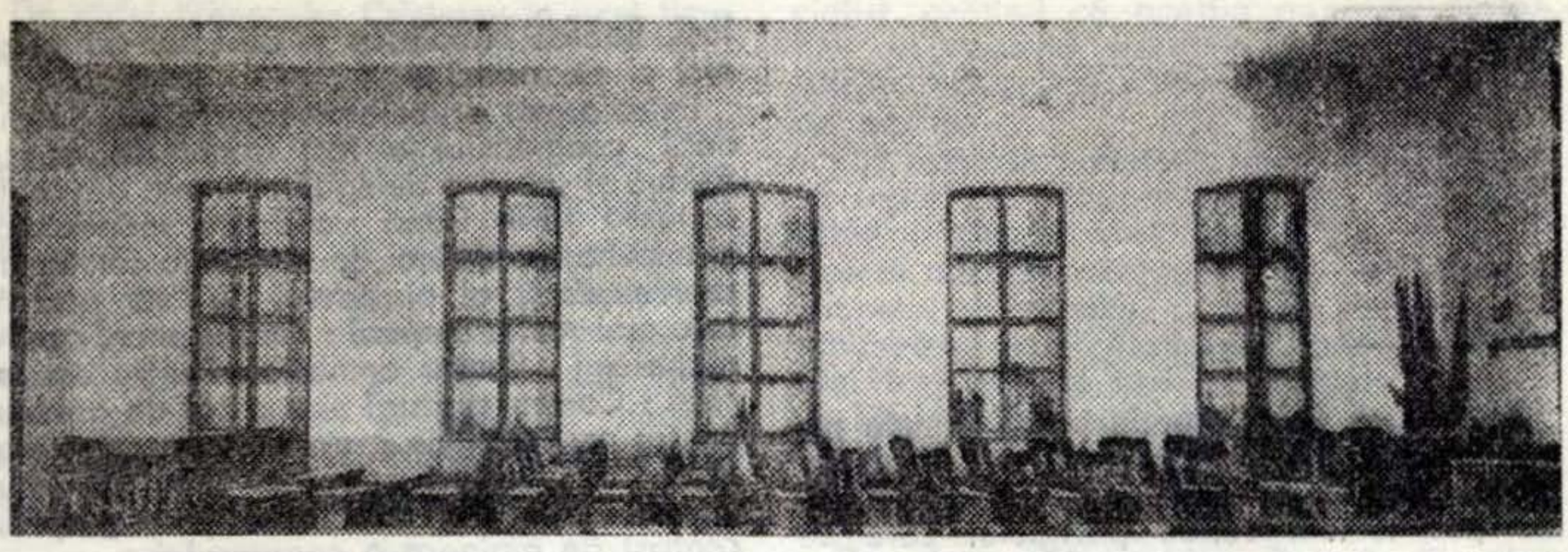

Macheta sălii din str. Sf. Ionică unde s-au desfășurat lucrările Congresului de creare a P.C.R.

sută și pentru fiecare sută în plus încă un mandat, ceea ce însemna reprezentanța a circa cincizeci de mii de membri ai partidului. Reamintesc, nu toți delegații au putut veni și nu toate mandatele au ajuns în congres, datorită stării de asediu în unele orașe și altor piedici.

— Aveți dreptate. Multe le-am găsit în arhivele Siguranței în anii noștri anexate la dosarul arestărilor din zilele începutului de mai 1921.

— Oricum, nu era puțin lucru să se întrunească reprezentanții a cincizeci de mii de membri ai Partidului Socialist. Eram o forță peste care nu se putea trece ușor. De altfel, Argetoianu, de la Interne, oricît a vrut el să macine forțele noastre, nu putea să interzică ținerea congresului.

— Mai exact, cum a început congresul, la ce oră, cîți erau prezenți, care a fost prima acțiune ? Filmul desfășurării congresului nu-l putem face întru totul, dar cîteva momente am dori să le facem cunoscute cît mai fidel posibil.

Ziua întîia, duminică 8 mai

Constantin Mănescu : La ora 8 dimineața se deschide congresul în cîntecul „Internaționalei", se procedează la alegerea biroului și a comisiei de validare a mandatelor delegaților la congres. După cum mi-aduc aminte, delegații prezenți au fost în jurul numărului de 300.

Acum cincizeci de ani, organul de presă al partidului, „Socialismul", își începea astfel relatările privitoare la congresul intrat în istorie ca întîiul Congres al Partidului Comunist Român :

„Ședința de dimineață : congresul se deschide duminică, 8 mai, dimineața, sub președinția tovarășului deputat **Stoiculescu.** Dîndu-se cuvîntul tovarășului **Cristescu** acesta înfierează mijloacele pe care clasa burgheză le întrebuințează contra clasei muncitoare, căutînd prin toate mijloacele să o împiedice de a-și ține congresul, pe cînd asociațiilor burghezești le îngăduie aceasta...

Se procedează la alegerea biroului. El s-a constituit în modul următor : președinte — tovarășul **Stoiculescu ;** vicepreședinți — **Cruceanu, Rus, Ionescu ;** secretari — **Macavei, Dorojan, Rusch, Neagu, Alfăndi ;** comisia de validare — **Marian, Mirescu, Köblös, Stanef și Bartha ;** comisia de rezoluții — **Dobrogeanu, Rozvani, Macavei, Cruceanu, Stoiculescu, Cristescu, Iordăchescu, Neagu, Mănescu".**

— Tovarășe Cruceanu, ați fost raportor, ce ne puteți spune ? Vă reamintesc ordinea de zi a congresului :

1. Darea de seamă morală și materială ; 2. Raportul delegației în Rusia Sovietică ; 3. Programul și afilierea ; 4. Problema agrară ; 5. Cooperativele ; 6. Presa și propaganda ; 7. Modificarea statutelor ; 8. Chestiunea naționalităților ; 9. Mișcarea tineretului și mișcarea feminină ; 10. Alegerea comitetelor ; 11. Diverse.

— Da, aceasta a fost ordinea de zi și i s-a dat citire, în congres, după cîte îmi amintesc, de Andrei Ionescu, delegatul de Galați, cel mai în vîrstă dintre noi. Dar nu am început cu rapoartele, cum s-ar părea. S-a cîntat „Internaționala", cu un entuziasm greu de descris. După validarea mandatelor — aici am să mai adaug că unele secțiuni au fost reprezentate prin scrisori de împuternicire, nefiind posibil a trimite nici delegat, nici mandate — s-au adoptat moțiuni care vorbeau despre maturitatea partidului nostru în acele zile cînd se decidea transformarea sa în partid comunist.

S-a citit mai întîi o scrisoare adresată congresului de către revoluționarii închiși :

„Din umezeala ocnelor și dintre zidurile închisorilor ce zăgăzuiesc restul lumii de noi...", așa începea scrisoarea deținuților politici revoluționari, apelînd la delegații din congres ca „în rîndurile noastre să intre cei chibzuiți, cei ce nu precupețesc jertfa cînd e necesară, cei care prin fapte nu tăgăduiesc vorbele lor, vorbe și fapte care trebuie să se lege într-un tot armonios".

1921

1971

Nu putem trece repede peste numele revoluționarilor închiși, care deși lipseau de la congres, prin contribuția lor anterioară au pus temelii solide partidului care se crea.

Mihail Gheorghiu Bujor nu a putut avea fericirea să ia parte la lucrările congresului. Intors în decembrie 1919 din Rusia Sovietică, unde participase, în fruntea batalioanelor revoluționare românești, la lupta pentru apărarea Marii Revoluții Socialiste, va desfășura o asiduă activitate în secțiunea București a partidului pentru trecerea acesteia pe poziție comunistă. Își amintea bine, după cum nota în memoriile sale, de ședința secțiunii Capitalei prezidată de **Rozalia Frimu,** cînd marea majoritate a votat pentru afilierea la Internaționala Comunistă. La 15 martie a fost arestat de guvernul Averescu. In timp ce cinci judecători militari îl condamnau la muncă silnică pe viață, zeci de mii de muncitori îl alegeau pe **M. Gh. Bujor** deputat în Parlament. Congresul din mai l-a găsit la Doftana, mutat de la Ocnele Mari.

Dar nu era singurul militant de frunte întemnițat în ajunul congresului. **Alecu Constantinescu, Leonte Filipescu, Constantin Ivănuș, Constantin Agiu** și mulți alții se aflau în zeghea deținuților politici, urmărind cu gîndul, și cu emoții fără putință a fi descrise, marele eveniment din viața mișcării noastre muncitorești. Alții, puși sub severă urmărire, cum au fost **Petre Constantinescu-Iași, Bebică Nicolescu** și alții, nu au reușit nici ei să participe.

Entuziasmul primelor momente ale deschiderii congresului a fost urmat de munca asiduă și sobră a delegaților veniți din toate colțurile țării. După validarea mandatelor și expunerea ordinei de zi în fața sutelor de reprezentanți ai partidului au fost prezentate mai multe moțiuni : Pentru pace, contra războiului ; Pentru amnistie ; Pentru cei închiși ; Contra cenzurii și a stării de asediu ; Pentru cei loviți de grevă ; Pentru proletariatul rus. Au fost adoptate toate cu entuziasm. A fost respinsă propunerea grupului centrist de amînare a congresului.

Ziua a doua, luni 9 mai

„Se deschide la orele 9 dimineața sub prezidența tov. **Andrei Ionescu.** După ce se alege o delegație formată din tovarășii : **Cruceanu, Stoiculescu, Macavei, Stanef** și **Iordăchescu** care să se ducă la minister pentru obținerea localului, se dă cuvîntul tov. **Gh. Cristescu** pentru darea de seamă a raportului moral".

— De ce „Darea de seamă", tovarășe **Marin Popa ?**

— De fapt, a fost raportul către congres prezentat în numele conducerii Partidului Socialist de către Gheorghe Cristescu. Spun în numele, deoarece raportul propriu-zis ar fi fost statutar să fie prezentat de către Ilie Moscovici, secretarul general al Partidului Socialist ; el era, însă, închis încă de la greva generală. Astfel, s-a hotărît, în ultimul moment, ca raportul să fie expus sub forma unei dări de seamă morale de către unul din foștii membri ai Comitetului Executiv. Nu s-a reușit a fi un raport cu toate elementele de analiză, cu direcționări ale activității partidului ; de altfel, acesta a fost și un prilej de prețioase completări din partea delegaților, dar și de critică.

„Comitetele tuturor sindicatelor, precum și delegații sfaturilor, secția partidului și comisia locală salută, în numele întregii muncitorimi gălățene, congresul partidului și al sindicatelor, urează muncă rodnică congresului și hotărîre de luptă pentru dezrobirea muncitorilor..."

De altfel **Gheorghe Cristescu** în acel timp îndeplinea sarcina de secretar al Partidului Socialist.

Mihai Cruceanu : Să ştiţi că toate dezbaterile congresului au dovedit un spirit viu, creator şi critic din partea vorbitorilor. A fost o atmosferă sărbătorească, nu era orice fel de congres, dar şi de lucru în acelaşi timp, în care s-au discutat problemele pe toate feţele. Vedeţi relatările din presa vremii, unde, deşi nu au putut fi cuprinse toate aspectele, puteţi, după 50 ani, să vă faceţi o imagine mai apropiată.

Discuţia asupra raportului moral*

„Tov. preşedinte Andrei Ionescu cere o discuţie cît mai largă la raportul moral.

Tov. Gh. Niculescu-Mizil : face critica dării de seamă morale a partidului şi cere «a pune în Comitetul Executiv tovarăşi care să se achite în mod inteligent şi drept de această sarcină». Regretă că nu s-a spus nimic de progresul cultural în mişcarea noastră şi cu ce a contribuit partidul. De asemenea, nu s-a vorbit nimic de grupul parlamentar şi de activitatea lui, precum şi de prigoana dezlănţuită asupra muncitorimii, de cei arestaţi sau băgaţi în ocnă".

Criticile sale la adresa vechiului Comitet Executiv, pentru inconsecvenţa, pentru lipsa de unitate din punct de vedere al conducerii, pentru confuzii, pentru modul cum a fost pregătită greva generală şi altele au fost urmate de noi luări de cuvînt în care spiritul constructiv al dezbaterilor era evident.

„Tov. I. Neagu : critică pe acei lideri reformişti care au căutat să împiedice dezvoltarea curentului comunist în Partidul Socialist, arătînd că aceştia nu erau destoinici să cunoască nici pulsul vremurilor, nici spiritul poporului, căruia să-i fi dat creditul meritat...

«Să schimbăm metoda noastră, dacă vrem să ieşim din făgaşul greşelilor petrecute, altfel, oricine, urmînd aceeaşi cărare va cădea în aceleaşi păcate, deci nu asupra persoanelor să stăruim, ci asupra metodei, s-o schimbăm, ca să ieşim din acest congres mai fraţi şi mai tari ca oricînd»".

„Tov. Grofu : constată apoi că Comitetul Executiv n-a avut nici o legătură cu ţăranii de la care s-ar fi putut trage atîtea avantaje."

Gh. Luca, Gheorghian, Fotache Dorojan au vorbit despre activitatea socialiştilor în parlament, calificată drept nesatisfăcătoare, despre „programul partidului din noiembrie-decembrie 1918, cînd s-a votat o declaraţie de principii comuniste", despre unii lideri care s-au dovedit laşi în timpul grevei generale, conchizînd „trebuie să se ştie de la început care sînt aceia care au curajul faptelor lor".

„Tov. I. Iordăchescu : «S-a deschis aici procesul fostului Comitet Executiv», arată la începutul cuvîntului său, precizînd că în calitatea sa de redactor la «Socialismul» nu era în prea strînsă legătură cu Comitetul Executiv, «însă Comitetul nu poate fi acuzat de interese obscure şi oculte, în afară de interesele clasei muncitoare ; poate să fi făcut greşeli de felul cum a condus acţiunea, însă nu de necinste...»".

E. Rozvani, Pîncotan, G. Vasilescu, Gh. Stoica, E. Ionescu susţin necesitatea delimitării clare de social-democratism, aşa cum au făcut-o clasa muncitoare şi mai toate secţiunile partidului, cerînd şi liderilor situarea pe poziţii comuniste. În numele muncitorilor din Valea Jiului şi a muncitorilor din Arad se aduce adeziunea lor la principiile revoluţionare („Socialismul").

În amintirile sale despre dezbaterile asupra dării de seamă, **Mihail Cruceanu** con-

* Extrase din ziarul „Socialismul".

„Neputîndu-ne întruni [din] cauza teroarei, exprim, în numele majorităţii tovarăşilor metalurgişti, încredere desăvîrşită în congres şi hotărîrea de afiliere necondiţionată la Internaţionala III..."

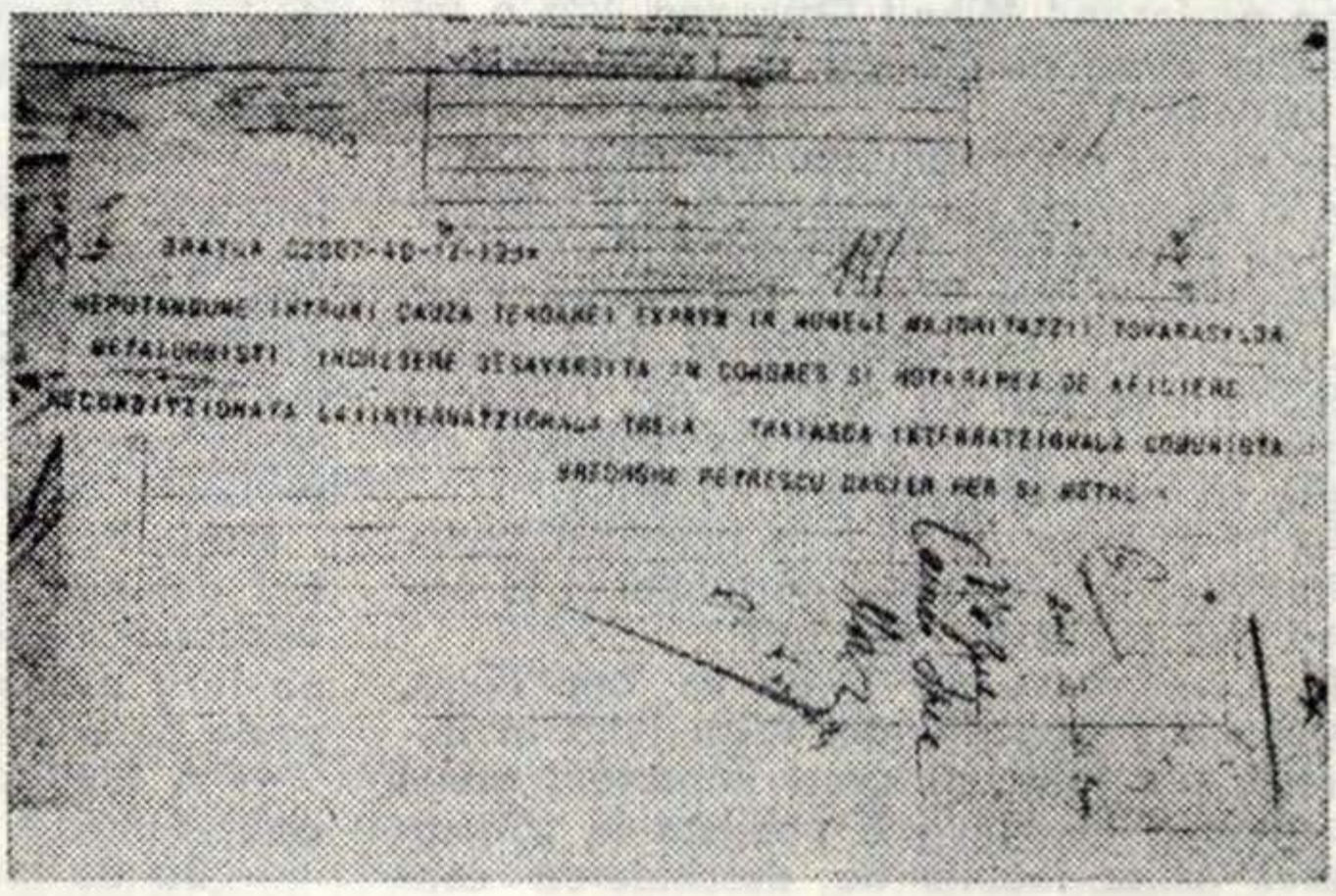

(Telegrame de salut adresate congresului de către muncitorii din Brăila şi Galaţi)

1921

1971

semnează : „Primul raport asupra activității Comitetului Executiv s-a referit în cea mai mare parte la greva generală. S-au adus puternice critici celor care aveau răspunderea organizării și conducerii grevei. Discuțiile au fost aprinse și s-au prelungit peste termenul fixat..."

Din „Socialismul" : „Tov. **Gh. Cristescu** răspunde acuzațiilor aduse. Asupra propagandei culturale nu a insistat deoarece nu îngăduia timpul dat pentru raport. O parte care a scăpat a fost cea cu privire la țărani".

Chestiunea neparticipării socialiștilor la alegerile parlamentare din toamna anului 1919, ca și aspecte relativ la izbucnirea grevei generale au primit răspunsuri scurte. Unii delegați nu s-au declarat mulțumiți.

„Se propune, din partea tov. **Niculescu-Mizil** și altor tovarăși, și o moțiune prin care se aprobă raportul citit, însă trebuie să se ia în seamă și să se accentueze criticile aduse".

Ziua a treia, marți 10 mai

După numeroase proteste și insistența cîtorva delegați din partea congresiștilor, la Ministerul de Interne s-a ridicat, pentru trei zile, interdicția asupra sediului principal al partidului — clubul din str. Sf. Ionică.

„În sala cea mare a clubului, împodobită de tovarășii și tovarășele noastre, care se întreceau parcă între ei, se întindea, în fund, o masă lungă acoperită toată cu pînză roșie, iar deasupra un modest vas cu flori. M-a impresionat această sobrietate, mărturisea profesorul **Mihail Cruceanu**. Era o însuflețire mare printre cei de față, delegați și asistență."

Pe adresa congresului au fost primite scrisori și telegrame de la secțiuni ale partidului, de la sindicate și organizații ale tineretului. Din Brăila, Galați, Baia Mare, Cluj, Piatra Neamț, Tr. Măgurele și alte orașe muncitorii salutau cu căldură pe delegații întruniți în congresul atît de așteptat de mișcarea revoluționară din România.

— În ordinea de zi este prevăzut punctul privitor la programul partidului și la afiliere. S-a expus în congres ?

D. Ciumbrudeanu : După ce am ajuns, după multe greutăți, din Alba Iulia la București, am aflat că acest important punct la ordinea de zi va fi publicat în „Socialismul" chiar înainte de deschiderea congresului, spre a putea delegații să ia cu-

Carnet de membru al Partidului Comunist Român (1923)

noștință dinainte și să reflecteze la problemele respective. De altfel, așa s-a procedat și cu alte documente programatice importante, de exemplu cu statutul.

P. Constantinescu-Iași : Prima parte a programului a fost publicată încă în vara lui 1920, iar partea a doua în „Socialismul" din 7 mai, deci cu o zi înainte de congres. Era, deci, cunoscut de către delegați și nu numai de către ei, ci și de către secțiunile care i-au trimis.

— Chiar în numărul acela din 7 mai vă întîlnesc, tovarășe Constantinescu-Iași, cu un important articol de teorie marxistă. Nu este, desigur, singura prezență a reputatului istoric **Petre Constantinescu-Iași** în activitatea generală a forțelor înaintate din mișcarea revoluționară care puneau bazele Partidului Comunist Român.

Marin Popa : Programul partidului îl știau toți delegații și s-au făcut referiri la el în dezbateri, urmînd ca după statut să discutăm pe larg propunerile de îmbunătățire. Dar peste două zile...

— A fost socotit necorespunzător ? S-a opus cineva ?

— Ba de loc, nu s-a opus nimeni și era corespunzător. Dar... am fost arestați, con-

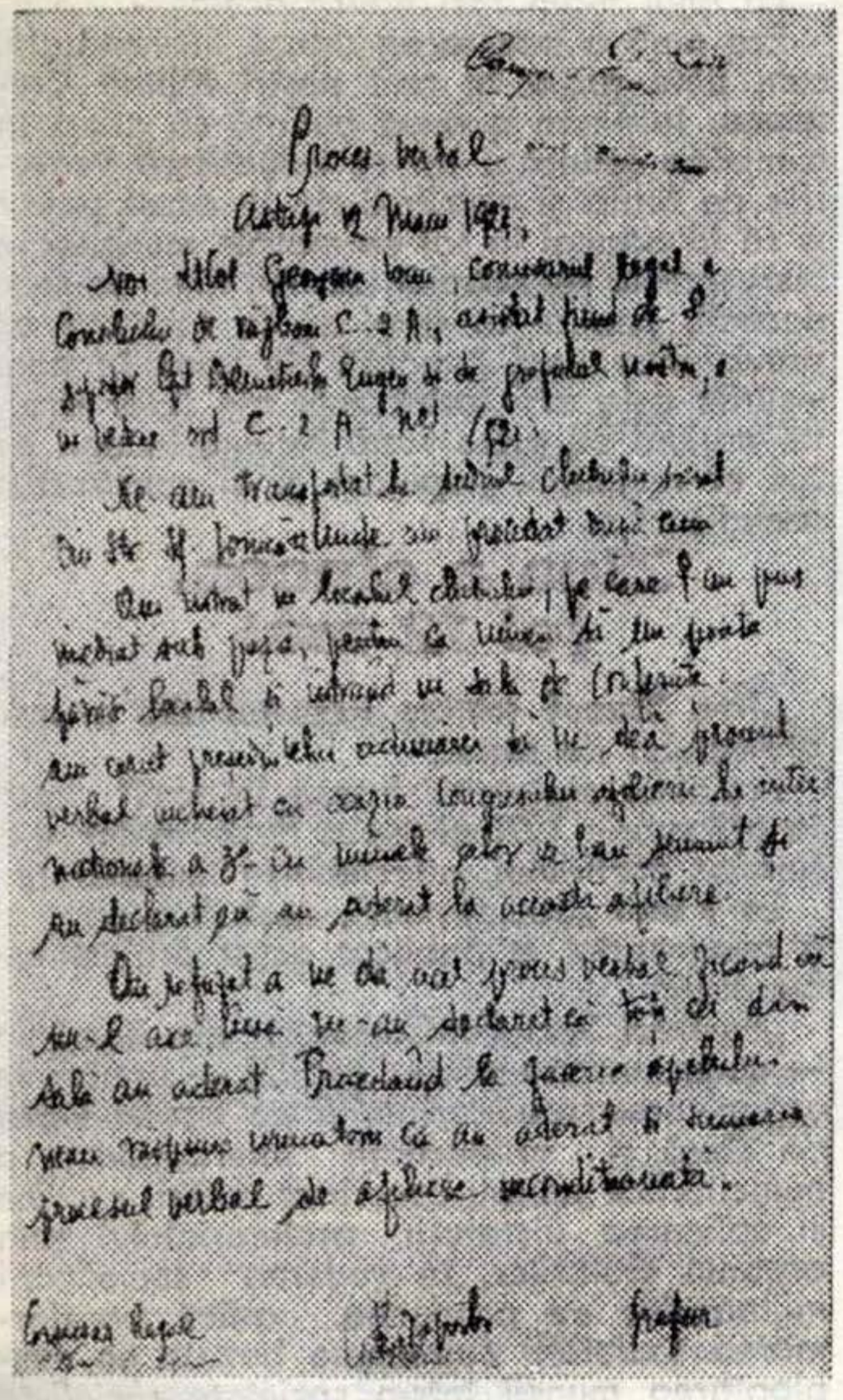

Procesul verbal încheiat de autorități în ziua de 12 mai, după arestarea comuniștilor congresiști :

.....Ne-am transportat la sediul clubului socialist din strada Sf. Ionică, unde am procedat după cum urmează :

Am intrat în localul clubului, pe care l-am pus imediat sub pază, pentru ca nimeni să nu poată părăsi localul și intrînd în sala de conferințe am cerut președintelui adunării să ne dea procesul verbal încheiat cu ocazia congresului afilierii la Internaționala III, cu numele celor ce l-au semnat și-au declarat că au aderat la această afiliere.

A refuzat a ne da acel proces verbal, zicînd că nu-l are, însă ne-au declarat că toți cei din sală au aderat. Procedînd la facerea apelului, ne-au răspuns următorii că au aderat și semnat procesul verbal de afiliere necondiționată..."

gresul a fost interzis și nu a putut continua cu dezbaterea cîtorva puncte din ordinea de zi. În ziua a treia, îmi amintesc că s-a supus discuției raportul Comisiei care a fost în Rusia Sovietică pentru a discuta problema afilierii la Internaționala III.

Ziua a patra, miercuri 11 mai

Mihail Cruceanu : Pot relata cîteva momente din această parte a congresului, deoarece raportul final în această problemă mi-a fost încredințat de către delegați.

După ce a vorbit Gh. Cristescu despre activitatea Comisiei plecată în Rusia Sovietică, din care mai făcuseră parte Popovici, Fabian, Rozvani, Dobrogeanu, și nu pînă la sfîrșit Fluieraș, s-a citit adresa Internaționalei Comuniste cu apelul pentru afiliere.

Discuțiile au fost vii, luînd cuvîntul **Rozvani, Gheorghianu, Köblös, Mănescu, Negulescu, Ionescu, Iliescu, Nițulescu, Rusch, Niculescu, Iordăchescu, Dobrogeanu, Damian** și alții.

Am cercetat mult documentele congresului, am văzut numeroase altele și am tras concluzii, care de altfel le întîlnim în lucrările istoriografiei marxiste din România, că ideea afilierii la Internaționala Comunistă a fost votată de partid, de majoritatea partidului, încă în 1919 și 1920. Muncitorii înțelegeau prin a „III-a" calea luptei radicale, revoluționare, de rupere hotărîtă de partidele reformiste ; ei nu cunoșteau în același timp și condițiile de afiliere, cele 21 de puncte. Acestea s-au cunoscut abia la începutul anului 1921 și atunci s-a putut discuta, concret, opțiunea reală.

St. Nițulescu : E adevărat că s-au cunoscut tîrziu s-ar spune ; de fapt ele au fost votate de Congresul II al Internaționalei Comuniste, în toamna lui 1920, iar delegația noastră, cînd s-a întors, cam după două-trei luni, a adus aceste condiții care, în mare, au fost acceptate, dar au fost și rezerve.

Th. Iordăchescu, referindu-se la condiția mult discutată privitoare la centralismul în Internaționala III spunea : „Înțelegem centralismul, însă aplicarea tezelor să fie lăsată în sarcina noastră, care ne cunoaștem... Lupta contra burgheziei o vom da fără rezerve. Vrem însă ca deciziile să aparțină Comitetului Executiv, el fiind autoritatea supremă din țara respectivă, iar Internaționala să rămînă organul suprem de critică".

Asemenea puncte de vedere nu aparțineau numai centriștilor, ci și unor militanți comuniști, dar spre deosebire de unii centriști, comuniștii care-și exprimau rezervele la unele puncte din cele 21 condiții, erau pentru crearea partidului comunist și afilierea la Internațională, pe cînd centriștii, Bartha, Damian, Pop, făceau din rezerve „argumentul" lor forte spre a amîna crearea partidului comunist. Dar nu toți centriștii erau pe aceeași platformă.

St. Nitulescu : Delegații, în marea lor majoritate, au înțeles că, în acel moment, hotărîtor este a se crea partidul comunist, iar crearea unui asemenea partid de tip nou în afara forului internațional, mai ales în etapa cînd partidele comuniste făceau primii pași, nu era posibilă.

Mihail Cruceanu, președintele în ședința de dezbatere a problemei afilierii și raportor pentru concluzii la acest punct din ordinea de zi : „Afilierea noastră e sprijinul moral și o dovadă de înaltă conștiință re-

voluționară, cu atît mai mult, cu cît lumea întreagă privește la mica noastră acțiune din acest punct de vedere" („Socialismul").

Gheorghe Cristescu : „În aceste momente solemne pentru noi, să pornim cu inima și sufletul curat la luptă, care va fi grea și plină de sacrificii, dar și plină de speranțe, pentru ca în viitorul cel mai apropiat să aducem, prin sacrificiul nostru, dezrobirea proletariatului" („Socialismul").

Crearea Partidului Comunist Român era supusă o dată cu afilierea, votului delegaților secțiunilor Partidului Socialist —, reprezentanții zecilor de mii de membri ai unei mișcări muncitorești mature, cu bogate tradiții de luptă.

„Cînd, spre amiază, s-a închis discuția și s-a hotărît votarea, la prezidiu a trecut vechiul tovarăș, Andrei Ionescu de la Galați, om înalt, cu mișcări largi și cumpănite, cu liniștea lui impunătoare. S-a cerut votarea pe față. Fiecare din delegați, într-o liniște solemnă, a trecut la tribună, chemat pe rînd, și s-a pronunțat" (din memoriile scrise ale prof. M. Cruceanu).

Aurel Cahane : Este foarte greu să descrii acele momente istorice pentru proletariatul din România.

Au luat cuvîntul, exprimîndu-și entuziasmul și hotărîrea de a lupta pentru constituirea Partidului Socialist Comunist (cum s-a intitulat vremelnic) : **E. Rozvani, Neagu Negulescu, Niculescu-Mizil, C-tin Mănescu, C. Alföldi** și alții.

Ședința se încheie la ora 9 seara.

Votul

din *540 mandate* cu :
428 pentru,
111 cu rezerve,
1 fără pronunțare, se hotărăște crearea PARTIDULUI SOCIALIST-COMUNIST ROMÂN și afilierea.

„Rezultatul a fost salutat cu ovații în sală. Ochii tuturor străluceau. Dintr-o dată în întreaga sală a izbucnit, înălțătoare, «Internaționala». A fost un moment de adîncă emoție. Ne priveam cu ochii străiucitori unii pe alții de parcă atunci ne-am fi văzut pentru prima dată, uitînd și de socialdemocrați și de unitariști și de cîte aveau să mai vină și au venit pe urmă. Și, totuși, în clipa aceea nu toți și-au dat seama cu adevărat de uriașa însemnătate a actului pe care-l săvîrșisem. Pentru asta ar fi trebuit cineva care să poată cîntări decadele și roadele.

Eu unul n-am fost dintre aceia".

Era mult a intui acea uriașă însemnătate, cum bine grăia în anii noștri **Mihail Cruceanu.** Însemna a avea putință să aduci în cumpăna judecății tot ce adunaseră veacurile de luptă și sacrificii de la acest popor și să le adaugi la tot ce masele muncitoare încrustaseră pe răbojul istoriei, timp de șase decenii, pentru ca apoi să le încununi cu previziunea unei jumătăți de veac în care visurile cele mai îndrăznețe ale fiilor acestei națiuni au prins viață biruind în anii de foc ai revoluției populare și ai construcției socialismului.

Ziua a cincea, joi 12 mai

„Tov. **Stanef** susține raportul său asupra proiectului de statut."

Proiectul statutului fusese întocmit încă în octombrie 1920 și supus dezbaterilor secțiunilor partidului, aducîndu-se îmbunătățiri.

La 9 mai „Socialismul", deci în a doua zi a congresului, a publicat acest proiect îmbunătățit.

„Partidul Socialist-Comunist din România — consemnează primul capitol — urmărește organizarea proletariatului pe terenul luptei de clasă și solidarității internaționale a muncitorilor pentru cucerirea puterii politice și aplicarea dictaturii proletariatului prin organul sfaturilor, în vederea socializării mijloacelor de producție, adică transformarea societății capitaliste bazate pe exploatarea muncii într-o societate socialistă în care munca este organizată după un plan general cu eforturile tuturor."

Articole aparte se refereau la calitatea de membru al partidului.

„Membru al partidului este orice persoană de la 20 de ani în sus, indiferent de rasă și sex, care recunoaște principiile și programul și mijloacele de luptă ale partidului și care e hotărîtă să lucreze pentru el din toate puterile sale."

Erau prezentate structura organizatorică a partidului comunist, obligațiile statutare privind normele de înscriere în partid, organele de conducere, de la secțiuni pînă la Comitetul Central, rolul congreselor, raporturile partidului cu sindicatele, cu organizațiile de tineret, de femei, cu publicațiile muncitorești s.a.

Dezbaterile n-au mai avut loc

„Socialismul" apare la 14 mai cu știri despre desfășurarea congresului în după-amiaza zilei de 12 mai, avînd în dreptul coloanelor, care inseraseră zi de zi cuvîntul delegaților, pete mari albe.

„Chestiunea agrară" sînt ultimele două cuvinte care le întîlnim în relatările despre congres și sub acestea petele albe.

Aurel Cahane : În ziua a cincea a congresului, pe la orele 17, sala unde se ținea

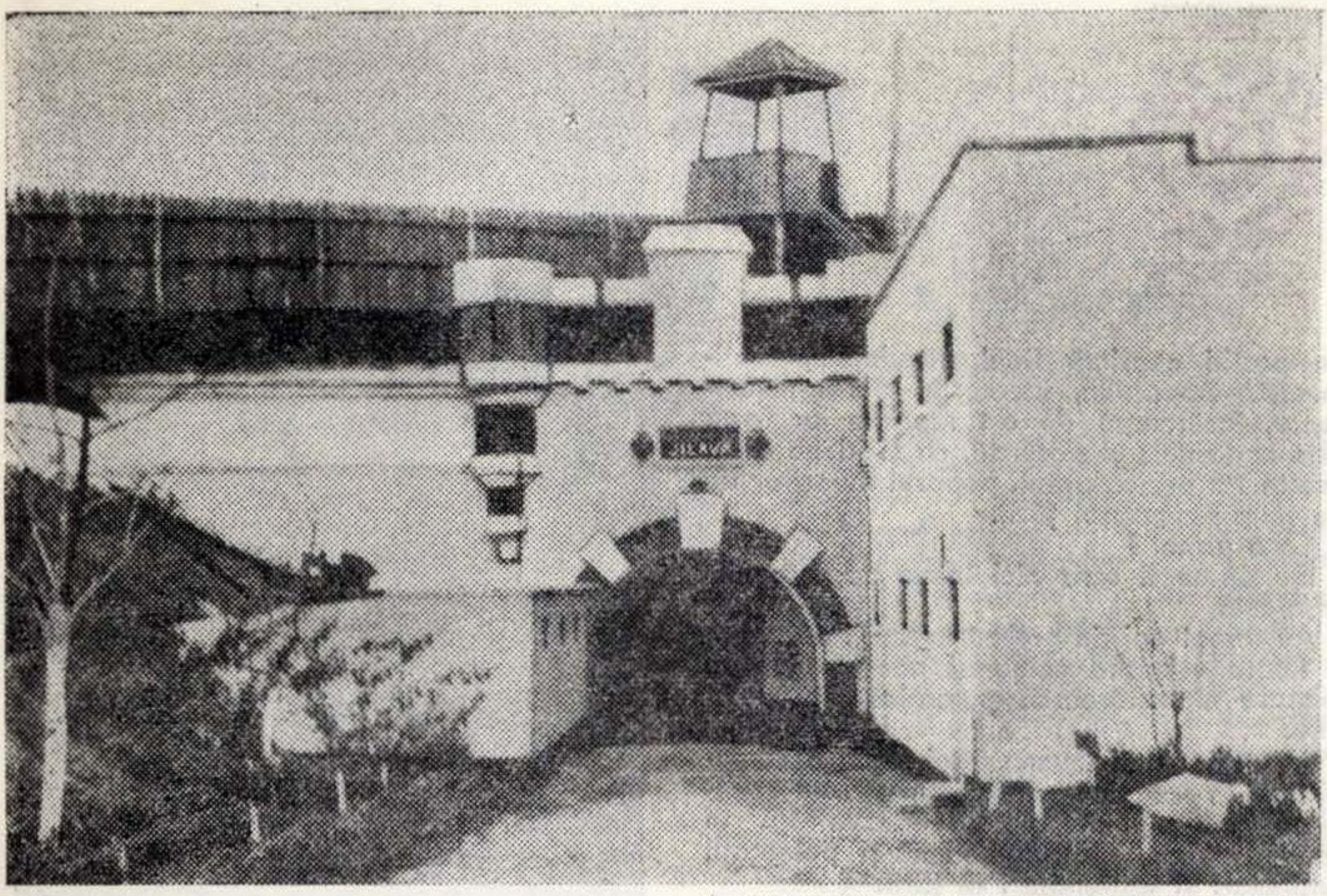

Incărcați în camioane militare, arestații au fost transportați la închisorile Jilava și Văcărești

congresul a fost înconjurată de cordoane militare și agenți ai Siguranței.

Constantin Mănescu : Comisarul regal, cu o alură marțială, spune „D-lor, în numele legii, congresul încetează și vă ordon să fiți liniștiți".

Mihai Macavei : După-amiază au pătruns în sala congresului — din ordinul cinicului Argetoianu, ministru de interne atunci — jandarmii...

Toți delegații care au votat pentru crearea Partidului Comunist Român și afiliere au fost somați să treacă în stînga sălii, iar dacă-și mențin poziția să semneze un proces-verbal. Spre surprinderea comisarului regal, toți cei care au votat au trecut în stînga sălii și au semnat. Cîțiva au fost sfătuiți să treacă în grupul centrist-unitar, spre a nu fi arestați atunci și să poată comunica rezultatele congresului și finalul fortuit.

Constantin Mănescu : Pe cînd se semna procesul-verbal, un uruit de autocamioane ne atrage atenția și vedem cum în partea dinspre palatul regal se opresc circa 25 mașini, însoțite de soldați înarmați : aceasta însemna că C. Argetoianu dăduse ordin să fim arestați.

Mihai Macavei : Toți delegații care au votat pentru afiliere și pentru crearea partidului comunist au fost arestați și transportați, o mică parte la Jilava, iar restul la Văcărești. După nouă luni de la arestare a început procesul supranumit „Procesul din

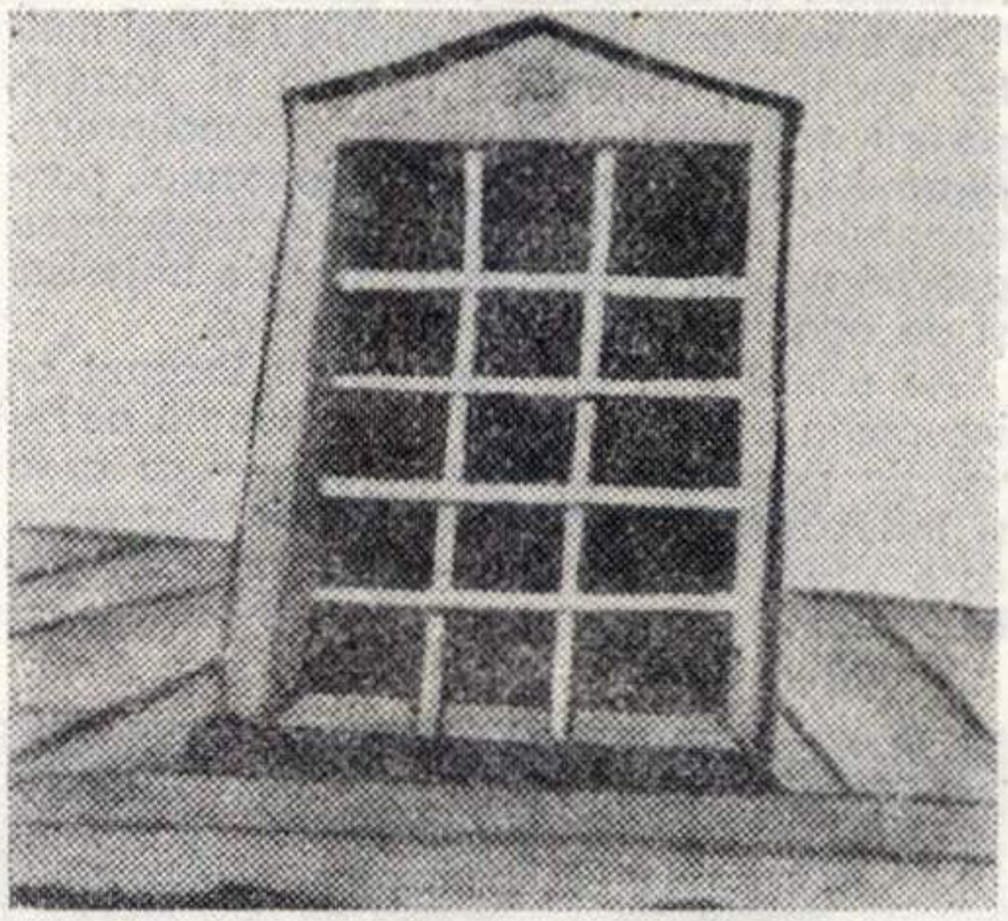

Dealul Spirii"... În timpul ședințelor de judecată erau îndreptate asupra acuzaților cîteva mitraliere...

Constantin Mănescu : În închisoare ne-am pregătit pentru proces, am stabilit modul cum trebuie să ne comportăm în fața justiției de clasă. Răspunsul nostru trebuia să fie scurt și categoric : „Da ! Am votat pentru crearea P.C.R. pentru că așa mi-au dictat nu numai conștiința, dar și interesele mele de muncitor, care îndură exploatarea capitalistă".

Represiunea sălbatică împotriva congresiștilor nu le-a servit guvernanților vremii, așa cum ar fi vrut ei. De ce ? Pentru că, pur și simplu, nu putea fi arestat un întreg partid. Desigur, pot fi arestați membrii săi, delegații la un congres, dar nu pot fi închise după gratii idei și sentimente. Iar dacă

1921

1971

un partid exprimă fidel năzuințele, sentimentele poporului, idealurile clasei muncitoare, încercarea de a-l reprima cu forța este zadarnică și absurdă, ca și ideea de a aresta tot proletariatul, poporul muncitor de pe întreg cuprinsul țării.

Ce a urmat ?

Nu poate fi scris nici într-o pagină, nici în o sută.

Au urmat ani de grele încercări, de călire a tînărului partid comunist născut dintr-o mișcare muncitorească puternică și cu tradiții.

Au urmat anii înverșunatei lupte a comuniștilor în fruntea muncitorimii pentru scoaterea poporului din albia subdezvoltării în care-l așezaseră marile puteri și potentații financiari și latifundiari ai țării.

Au urmat anii de rezistență, cu prețul multor sacrificii, înfruntînd temnițe și lagăre, pentru apărarea intereselor muncitorului, țăranului, intelectualului, funcționarului, pensionarului și tînărului, pentru salvgardarea acestei națiuni amenințată grav de hitlerism și de agentura sa fascistă din țară.

Au urmat anii luminoși ce au început cu insurecția din august 1944, încununată de revoluția populară, anii împlinirii — cu grea și înflăcărată muncă — a năzuințelor celor care acum 50 ani au clădit partidul comuniștilor.

Omagiu lor !

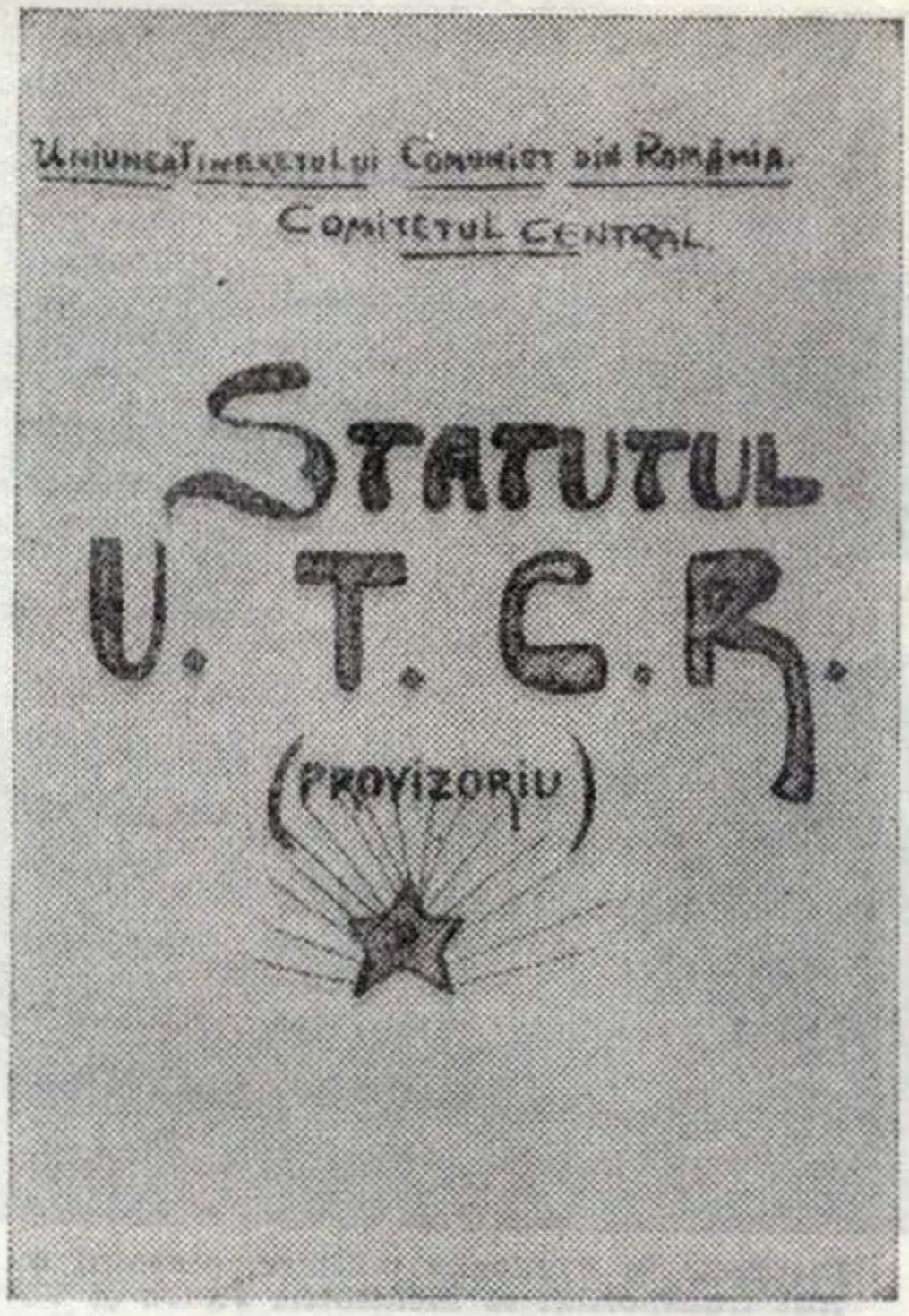

Încă de la înființarea sa, P.C.R. a acordat o mare atenție tineretului, îndrumînd și sprijinind activitatea sa de organizare (Statut — provizoriu — al Uniunii Tineretului Comunist din România — 1924)

Conștient de imensa rezervă de energii revoluționare a țărănimii, P.C.R. a desfășurat o intensă muncă organizatorică în lumea satelor (Ședința de constituire a organizației partidului comunist în comuna Celaru, județul Dolj — 1923)

1921

1971

ÎNCEPUTUL NU A PUTUT FI OPRIT!

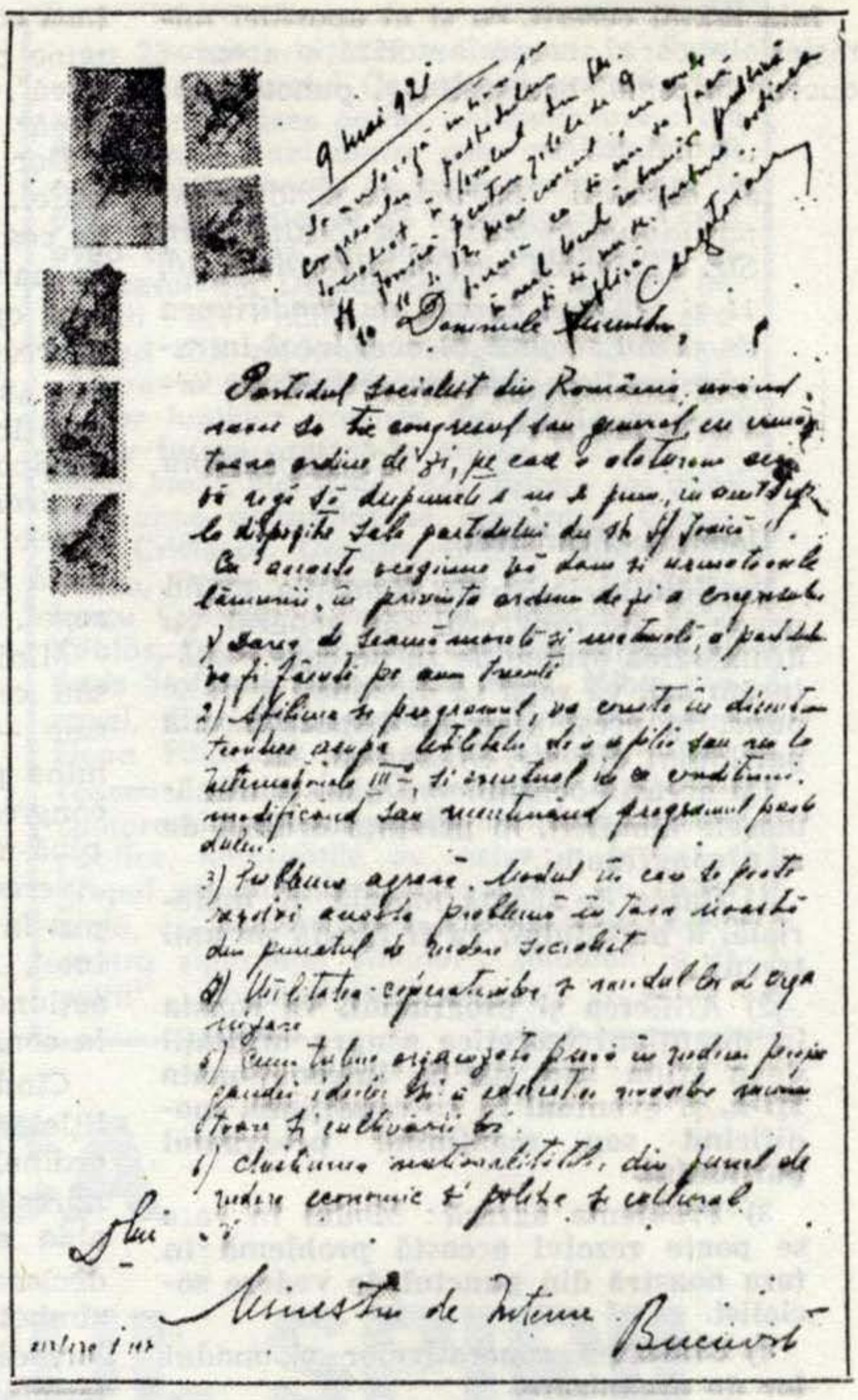

Documentul pe care-l publicăm în acest număr vede pentru prima oară lumina tiparului. E o foaie de hîrtie îngălbenită de vreme, o simplă „coală ministerială", cum i se spunea. Dar citind rîndurile care se înșiră cuminți și ordonate, încercăm un simțămînt de răscolitoare emoție: ceea ce la prima vedere pare o petiție ca oricare altă aparține pe de-a întregul istoriei — celei mai frămîntate, celei mai înnoitoare, celei mai revoluționare perioade din istoria, atît de bogată în evenimente, a poporului nostru. Căci ceea ce avem sub ochii noștri este cererea unui grup de conducători socialiști adresată ministrului de Interne de atunci, Constantin Argetoianu, pentru acordarea sălii din str. Sf. Ionică, sigilată de autorități ca măsură represivă în urma grevei generale. Acolo urma să se țină congresul care avea să dea ființă partidului comunist.

Iată textul cererii, ca și al apostilei ministeriale care acordă autorizația (reproducem întocmai ortografia și punctuația):

„9 mai 921 *

Se autorizâ întrunirea congresului partidului socialist în localul din Str. Sf. Ionică pentru zilele de 9, 10, 11 si 12 mai curent, cu condițiunea ca să nu se facă în acel local întrunire publică și să nu se turbure ordinea publică.

C. Argetoianu

Domnule Ministru,

Partidul socialist din România, avînd nevoe să ție congresul său general, cu următoarea ordine de zi, pe care o alăturăm aci, vă rogă să dispuneți a ni se pune, în acest scop la dispoziție sala partidului din str. Sf. Ionică, 12.

Cu această ocaziune vă dăm și următoarele lămuriri, în privința ordinei de zi a congresului.

1) Darea de seamă morală și materială, a partidului, va fi făcută pe anii trecuți.

2) Afilierea și programul, va consta în discuțiuni teoretice asupra utilității de a afilia sau nu la Internaționala III-a, și eventual în ce condițiuni, modificînd sau menținînd programul partidului.

3) Problema agrară: Modul în care se poate rezolvi această problemă în țara noastră din punctul de vedere socialist.

4) Utilitatea cooperativelor și modul lor de organizare.

5) Cum trebuie organizată presa în vederea propagandei ideilor și a educației maselor muncitoare și cultivării lor.

6) Chestiunea naționalităților din punct de vedere economic și politic și cultural.

Dlui Ministru de Interne, București.“

Se știe că lucrările congresului au început la 8 mai 1921, în birourile redacției ziarului „Socialismul“ din str. Academiei, pentru ca abia în a treia zi a dezbaterilor participanții să se mute în sala din str. Sf. Ionică, sediul Partidului Socialist.

Rezoluția pusă de Argetoianu frapează prin contradicția pe care o conține: a autoriza congresul Partidului Socialist (și încă cu ordinea de zi respectivă !) și a impune ca el să nu devină o „întrunire publică“, capabilă să „turbure ordinea publică“ era o absurditate desăvîrșită.

Dar Argetoianu credea că, procedînd astfel, făcea dovada unui machiavelism de cea mai înaltă speță. În memoriile sale în manuscris, un capitol întreg **, e consacrat epocalelor evenimente din mai 1921. El recunoaște că, în primăvara aceluiași an, „mișcarea comunistă [...] se întărise prin înmulțirea celulelor și prin disciplina conducătorilor lor [...]. Încercările de organizare a așa-ziselor sindicate galbene în fabrici și ateliere [...] dăduse greș [...] cu toată supravegherea poliției nu izbutisem, repet, să distrug comunismul“.

Ministrul de Interne a avut atunci — sau cel puțin așa pretinde în amintirile sale — o inspirație „genială“: să pună mîna pe conducătorii mișcării cu prilejul congresului. Ținîndu-și secretă intenția pînă-n ultimul moment (nici măcar pe Averescu, care era prim-ministru, nu l-a pus la curent decît cu cîteva ore mai înainte), Argetoianu a organizat cunoscuta acțiune represivă arestînd pe participanții la congres.

Cînd generalul Nicoleanu, prefectul Poliției Capitalei, l-a anunțat telefonic că ordinele îi fuseseră executate, Argetoianu, adresîndu-se Consiliului de Miniștri care abia aflase de „diabolicul“ său plan, a declarat jubilînd: „Domnilor — și cu un zîmbet m-am uitat la Averescu — domnilor, discuțiile dvs. sînt inutile, totul s-a terminat [...]. Pot să vă dau plăcuta asigurare că s-a terminat cu comunismul în România !“

Cît de profund se înșela abilul ministru de Interne ! „Plăcuta“ lui asigurare era falsă. Nu se terminase nimic, totul abia începea. În deceniile următoare, comunismul avea să prindă rădăcini din ce în ce mai adînci, din ce în ce mai ramificate în inimile și mințile muncitorilor, țăranilor și intelectualilor din România. Partidul pe care Argetoianu credea că-l înăbușise în față avea să conducă poporul nostru spre victoria deplină asupra nedreptății, exploatării și subjugării, spre marele început al vieții noastre luminoase de astăzi.

N. M.

---

* Documentul ne-a fost pus la dispoziție de Muzeul Militar Central; originalul va fi expus în expoziția organizată cu prilejul aniversării a 50 de ani de la crearea P.C.R.

** C. Argetoianu: PENTRU CEI DE MIINE *Amintiri ale celor de ieri*. Partea a VI-a, nr. 2/1, în Arhiva C.C. al P.C.R., fond 104, dosar 8 591, filele 600-647.

1921

1971

La 23 ianuarie 1922 a început, în București, la Tribunalul Corpului II armată, cel mai mare proces politic antimuncitoresc din România și unul dintre cele mai mari de acest fel înscenate pe plan internațional în perioada interbelică. În acest proces — care avea să rămînă în istorie sub numele de „Procesul din Dealul Spirii" — au fost implicați 271 militanți revoluționari, provenind din rîndurile delegaților la primul congres al partidului comunist, ale conducătorilor luptelor greviste din 1920; un lot masiv fusese arestat în martie 1921, iar altul în lunile mai-iunie 1921. Printre cei aflați pe banca acuzaților se numărau: Gheorghe Cristescu, Dumitru Grofu, Mihail Cruceanu, David Fabian, Gh. M. Vasilescu, Iancu Olteanu, Constantin Mănescu, Elek Köblös, Eugen Rozvani, Constantin Popovici, Boris Ștefanov, Constantin Agiu, Mihai Macavei, Gh. Niculescu-Mizil, Timotei Marin, Elena Filipovici, Gheorghe Stoica, Pavel Tcacenco, Eufrosina Cotor ș.a. Încercînd să compromită pe comuniști în fața opiniei publice, autoritățile au inclus în proces și grupul atentatorilor de la Senat. În consecință, cei arestați au fost acuzați de „crimă contra siguranței statului", „îndemn la revoltă", „clandestinism" etc.

REPUBLICA DIN DEALUL SPIRII

M. C. STĂNESCU
doctor în istorie

„Cel mai zguduitor manifest comunist..."

În ianuarie-februarie 1922, înainte și după începerea procesului, acțiunile muncitorești și campania de presă în vederea eliberării militanților revoluționari au luat o mare amploare. Presa democrată a inserat numeroase articole, multe fiind semnate de proeminente personalități politice și de cultură, care au demascat și condamnat înscenarea judiciară pusă la cale de autorități, tratamentul brutal aplicat celor arestați.

C. I. Parhon, N. D. Cocea, Tr. Bratu, C. Rădulescu-Motru și mulți alți intelectuali progresiști au protestat împotriva odiosului proces. Marele savant Nicolae Iorga, la scurt timp după începerea dezbaterilor, formula un vehement protest împotriva tratamentului aplicat celor judecați: **Ținem să protestăm alături de toată lumea conștientă și cu dragoste de soarta cetățenilor acestui stat și demnitatea noastră ca popor, contra tratamentului barbar ce se aplică la 300 cetățeni ai acestui stat dați pe mîna curților marțiale, schingiuiți și batjocoriți cum nu se poate mai josnic după ce au fost ținuți în arresturi peste un an de zile de prevenție.**

Să înceteze nelegiuirile și barbaria asupritorilor.

Chemare la o întrunire de protest împotriva regimului inuman impus comuniștilor arestați, lansată de Secțiunea București a partidului comunist

Într-un alt articol, intitulat *Bolșevism — antibolșevism*, marele cărturar condamna cu indignare metodele folosite de autorități, arătînd că nu e demn să arestezi un congres comunist după ce fuseseră date toate asigurările pentru a-și putea ține ședințele. Se arăta revoltat că, în închisoare, arestații au fost supuși bătăii și unor insulte neînchipuite, deși printre ei se aflau **deputați aleși pentru ideile lor și acum pedepsiți tocmai pentru ideile lor [...] Și iată-i** — continua el — **tîrîți în sala cu celebrele „tarcuri", înaintea Curții marțiale, judecînd în plină pace și demobilizare după concepții de drept cu totul particulare**.

Cunoscutul om politic Dem I. Dobrescu a publicat, în „Dimineața" din 30 ianuarie 1922, un vibrant protest împotriva judecării comuniștilor: **În numele umanității tuturor timpurilor** — scria viitorul președinte al Ligii Drepturilor Omului din România — **protestez contra modului cum societatea tratează pe comuniștii trimiși în judecată [...]**

În numele umanității tuturor timpurilor, judecătoare a oamenilor și societăților, pe societatea care acuză pe comuniști o acuz eu de o crimă inutilă față de comuniști.

Constantin Mille, reputat om politic și ziarist, dădea glas indignării sale față de tratamentul aplicat arestaților și față de injustețea procesului. El arăta — într-un articol publicat în „Lupta" din 19 februarie: **Dar nu înțeleg sălbăticia aceasta inutilă, nu concep militarizarea justiției, protestează în mine simțul de dreptate, ca niște oameni, care n-au făcut altceva decît să-și propovăduiască crezul lor, să fie dați în judecată,**

ținuți în prevenție un an de zile și să fie schingiuiți și maltratați [...] E o sălbăticie de oameni cărora nu le pot zice oameni, care nu au inimă, nici cuget, o sălbăticie de fiară sălbatică.

In ziarul „Luptătorul", din 3 februarie 1922, scriitorul Ion Vinea înfiera **focarul de isterie și de sadism marțial** și cerea **asistența și intervenția grabnică a savantului Marinescu printre voluptoșii crimei, investiți cu funcții de acuzatori regești și de temniceri ai ordinii.** Intr-un alt articol, apărut

GHEORGHE CRISTESCU:

„In cazul nostru, dacă dăinuiește ideea socialist-comunistă, fiți siguri că nu a încolțit ideea antiromânească...

— Ce-am făcut noi contra acestei țări? se întreabă el tot mai emoționat.

Faptul că am cerut pămînt pentru țărani și o viață omenească pentru lucrători, poate să constituie o crimă?

Faptul că voim binele acestui popor și deci al țării în care el trăiește poate să constituie un act de dărîmare a societății? Nu, domnilor judecători! Și dacă dumneavoastră voiți să ne trimiteți la ocnă numai pentru această dorință de bine, dacă ocna ne primește, ne vom duce, d-lor judecători, cu cugetul împăcat și cu conștiința că prin sacrificarea noastră am asigurat celorlalți o viață mai omenească".

(„Luptătorul", an III, nr. 494, 12 februarie 1922)

„Noi sîntem patrioți, luptăm pentru popor. Lucrăm și luptăm ca să aducem la lumină o credință".

(Arhiva C.C. al P.C.R., fond 96, dosar 236, fila 876)

la 17 februarie, referindu-se la comportarea exemplară a celor arestați, el denumea Dealul Spirii **republica independentă.**

La 2 februarie, Constantin Graur cerea, într-un articol apărut în ziarul „Adevărul", **să înceteze, deci, barbaria oficială că rîd holentoții de noi.**

Demascînd cu virulență netemeinicia acuzațiilor și condamnînd metodele abuzive, represive folosite contra arestaților, Gala Galaction arăta că **ideile nu pot să fie biruite,** necum exterminate, atunci cînd exterminii pe cei ce le propagă. Gala Galaction aprecia că acestea **sînt pentru dezorientata noastră lume cel mai zguduitor manifest comunist imaginabil** („Dimineața", 20 februarie 1922).

„Cerem intrarea în legalitate și omenie"

Ziare cu orientare democratică, avînd largă circulație în țară („Adevărul", „Aurora", „Dimineața" „Gazeta Transilvaniei",

„Luptătorul" etc.) au reprodus, zi de zi, dezbaterile procesului și au publicat articole favorabile celor judecați.

Analizînd acuzațiile ce se formulaseră, ziarul „Aurora" — al cărui director era dr. N. Lupu — scria la 12 ianuarie 1922: **Au fost înglobați sub aceleași acuzațiuni deținuți pentru motive diferite: unii — pentru afilierea la Internaționala III (deși proces de convingeri nu se poate face după chiar textul Constituției), alții — pentru crimă împotriva statului, în urma acelor dese comploturi dubioase, ceilalți — pentru că au publicat foi clandestine, sub regim de cenzură; cîțiva — pentru că ar fi luat parte la atentatul de la Senat.**

Deci procese de credințe politice și de fapte; procese ce nu se pot judeca decît de instanțe civile; procese ce nici măcar nu se pot intenta, după însăși legile acestei țări; au fost amestecate în același tot, vor fi supuse aceleiași instanțe militare

La 26 ianuarie, același ziar a publicat un apel adresat corespondenților ziarelor străine acreditați în România, chemîndu-i **să controleze prin ei înșiși și să vadă cu ochii lor spectacolul degradant pe care justiția cazonă a României îl oferă omenirii civilizate.**

La protestul general al presei democratice împotriva tratamentului inchizitorial aplicat acuzaților, unim și noi glasul nostru de protestare și indignare — scria „Gazeta Transilvaniei", la 1 februarie 1922. Intr-un alt articol publicat de același ziar, la 4 februarie, se arăta că acuzații sînt judecați pe nedrept, deoarece Constituția țării garantează libertatea de gîndire: **Concepția comunistă, dacă e rea, nu sentințele justiției militare vor face-o să recunoască aceasta, ci lupta ei în cîmpul social, cu toate celelalte curente și concepții. Dacă e inadmisibilă și inaccesibilă vor dovedi-o realitățile cu care se luptă, iar dacă va fi bună, va învinge, oricîte sentințe de condamnare se vor produce.**

Glasul celor citați, ca și al altora care au scris pe parcursul desfășurării procesului, sau au depus ca martori ai apărării, unit cu cel al clasei muncitoare, a avut un puternic

ecou în țară și peste hotare și a contribuit la eșuarea, pînă la urmă, a monstruosului proces.

Legitimitatea partidului comunist

Citirea Ordonanței și pledoariile apărării, în rîndul cărora se remarcau personalități ca Osvald Teodoreanu, N. D. Cocea, Pompiliu Ioanițescu, C. Paraschivescu-Bălăceanu, Eliad Românul, Dem. I. Dobrescu, Take Policrat, Vasilescu-Nottara, Bazil Sepeanu, Laurențiu Oanea au durat pînă la 10 februarie, cînd a început interogatoriul acuzaților.

Duelul dintre acuzați și acuzatori a ținut pînă la 11 aprilie 1922. În pofida diversiunilor politice, a procedeelor brutale, care au culminat cu asasinarea, în martie 1922, a lui Leonte Filipescu, pe cînd era transportat spre închisoarea Jilava, a eforturilor disperate făcute de instanță, procesul a luat tot mai mult o întorsătură nedorită pentru autorități. Acuzații au reușit să se transforme în adevărați acuzatori. Ei au demascat netemeinicia învinuirilor, politica antipopulară a guvernelor burgheze postbelice și au dovedit dreptul la existență legală a Partidului Comunist Român.

Poziției dîrze a celor aflați pe banca acuzaților, luptei clasei muncitoare și a presei proletare și democratice, li s-au alăturat, spre cinstea lor, glasurile multor oameni politici și de cultură, de orientări diferite, cum au fost : dr. N. Lupu, N. Iorga, C. Stere, D. R. Ioanițescu, N. Nenițescu, S. Bogdan, dr. I. Pistiner, V. Goldiș, C. I. Parhon, P. Bujor, G. Grigorovici, V. Madgearu, Tr. Bratu, Iuliu Teodoreanu, prof. Gh. Leon, O. Densușianu, C. Rădulescu-Motru, Z. Arbore și mulți alții, care au fost citați de apărare ca martori în acest proces.

Într-o cuvîntare care a durat trei ore, cu patosul pe care l-a pus în toată activitatea sa politică în apărarea libertăților democratice, dr. N. Lupu a făcut, la 11 aprilie, un aspru rechizitoriu la adresa politicii antimuncitorești a guvernelor postbelice și îndeosebi celei dusă de guvernul Averescu-Argetoianu. El a avut cuvinte de simpatie la adresa unor comuniști (Gh. Cristescu, Al. Dobrogeanu-Gherea), a activității Partidului Socialist din România. Aprecierile pe care martorii le-au făcut la adresa unor militanți trebuie înțelese, în primul rînd, ca aprecieri făcute mișcării noastre muncitorești, poziției sale patriotice.

Subliniind legitimitatea partidului comunist, a dreptului fiecărui cetățean de a adera la partidul pe care-l crede mai aproape de concepțiile sale politice, dr. N. Lupu arăta că **oameni de valoare din Franța, între care 55 deputați din Parlamentul francez, sînt afiliați acestei internaționale, fără ca cineva să considere aceasta ca o crimă** („Dimineața" din 13 aprilie 1922). **Arestarea pentru idei comuniste constituie o sfidare a Constituției care garantează libertatea gîndirii** — arăta el cu același prilej („Aurora" din 13 aprilie 1922).

Tot în ziua de 11 aprilie, a fost audiat — ca martor — N. Iorga. Depoziția sa s-a desfășurat sub forma unui dialog cu acuzații, îndeosebi cu Gh. Cristescu, Al. Dobrogeanu-Gherea și Timotei Marin. Subliniind contribuția adusă de deputații socialiști în Parlament, preciza că-i consideră pe conducătorii muncitorimii **oameni de treabă și su-**

DAVID FABIAN :

„Toate acuzațiunile ce mi se aduc nu sînt întemeiate. Sînt acuzat numai pentru ideile mele. Am regretul că sînt prea tînăr și am lucrat prea puțin pentru mișcarea comunistă. Nu merit coroana de spini — și-mi pare rău — pe care mi-o oferă d-l comisar regal pentru toate acuzațiunile ce-mi aduce. Declar că sînt comunist și voi rămîne, chiar dacă va fi să îndur mizerii mai mari și sînt sigur că voi mai avea multe de îndurat".

(Arhiva C.C. al P.C.R., fond 96, dosar 237, fila 212)

GHEORGHE M. VASILESCU :

„Sînt acuzat pentru crimă contra siguranței statului. N-am făcut nici o crimă. Poate că d-l comisar regal crede că prin activitatea mea comunistă am înfăptuit o crimă contra burghezimii capitaliste. Mi-o însușesc această crimă și primesc pedeapsa cu fruntea senină...

Nu-mi pare rău că voi fi condamnat, îmi pare însă rău că n-am lucrat mai mult pentru partidul comunist".

(„Luptătorul", an III, nr. 436 din 26 februarie 1922)

GHEORGHE NICULESCU-MIZIL :

„Principiile noastre nu sînt teroriste. Noi nu vroim să dărîmăm patria și neamul. Mă doare inima cînd d-l comisar regal spune, mă acuză de acest lucru, parcă eu nu-mi iubesc patria și neamul... Principiile noastre comuniste dezaprobă teroarea...".

(Arhiva C.C. al P.C.R., fond 96, dosar 237, fila 187)

Desen publicat în „Dimineața" din 18 februarie 1922

periori acelora care au situațiuni strălucite în partidele politice care au guvernat țara. Întrebat de către avocatul Take Policrat dacă el i-ar condamna pe acuzați pentru ideile comuniste, N. Iorga a răspuns răspicat : **Fiindcă am o conștiință, nu aș face aceasta.** Despre Al. Dobrogeanu-Gherea a declarat că nu-l crede capabil să îndemne pe cineva să săvîrșească atentate și a subliniat că **oricînd legăturile cu Dobrogeanu m-ar onora.** La o întrebare a lui Timotei Marin, privind activitatea studențească, ilustrul cărturar a arătat că o aprobă și o consideră necesară. Și, adresîndu-se judecătorilor militari, în legătură cu situația studentului T. Marin, le atrăgea atenția : **Să nu căutați să distrugeți cu orice preț oameni ca tînărul acesta, care mie îmi face impresia unei minți luminate** („Dimineața" din 13 aprilie 1922). Gheorghe Cristescu i-a făcut impresia unui **om foarte cumsecade, care își iubește țara ca orice bun român.** Impresiile culese din sala de judecată au fost consemnate, de altfel, concis, dar cu mult realism, de către N. Iorga și în memoriile sale.

În zilele următoare, alți martori ai apărării, între care C. Stere, D. R. Ioanițescu, G. Grigorovici, au insistat asupra dreptului pe care cei implicați în proces îl aveau de a adera la ideile comuniste, de a crea partidul comunist.

Martorii C. Rădulescu-Motru, V. Madgearu, Z. Arbore, O. Densușianu, V. Goldiș, dr. I. Pistiner ș.a. au făcut depoziții favorabile pentru Gh. Cristescu, Al. Dobrogeanu-Gherea, M. Cruceanu, T. Marin etc., cu toții subliniind că îi consideră pe acești comuniști străini metodelor teroriste pentru care erau încriminați pe nedrept, niște adevărați oameni iubitori de țară. Ei și-au exprimat indignarea față de acest proces. Între altele, C. Rădulescu-Motru a subliniat că **socialismul în România n-a avut caracter terorist** și că **nimeni nu poate fi condamnat pentru idei de bună credință adoptate.**

Dr. I. Pistiner, lider social-democrat, mărturisea cu amărăciune că atunci cînd a mers în rîndul maselor să combată afilierea și comunismul, ascultătorii l-au împiedicat să o facă și deci afilierea a fost rezultatul voinței acestei mase. **Dacă conducătorii se opuneau afilierii —** conchidea Pistiner — **ea s-ar fi făcut peste voința lor.**

O deosebită impresie au făcut cei șase profesori ai Universității din Iași : Tr. Bratu — rector, dr. C. I. Parhon, dr. Gh. Leon, P. Bujor, Iuliu Teodoreanu — fost rector și S. Bogdan, personalități marcante ale vieții științifice și culturale a țării, care au pledat cu căldură, de pe poziții umaniste, pentru studentul Timotei Marin. Toți au declarat că studentul arestat s-a dovedit un tînăr

DIMINEAȚA

Arestarea congresiștilor comuniști

Parchetul militar și poliția fac o descindere la clubul socialist și la redacția „Socialismului"

Congresiștii sunt urcați la două camioane și duși la Jilava

Luptătorul

SOCIALISMUL

Adevărul

JUSTIȚIA MILITARA VREA SA ASASINEZE PE TOVARAȘII NOȘTRI
CEREM CA EI SA SE PREZINTE LIBERI LA PROCES

Presa democrată a inserat numeroase articole care au demascat și condamnat inscenarea judiciară pusă la cale de autorități

ALEXANDRU DOBROGEANU-GHEREA :

„Am fost arestat pentru că am votat afilierea la Internaționala a III-a, acțiune care se știa de autorități că se petrece la lumina zilei...

N-am făcut acțiune clandestină. Am fost deputat și în calitatea asta am lucrat numai deschis, avînd permanent contact cu autoritățile pentru interesele partidului și personale.

Arestarea congresiștilor n-are deci la bază acțiune clandestină".

(„Aurora", an II, nr. 97, din 19 februarie 1922)

ELENA FILIPOVICI :

„Recunosc că sînt în mișcarea socialistă de la 1918. Spre ea m-a îndemnat viața-mi de suferință și conștiința că este singurul partid care apără interesele celor mulți și nedreptățiți. Îmi fac un titlu de glorie din acest lucru".

(„Socialismul", an. XVI, nr. 520, din 10 martie 1922)

studios, că s-a ocupat de organizarea studenților universității, în rîndul cărora se bucură de un mare prestigiu.

Baricada adevărului

Pe măsura desfășurării procesului, concomitent cu loviturile pe care acuzații și cea mai mare parte a martorilor le dădeau acestei monstruoase înscenări, în afara sălii de judecată, clasa muncitoare, organizațiile și presa progresistă luau zilnic poziție cerînd eliberarea militanților revoluționari.

Împotriva barbariilor din proces și pentru eliberarea ziariștilor D. Fabian, Gh. M. Vasilescu, Eugen Rozvani etc. au protestat Uniunea ziariștilor profesioniști din România și Asociația generală a presei ; un grup de studenți din București a publicat, la 12 aprilie 1922, în ziarul „Adevărul" o chemare *Către opinia publică a țării*, pe care o îndemna să-și ridice **glasul protestului pentru drepturile sacre și inalienabile ale omului. Strigați împreună cu noi. Destul sînge ! ! ! Trăiască libertatea gîndirii și a creațiunei !**

MIHAIL CRUCEANU :

„Pătruns de această datorie cetățenească, în 1919 am intrat în mijlocul poporului care îmi cucerise toată ființa. De atunci continui să rămîn în mijlocul acestui popor sublim și să lucrez pentru el. Toate suferințele trecute, cele de față și răul care mă așteaptă de aci înainte nu mă vor face un singur moment să am păreri de rău".

(„Dimineața", an. XIX nr. 5 515, din 18 februarie 1922)

ION GRECEA :

„In libertate nu am știut ce este comunismul și cine sînt comuniștii. In închisoare abia am aflat cine sînt și m-am convins acum că am o singură datorie față de mine care am fost exploatat în ateliere de către patronii mei, care cu sîngele meu s-au îmbogățit.

Acum cunosc ce datorie am față de părinții, frații și surorile mele care și azi muncesc moșia boierească. Am datoria de a lupta pentru drepturile claselor împilate de cei de sus".

(„Dimineața", an XIX, nr. 5 535, din 12 martie 1922)

TIMOTEI MARIN :

„Procesul devenea evenimentul dominant al luptei de clasă în țară, iar banca acuzării — tribuna clasei muncitoare. Din sala procesului, partidul nostru, în văzul și auzul clasei muncitoare, trebuia să-și facă, ca partid, profesia de credință, să-și afirme cu tărie principiile luptei intransigente de clasă și, urmînd pilda tovarășilor ruși sub țarism și a lui Karl Liebknecht în fața călăilor săi de clasă, să opună terorii albe principiul NECESITĂȚII INEVITABILE A DICTATURII PROLETARIATULUI".

(Dintr-un articol apărut în „Socialismul", an XIX, nr. 7 din 23 ianuarie 1924)

Fragmentele din chenare fac parte din cuvîntul rostit de acuzați la proces sau din amintiri publicate ulterior în presă.

Mii și mii de muncitori, comuniști, socialiști, social-democrați, sindicaliști și cetățeni neorganizați au luat parte la întrunirile publice care s-au ținut lanț în a doua jumătoate a lunii mai 1922. La Brașov, Ploiești, Constanța, București, Iași, Cluj și în multe alte centre ale țării au avut loc viguroase întruniri în care s-a cerut cu hotărîre încetarea prigoanei, eliberarea celor închiși, libertate de organizare. Elementul nou apărut în aceste adunări era cererea imperioasă de a se acorda amnistie generală.

Ziarele „Adevărul", „Aurora", „Contimporanul" „Gazeta Transilvaniei", „Neamul românesc" și multe altele au publicat numeroase articole contra continuării procesului, reproducînd documente și relatări de la adunările publice de solidaritate cu cei închiși și de protest contra politicii antipopulare a guvernului. Se cerea cu insistență amnistia, dar nu ca un act de clemență, ci ca un drept al celor închiși pe nedrept.

Pagini impresionante despre viața celor închiși, despre dreptul lor de a avea opinia politică pe care o cred mai potrivită, au scris N. Iorga, N. Lupu, C. Rădulescu-Motru, I. Vinea, C. Bacalbașa, V. Dimitropol, G. Grigorovici, A. Braniște, Dem. Teodorescu și mulți alții. C. Rădulescu-Motru califica procesul comuniștilor drept un **scandal european,** în care **se răsfățа la lumina zilei o procedură inchizitorială**. Avocatul V. Dimitropol arăta, într-un articol-scrisoare, adresat generalului Mărdărescu, ministrul de război, că **niciodată n-a existat în țara noastră, fie înaintea justiției militare, fie înaintea justiției civile, un proces atît de monstruos ca procesul comuniștilor.**

Articolele demonstrau faptul că savanți vestiți, intelectuali și oameni politici de seamă din majoritatea țărilor lumii cred în ideea comunistă și luptă pentru înfăptuirea sa, fără ca ei să fie persecutați și puși în lanțuri.

Procesul din Dealul Spirii, care s-a desfășurat timp de cinci luni, s-a terminat cu un fiasco pentru organizatorii lui. Acuzații, apărarea, clasa noastră muncitoare, martorii, presa și personalitățile democratice, proletariatul internațional, prin curajul, forța și priceperea cu care au demascat netemeinicia înscenării, teroarea anticomunistă, au reprezentat acea forță uriașă care a făcut să eșueze complotul burgheziei împotriva clasei muncitoare din România și a partidului ei comunist. În fața acestei situații, guvernul a fost nevoit să elaboreze în grabă un decret de amnistie.

În afară de victoria obținută prin eliberarea sutelor de militanți, amnistia din 4 iunie a însemnat, de fapt, recunoașterea existenței legale a Partidului Comunist Român. Ieșirea din închisoare a militanților comuniști a dat naștere la mari manifestații de simpatie pentru partidul comunist, abia născut, dar care trecuse deja cu succes prin mari bătălii de clasă.

1921

1971

Avîntul revoluționar din România anilor 1918-1921 în documente diplomatice străine*

„ÎN ROMÂNIA DE MÎINE, NOI VOM FI STĂPÎNII...“

În ansamblul lor, documentele inedite publicate mai jos, redau o imagine a mișcării muncitorești din România în perioada luptei pentru crearea Partidului Comunist Român. Ele sînt rapoarte ale unor diplomați străini și note ale autorităților represive aflate în arhivele unor ministere de externe din alte țări referitoare la lupta proletariatului român, la procesul de clarificare ideologică și la momentul memorabil al creării P.C.R. Multe documente subliniază faptul că făurirea partidului a avut loc pe fundalul unor puternice acțiuni revoluționare ale maselor populare, în cadrul unei ascuțite lupte sociale, politice și ideologice, înfruntîndu-se teroarea sălbatecă dezlănțuită de clasele dominante. Documentele aduc date noi la cunoașterea frămîntatei perioade a creării P.C.R. și a primilor ani ai activității sale.

PENTRU PÎINE, PACE ȘI LIBERTATE

Lupta de clasă a proletariatului din Transilvania se îmbina cu mișcarea maselor largi pentru scuturarea jugului monarhiei habsburgice. Din șirul luptelor un deosebit ecou a avut greva generală a minerilor români, maghiari și germani din Valea Jiului din mai-iunie 1916. Pe lîngă revendicări economice, greviștii s-au pronunțat împotriva războiului imperialist, împotriva împilării naționale. Despre hotărîrea cu care muncitorii au cerut satisfacerea revendicărilor lor vorbesc și cele două documente reproduse mai jos și care au fost expediate la Budapesta, la 26 și 28 iunie 1916, pe adresa Ministerului de Interne :

„*Vicecomitele (Comitatului Hunedoara — n.r.) raportează că ieri (25 iunie — n.r.) a fost proclamată în mine starea de asediu, (dar) cu toate acestea dintre muncitorii de la «S.A. Salgotarian» aproximativ 300 [0] nu au reluat lucrul nici azi dimineață. În rîndurile muncitorilor nu se iau în serios măsurile legate de starea de asediu și de aceea ei continuă greva.*

* Documentele prezentate se află în colecțiile de microfilme ale Arhivelor Statului, București.

Ministrul de Interne atrage atenţia din nou vicecomitelui ca toate instituţiile publice să avertizeze iarăşi şi cu energie pe muncitori asupra seriozităţii situaţiei şi urmărilor grave ale atitudinii lor".

*

„In chestiunea grevei muncitorilor de la minele de cărbuni din Petroşani se raportează că, din informaţiile primite, Tribunalul Statarial a judecat ieri 9 acuzaţi, dintre care 7 au fost găsiţi vinovaţi. In scopul sancţionării şi executării sentinţelor, tribunalul s-a adresat instanţei juridice militare superioare; chestiunea a doi muncitori a fost trimisă tribunalului diviziei. După cele constatate, funcţionarea tribunalelor statariale nu are prea mare influenţă asupra muncitorilor grevişti, acestea fiind pline de muncitori grevişti, asupra cărora influenţa aplicării procedurilor statariale de înfricoşare groaznică nu se observă."

RAPORT CĂTRE MINISTRUL DE INTERNE AL REGATULUI UNGAR

Apropierea momentului autodeterminării naţionale — a hotărîrii libere asupra viitorului lor — este tot mai bine înţeles de către românii transilvăneni în anul 1918. Imperiul austro-ungar intrase într-un proces acut de descompunere. Lupta revoluţionară a maselor populare îi grăbea sfîrşitul. În cadrul acestor lupte un loc important l-au ocupat grevele şi întrunirile muncitoreşti în timpul cărora se cerea îmbunătăţirea condiţiilor de viaţă, pace şi libertate.

„Budapesta 1918, ianuarie 4

Conform raportului înaintat Excelenţei Voastre şi domnului preşedinte al Consiliului de Miniştri, de către generalul Curček, inspectorul uzinelor militare, la o adunare muncitorească din 16 decembrie (1917), de la minele Reşiţa, în chestiunea «Muncitorii şi pacea», s-au făcut declaraţii care sînt în contradicţie nu numai cu cadrul şedinţelor muncitoreşti aprobate, dar lezează vădit interesele statului.

Deoarece, faţă de faptele relatate în raportul amintit, organele puterii politice nu s-au aflat la înălţimea situaţiei, rog cu respect, Excelenţă, să binevoiţi a interveni nu numai pentru a se stabili în detaliu atitudinea muncitorilor, dar şi pentru menţinerea ordinii necesare, astfel încît pe viitor să nu se mai poată desfăşura agitaţie antistatală, nici în mod deschis, nici în mod clandestin.

ss. gen. Tobajdi"

RAPORT ÎNTOCMIT DE YPERELE DE STRIHON, CONSULUL BELGIAN LA BUCUREŞTI, CĂTRE PAUL HYMANS, MINISTRUL DE EXTERNE AL BELGIEI

„Bucureşti, 27 decembrie 1918
Domnule ministru,
Un congres naţional ţinut la Alba Iulia,

Casa de pe Calea Moşilor în care a funcţionat, pînă la sfîrşitul anului 1918, una dintre primele tipografii ilegale comuniste, condusă de Alecu Constantinescu

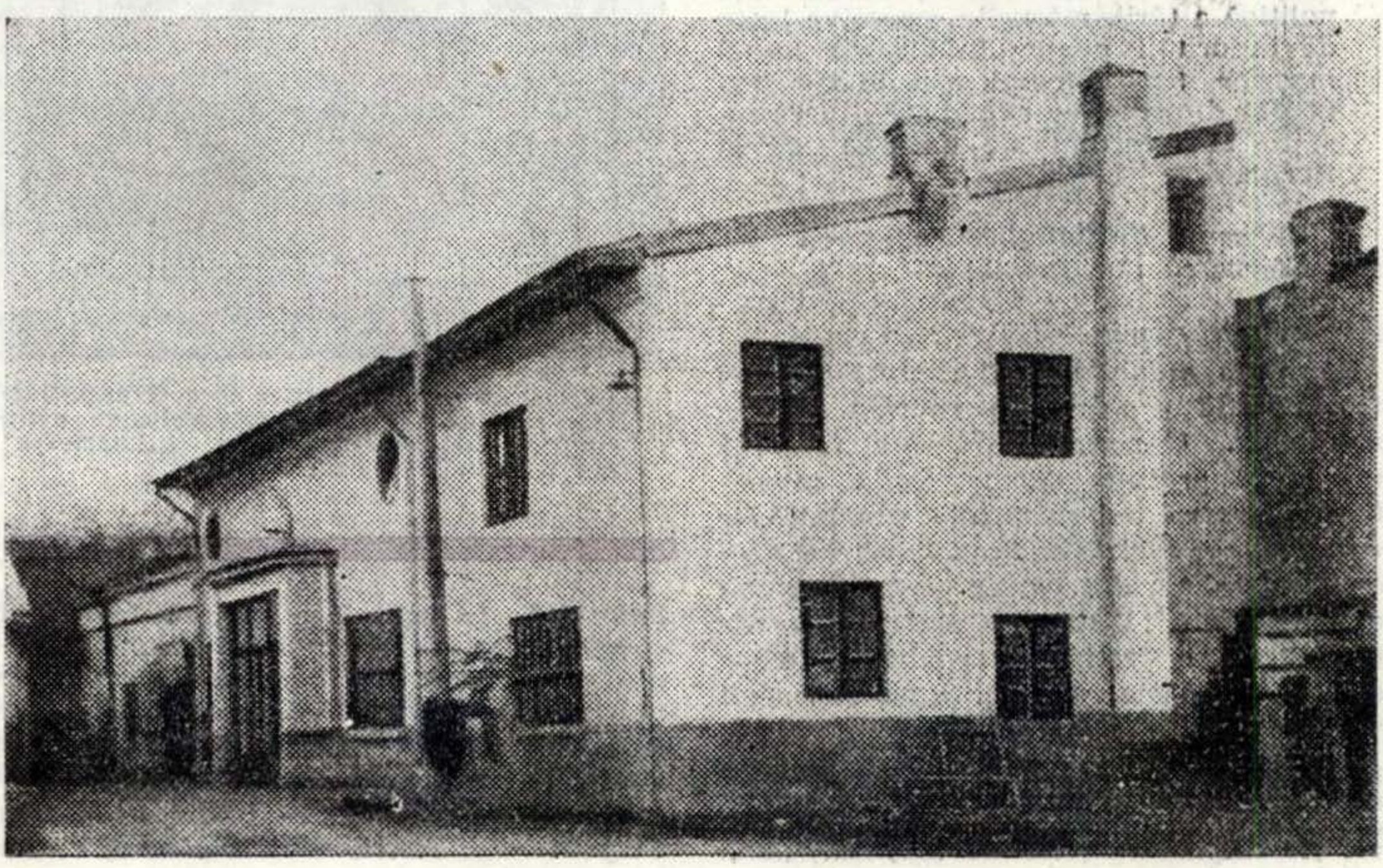

1921

1971

la 1 decembrie, a declarat unirea completă cu Regatul România a regiunilor române din Ardeal, regiuni menționate în însuși actul unirii [...]

Consiliul dirigent (în care au intrat și reprezentanți ai socialiștilor — n.r.) al locuitorilor din Ardeal este autorizat, pînă la unificarea efectivă și totală, să conducă și să administreze treburile de dincolo de munți, cu excepția celor referitoare la politica externă, armată, poștă și telegraf, siguranța generală a statului, circulația financiară, vămile și împrumuturile de stat care depind de guvernul central de la București..."

RAPOARTE DIPLOMATICE ADRESATE MINISTERULUI DE EXTERNE AL GERMANIEI PRIVIND SITUAȚIA ECONOMICĂ ȘI POLITICĂ DIN ROMÂNIA: GREVA TIPOGRAFILOR DIN DECEMBRIE 1918, CONGRESUL SOCIALIȘTILOR TRANSILVĂNENI ȚINUT ÎN IANUARIE 1919 LA SIBIU, POZIȚIA CONDUCĂTORILOR SOCIALIȘTI

Avîntul mișcării revoluționare din România anului 1918, valul grevist, creșterea influenței socialiștilor în viața politică a țării, măsurile represive luate de autorități pentru înăbușirea luptei maselor fac obiectul mai multor rapoarte diplomatice expediate din București Ministerului de Externe de la Berlin.

„Guvernul Brătianu și mișcarea muncitorească din România"

(ianuarie-februarie 1919)

*Mișcarea muncitorească reprezintă cea mai dificilă problemă a politicii interne românești. Guvernul Brătianu încearcă mereu să prezinte demonstrațiile muncitorilor pentru îmbunătățirea situației lor economice și sociale ca fiind rezultatul unei agitații străine, din partea germanilor sau a bolșevicilor *. Sub acest pretext el crede că găsește o justificare pentru folosirea oricăror mijloace violente. Și tot sub acest pretext el a încercat să distrugă mișcarea socialistă. Guvernul a așteptat mai întîi plecarea din București a delegaților din Transilvania, care a avut loc la sfîrșitul lui decembrie. Încă în aceeași zi a început vărsarea de sînge. Martori oculari au declarat la unison omului meu de încredere următoarele: soldaților li se insuflase ideea că muncitorii care demonstrează ar fi cumpărați de germani și bolșevici. S-a încercat să se instige soldații, spunîndu-li-se că aceștia (muncitorii — n.r.) ar vrea să ruineze țara și să împiedice guvernul în realizarea bunei sale intenții de a împărți pămînt țăranilor. În acest fel, ei au fost atițați să tragă în muncitorii care demonstrau. Ciocnirea sîngeroasă de la sfîrșitul lui decembrie a început printr-o grevă a tipografilor. Aceștia au vrut să demonstreze împotriva celor două ziare guvernamentale, «Viitorul» și «Independance Roumaine», deoarece ele au fost singurele ziare care nu le acceptaseră cererile de mărire a salariului și care au apărut, totuși, în ziua în care întreaga presă din București, ca protest împotriva cenzurii, urma să nu apară. Coloanei demonstranților i s-a blocat drumul spre cele două ziare. Atunci ei au vrut să se îndrepte spre clubul socialist, care se află în spatele Palatului. În același timp, dintr-o altă stradă venea o coloană a muncitorilor greviști metalurgiști. Și aceasta a fost oprită în Calea Victoriei de către o masă mare de trupe concentrate aici. Un căpitan le-a strigat muncitorilor următoarele: «Ce vreți voi, pîine sau politică?» Din mulțime s-a strigat: «Pîine!». Deoarece rîndurile din*

Caricatură care stigmatiza caracterul antidemocratic al legiuirilor elaborate de autoritățile burghezo-moșierești („Chemarea" din 5 noiembrie 1920)

* La 14 decembrie, guvernul Brătianu a publicat un apel către muncitori, în care, cu cinism, se arăta că marea acțiune s-ar datora „unor unelte străine", care „atițâ proletariatul și-l îndeamnă să tulbure liniștea..." (*n.r.*).

In această casă din București a funcționat, în 1919, o școală marxistă condusă de Barbu Lăzăreanu

față ale coloanei de demonstranți au fost împinse înapoi, cei din spate au crezut că nu li se dă voie să treacă și i-au împins înainte pe cei aflați în față. S-a ajuns astfel la o mare înghesuială. Se spune că unii au strigat: «Jos cu regele! Jos cu guvernul!». Un colonel a dat ordinul de a se trage cu mitraliera. In cîteva secunde au fost 16 morți și mulți răniți. Între timp, alte trupe primiseră ordinul de a încercui clubul socialist. Tipografii care se aflau în fața clădirii au fost goniți. Jandarmii au pătruns în încăperile clubului, pe care le-au pustiit în modul cel mai îngrozitor, i-au urmărit pe cei care se aflau acolo și i-au călcat în picioare. Femei au fost aruncate pe fereastră, iar pe uniformele jandarmilor se puteau vedea smocuri întregi de păr de femeie. Biblioteca prețioasă, în valoare de 100 000 lei, a fost arsă, mobilierul a fost distrus și au fost luați 15 000 lei. Toate documentele au fost confiscate, iar conducătorii au fost bătuți fără milă și arestați. La Prefectura poliției au fost din nou bătuți. In total au fost arestate 200 persoane, din care 165 au fost mai tîrziu puse din nou în libertate, iar 35 au fost trimise în fața Curții Marțiale.

Cîteva zile mai tîrziu, profesorii universitari din Iași au publicat un manifest în care protestau împotriva mijloacelor violente prin care guvernul Brătianu înăbușă mișcări făcute în spiritul dreptății. Ziarul guvernului s-a arătat foarte uimit și a declarat că această poziție opozițională a profesorilor de la Iași împotriva guvernului nu poate fi explicată decît prin faptul că aceștia, fiind la distanță, nu-și pot da seama de forțele motoare bolșevice ale mișcării muncitorești din București. La aceasta «Izbînda» a răspuns astfel: «Ce fel de justificare este aceasta? Nici noi, care sîntem atît de aproape, nu cunoaștem dovezile vinii. Conducătorii sînt arestați deja de 14 zile; de ce nu aduce guvernul o dată dovezi că, într-adevăr, la mișcarea grevistă au fost în joc mîini străine? Pînă acum încă n-a fost adusă vreo dovadă».

Procesul împotriva conducătorilor a avut loc la sfîrșitul lui ianuarie. Un număr din cei mai cunoscuți avocați s-au declarat gata să-i apere pe conducătorii arestați ai muncitorilor. Acum cîteva zile, la ministrul de Interne s-a prezentat o deputație a Partidului Socialist în frunte cu cîțiva avocați.

1921

1971

Ea a cerut permisiunea ca «Socialistul» să poată apare din nou; banii confiscați să fie dați înapoi, clubul socialist să fie redeschis, să se permită muncitorilor să se adune din nou acolo. Din toate aceste cereri n-a fost aprobată decît aceea ca «Socialistul» să poată apare din nou**.*

În general, atît în România cît și în Transilvania, se poate observa o neliniște cu privire la agitația mișcării muncitorești, o frică mare a autorităților române și a cercurilor guvernamentale în fața pericolului bolșevic. Din această cauză se fac investiții enorme pentru mărirea aparatului polițienesc și militar [...].

Deoarece în România s-a încercat să se înăbușe în sînge mișcarea socialistă, conducătorii Partidului Socialist din România care nu fuseseră arestați au cerut ajutorul tovarășilor din Transilvania, întrucît chiar pe 19 și 20 ianuarie avea loc la Sibiu un congres al socialiștilor transilvăneni. La deschiderea congresului a fost citită o scrisoare a socialiștilor din România, care avea următorul conținut: «Momentele grele pe care le trăiește acum mișcarea noastră ne împiedică să participăm la al zecelea congres al vostru. Cei mai buni tovarăși ai noștri au fost arestați și bătuți, găsindu-se și astăzi încă în închisoare, ca niște criminali de rînd. Avem de luptat cu unul din cele mai rușinoase și reacționare guverne și trebuie să strîngem laolaltă toate forțele, în primul rînd pentru a înfrînge terorismul românesc [...]».

Congresul a luat următoarea hotărîre: congresul aprobă hotărîrea reprezentanților clasei muncitoare de la Adunarea Națională din Alba Iulia și, înainte de toate, aceea care se referă la cerințele economice din teritoriile unite cu România [...]. Congresul consideră că unirea României într-un singur stat este o necesitate istorică, care se întemeiază pe dreptul popoarelor. Consimțind la aceasta, socialdemocrația românească n-a renunțat în nici un caz la principiile stabilite la congresele internaționale (socialiste — n.r.) care au recunoscut întotdeauna dreptul la lupta pentru independență a popoarelor subjugate. Datorită fărîmițării sale, pînă acum poporul român nu s-a putut dezvolta intern. Prin urmare, destrămarea monarhiei austro-ungare a determinat și social-democrația românească de a conlucra la realizarea idealului românesc [...]. Congresul, la care au participat 120 delegați din 30 localități, a aprobat intrarea a doi membri ai săi în Consiliul Dirigent transilvănean, unde să reprezinte interesele muncitorimii".

„Opiniile conducătorilor socialiști

[ianuarie 1919]

Personalitățile conducătoare ale Partidului Social-Democrat — Frimu, Sion, Ilie Moscovici — s-au exprimat în sensul următor:

*Noi ne punem mari speranțe în faptul că fruntașii (socialiști — n.r.) din Transilvania vor aduce, în România, o viață cu adevărat democratică, fiindcă la noi nu există democrație, ci doar fraze democratice***. Partidele promit multe înainte de alegeri, dar după ce acestea trec își continuă, cu același terorism, politica reacționară. La noi va fi posibilă o reformă agrară numai atunci cînd țăranii își vor lua singuri pămîntul. Altfel, nu vor primi pămînt, oricîte promisiuni li se vor face. Țăranii continuă să fie bătuți, legați, închiși, nu pot ține întruniri [...]*

Vom lupta, împreună cu socialiștii transilvăneni, pentru a schimba țara din temelii. În România de mîine, noi vom fi stăpînii. Și la noi poate avea loc într-o bună zi o răsturnare. Mișcarea noastră este în continuă creștere. Muncitorii din toate fabricile și toți angajații simt instinctiv că nu-și găsesc salvarea decît în Partidul Socialist. Fără să-i îndemnăm noi, intră în greve, vin șuvoi în localurile cluburilor noastre, cerîndu-ne să le fim conducători și arbitri. În decursul unei luni au avut loc mari greve la atelierele de căi ferate, la poștă, în fabricile de prelucrare a lemnului și a metalului, la fabrica de tutun și la tipografii [...]".

RAPORT ÎNTOCMIT DE FREYTAG, CONSULUL GERMANIEI LA BUCUREȘTI, DESPRE DESFĂȘURAREA CONGRESULUI SOCIALIȘTILOR ȘI HOTĂRÎREA DE AFILIERE LA INTERNAȚIONALA III

Marile bătălii de clasă purtate de proletariatul român au grăbit procesul de clarificare ideologică în sînul miș-

---

\+ Corect „Socialismul" *(n.r.)*.

** A reapărut la 27 februarie 1919 *(n.r.)*.

*** Aluzie evidentă la reprimarea sîngeroasă din 13 decembrie 1918 *(n.r.)*.

cării muncitoreşti, proces care s-a încheiat prin transformarea Partidului Socialist în Partidul Comunist Român. Momentul creării noului partid formează obiectul raportului consulului german la Bucureşti, întocmit la 15 mai 1921.

„Legaţia germană din
Bucureşti

Bucureşti, 15 mai 1921

S. nr. 79

În perioada 9-12 mai a avut loc la Bucureşti un congres al socialiştilor, convocat de unitarişti şi de comunişti. Alături de probleme interne de partid, pe ordinea de zi s-a aflat, ca punct principal, problema afilierii la Internaţionala III.*

*La 11 mai, această afiliere a fost hotărită cu 491 voturi, contra 111**. În ziua următoare trebuia discutat dacă, în urma acestei hotăriri, partea unitariştilor care a votat pentru afiliere trebuie să se alipească comuniştilor.*

Abia a început şedinţa, cînd localul adunării a fost înconjurat de jandarmerie şi poliţie, şi toţi partizanii Internaţionalei III au fost duşi la închisoare. Printre arestaţi se află 4 deputaţi. Guvernul este de părere că nu are nevoie de aprobarea Parlamentului pentru urmărirea penală, deoarece deputaţii au fost prinşi în flagrant delict.

Este de presupus că arestaţii, după procedeul obişnuit aici, mai întîi vor fi ţinuţi luni întregi în detenţiune preventivă pentru ca, în cele din urmă, sub motive neînsemnate, să fie condamnaţi la închisoare pe mai mulţi sau mai puţini ani. În presa burgheză măsurile guvernului sînt general aprobate.

Freytag"

* În realitate, lucrările congresului au început în dimineaţa zilei de 8 mai *(n.r.)*.

** Rezultatul corect: 428 voturi pentru afilierea necondiţionată şi 111 pentru afilierea cu rezerve *(n.r.)*.

„Dimineaţa" din 3 iunie 1921

RAPORT AL CONSULULUI GERMAN LA BUCUREŞTI DESPRE TEROAREA ANTICOMUNISTĂ DIN ROMÂNIA

Încă de la apariţia sa, P.C.R. s-a situat ferm în fruntea luptei maselor populare pentru dreptate socială, pentru apărarea libertăţilor democratice. Prestigiul de care se bucurau comuniştii în rîndul poporului român a stîrnit ura claselor conducătoare, care în 1924 au interzis activitatea P.C.R. Despre măsurile teroriste anticomuniste vorbeşte şi raportul consulului german din 2 august 1924.

„1924, august 2, Sinaia. Legaţia germană din Bucureşti:

Ziarele din Viena anunţă că manufactura de tutun a statului a fost incendiată de comunişti şi că la Iaşi, prin dislocarea şinelor, un tren accelerat a fost adus în situaţia de a deraia [...].

Cercetarea n-a adus pînă acum nici un fel de dovezi că e vorba de un atentat comunist [...]. Este foarte posibil ca incendiul să fi luat naştere din neatenţie; de asemenea, experienţa ne învaţă că în întreprinderile de stat incendiile servesc adesea pentru camuflarea delapidărilor [...].

Pentru autorităţi, însă, a fost, în orice caz, mai comod să prezinte ţapul ispăşitor comunist. Toate organizaţiile comuniste din ţară au fost dizolvate şi interzise de guvern.

Freytag"

Textul a fost pregătit pentru tipar de **I. Adam, S. Racoviceanu, H. Hay, M. Ştefan.**

ÎN EXCLUSIVITATE PENTRU „MAGAZIN ISTORIC"

FILE DIN CRONICA REZISTENȚEI ANTIFASCISTE

FRONTUL AUSTRIAC AL LIBERTĂȚII

Profesor HERBERT STEINER
secretar al Arhivei de Documentare a Rezistenței Austriece

„Planul Otto". Sub această denumire banală și inofensivă se ascundea planul de cotropire a Austriei, hotărît încă din iunie 1937 de Statul Major General al armatei germane.

În toamna aceluiași an, în capitala austriacă au parvenit numeroase informații din Germania nazistă despre pregătirile unor grupuri hitleriste înarmate de a se infiltra peste graniță. Și la 11 martie 1938, la ora două noaptea, cancelarul Reichului și „Führerul" mișcării național-socialiste a dat ordinul de trecere a frontierei. Suveranitatea țării a fost violată de trupele Wehrmachtului, de formații hitleriste și de oamenii Gestapoului. Guvernul a fost nevoit să demisioneze și Austria a încetat de a mai fi un stat independent.

Șeful Statului major general al armatei austriece era, în 1937, feldmareșalul Jansa. Înaintea evenimentelor descrise mai sus el întocmise un plan de apărare și căutase să obțină sprijin din afară, luînd contact, în acest scop, cu atașații militari ai Franței și Angliei din Viena. Jansa, pe deplin conștient de primejdiile care amenințau existența de sine stătătoare a țării, îi avertizase pe mulți dintre oamenii politici. Dar în ianuarie 1938, la insistența cercurilor pronaziste, el a fost silit să demisioneze. Mai tîrziu, după ocuparea militară a țării, a fost arestat.

În martie 1938, armata austriacă a încetat să mai existe. Numeroși ofițeri și subofițeri patrioți au fost puși atunci în disponibilitate. Cadre militare de nădejde au căzut victimă denunțătorilor, așa cum s-a întîmplat cu căpitanul Fritz Kernmaier ; maiorul Peinemann, care pactizase cu naziștii, a scris, la 11 aprilie 1938, Gestapoului din Klagenfurt, că recomandă „îndepărtarea imediată din armată a acestui ofițer periculos și trimiterea sa într-un lagăr de concentrare".

Militarii austrieci au fost chemați să jure credință lui Adolf Hitler. Unii soldați însă au refuzat să o facă, deși cunoșteau riscul pe care și-l asumau. Nouă dintre aceștia au fost condamnați la moarte în 1939 și executați la Berlin. Din documentele disponibile astăzi rezultă că și numeroși alți ostași austrieci, pentru care patria reprezenta mai mult decît viața, au ales aceeași cale.

O dată cu izbucnirea celui de-al doilea război mondial, austriecii au fost înrolați în cadrul Wehrmachtului, mulți pierzîndu-și viața în această conflagrație care nu avea nimic comun cu interesele țării lor. Acesta este și motivul pentru care mulți dintre ei n-au manifestat nici un fel de avînt în lupta alături de hitleriști. Înalții demnitari naziști s-au plîns, nu o dată, de „lipsa de entuziasm și combativitate a soldaților din Ostmark" (numele dat de Hitler „provinciei" austriece).

În decursul anilor, devenea din ce în ce mai clar că renașterea unei Austrii independente era posibilă numai prin înfrîngerea Germaniei naziste. Membrii Rezistenței austriece au înțeles să facă totul pentru a se opune războiului criminal, pentru a scuti omenirea de noi și noi sacrificii în vieți omenești și bunuri materiale.

Grupul maiorului Szökoll

Wehrmachtul și SS-ul au întîmpinat în Austria opoziția armată a partizanilor. În diferite regiuni, de pildă în Kärnten, în Ötztal, în Obersteiermark, acțiunile grupelor armate antinaziste erau puternic sprijinite de populație.

Un interes deosebit îl prezintă acțiunile

Un grup de tineri austrieci care au luptat în cadrul armatei franceze

de împotrivire față de război desfășurate în armată.

Astfel, într-o divizie alcătuită din elemente ale Diviziei 44 și ale Armatei 7, mișcarea de rezistență a avut reprezentanți în toate regimentele. Rezultatele obținute aici au fost remarcabile. Cu ajutorul unor documente de transport falsificate, dotarea cu armament a trupelor aflate pe frontul de est a fost considerabil diminuată. Rapoarte false privitoare la forța de luptă a diviziei, trimise Comandamentului suprem al corpului de armată, au dus la reducerea simțitoare a sarcinilor date unității.

În cadrul Comandamentului XVIII și al Comandamentului general Viena a acționat, de asemenea, un puternic grup al Rezistenței, „Frontul austriac al libertății" — organizat aci —, care avea legături cu toate punctele de comandă. El difuza știri despre adevărata situație a războiului, știri alcătuite pe baza ascultării emisiunilor posturilor de radio aliate ; beneficiarii erau atît soldați cît și civili.

Slujitorii lui Esculap și-au făcut și ei datoria patriotică. Cu concursul unor medici militari austrieci, numeroși soldați au fost în mod sistematic declarați bolnavi și internați în spitale, fiind sustrași frontului. Evadaților li se puneau la dispoziție acte false și adăposturi unde să se ascundă.

Remarcabilă a fost și activitatea unui alt grup, al cărui conducător a fost maiorul de stat-major Karl Szokoll din Comandamentul general Viena. Scopul urmărit de acesta a fost să aducă cît mai mulți ostași austrieci în patrie, pentru a organiza o revoltă armată. Maiorul a reușit să se sustragă mai multor valuri succesive de arestări, cărora le cădeau victime patrioții, și să-și dezvolte organizația. În ultima fază a războiului, el a încercat, înainte de toate, să împiedice distrugerile pe care naziștii le plănuiau în capitala Austriei, să întîrzie construcția fortificațiilor și să evite sacrificarea inutilă de vieți omenești. Din însărcinarea acestui grup militar, subofițerul Ferdinand Käs a luat legătura, în aprilie 1945, cu Armata Roșie, pentru coordonarea acțiunilor de eliberare a Vienei. O parte dintre membrii acestui grup — maiorul Biedermann, căpitanul Huth și locotenent-colonelul Raschke — au fost trădați de un nazist, ceea ce a dus la condamnarea lor la moarte, la 8 aprilie 1945, cu numai o lună înainte de sfîrșitul războiului ! Ofițerii patrioți au fost executați în public, prin spînzurare, așa cum procedau hitleriștii cînd voiau să dea un „exemplu" sîngeros.

Acesta a fost însă macabrul cîntec de lebădă. Forța militară brutală care ținuse timp de șapte ani Austria sub ocupație a cunoscut inevitabila prăbușire.

„Mă duc bine pregătit în eternitate"

Numeroase au fost acțiunile desfășurate și peste hotarele țării de către membrii grupurilor de rezistență care făceau parte din armata austriacă. În Belgia, în Italia, ca și în alte state, ei și-au coordonat acțiunile cu acelea ale mișcărilor de partizani din aceste țări. O acțiune curajoasă a avut loc, de exemplu, în Iugoslavia. O întreagă companie austriacă, cu tot echipamentul și armamentul său, a trecut la partizani. Comandantul companiei era un subofițer.

Și în Slovacia s-au desfășurat acțiuni similare. Un grup patriotic de luptă a fost aci aprovizionat cu arme și medicamente de către un avion german : aceasta s-a întîmplat în urma înțelegerii stabilite cu un mi-

Combatanți austrieci — membri ai unui detașament de partizani din Iugoslavia

litar austriac. Un alt patriot din armata austriacă, Anton Schmidt, din Viena, a furnizat arme unor grupuri de luptători din Rezistență de la Varșovia. Surprins asupra faptului, a fost judecat sumar de un tribunal militar și executat. În Grecia, partizanii au primit arme și alimente de la austriecii care făceau parte din armata germană staționată ca forță de ocupație în această țară.

În vara anului 1942, Friedrich Leinböck-Winter, originar din St. Pölten, a fost condamnat la moarte de Tribunalul militar german din Norvegia. Din cei 31 acuzați ai procesului în care a fost implicat, 13 au primit și ei pedeapsa capitală. Vina lui Winter a fost aceea de a fi constituit, în regimentul său, un grup de luptători pentru libertate, care lucra în strînsă legătură cu Rezistența norvegiană. Winter a fost executat la 11 aprilie 1943. În ultima sa scrisoare, adresată părinților săi, citim : „Mă duc bine pregătit în eternitate". Mormîntul său este îngrijit cu dragoste de norvegieni, iar amintirea sa este păstrată cu sfințenie.

În Oslo se cinstește în mod deosebit memoria unui austriac originar din Vorarlberg ; acesta a pus la dispoziția unui grup de patrioți norvegieni instalații de radio germane, care le-au permis să intre în contact cu guvernul din exil.

35 000 de eroi

Împotrivirea poporului austriac față de războiul dezlănțuit de Hitler a îmbrăcat și alte forme. Numeroși austrieci au luptat ca voluntari în armatele aliate. Numai în armata engleză au existat peste 1500, unii dintre soldați fiind înaintați ofițeri în cursul războiului. În armata franceză a ființat un batalion austriac care a luat parte și la operațiile de eliberare a Tirolului. Mulți au acționat în *Maquis*. În Iugoslavia au luptat — împotriva naziștilor, alături de eroicele detașamente de partizani iugoslavi — mai multe batalioane austriece de voluntari, despre a căror jertfă amintesc o seamă de monumente din Slovenia. Cetățeni austrieci au acționat și în Polonia. Fostul ministru austriac al Apărării, dr. Prader, a primit, cu prilejul unei vizite în această țară, un memoriu detaliat despre conlucrarea luptătorilor pentru libertate austrieci cu membrii Rezistenței poloneze.

Cine călătorește astăzi în diferite țări ale Europei întîlnește oameni care își amintesc cu recunoștință de ajutorul primit în anii grei ai celui de-al doilea război mondial de la soldații din Austria. Istoria Austriei păstrează la loc de frunte numele acelor eroi care în momente dramatice au știut să cinstească numele patriei lor.

* * *

În arhivele de război din Viena se află listele cuprinzînd mai bine de 5 000 austrieci condamnați de tribunalele militare germane. Numărul sentințelor pronunțate de organele judiciare de război naziste în perioada 1939-1945 nu se va putea însă stabili niciodată cu certitudine. Știm însă că peste 35 000 austrieci, care au luat parte la lupta pentru renașterea patriei, au plătit cu viața curajul lor. La cea de-a XXV-a aniversare a eliberării Austriei, sărbătorită anul trecut, numele acestora a fost cinstit cu dragoste și profundă admirație, aducîndu-li-se un pios omagiu.

Simon Bolivar. Portret anonim, datînd din 1816. Colecţia Alfred Boulton. Din lucrarea „Acotaciones Bolivarianas", Caracas, 1960 (**Simon Bolivar — El Libertador,** p. 84)

a

c

b

e

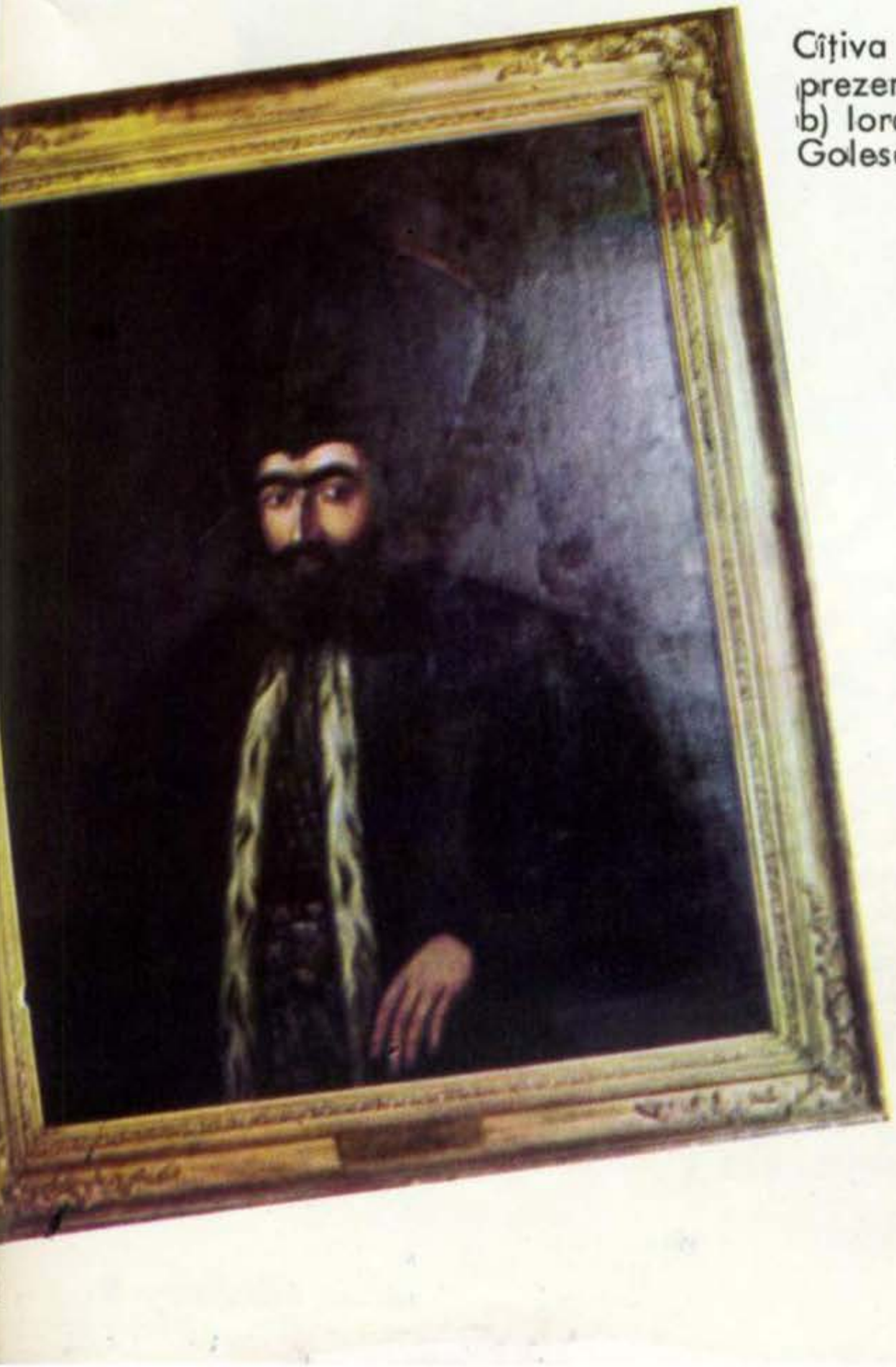

Cîţiva din neamul Goleştilor — aşa cum i-au reprezentat pictorii vremii : a) Banul Radu Golescu, b) Iordache Golescu, c) Nicolae Golescu, d) Dinicu Golescu, e) Zinca Golescu (**Neamul Goleştilor,** p. 74)

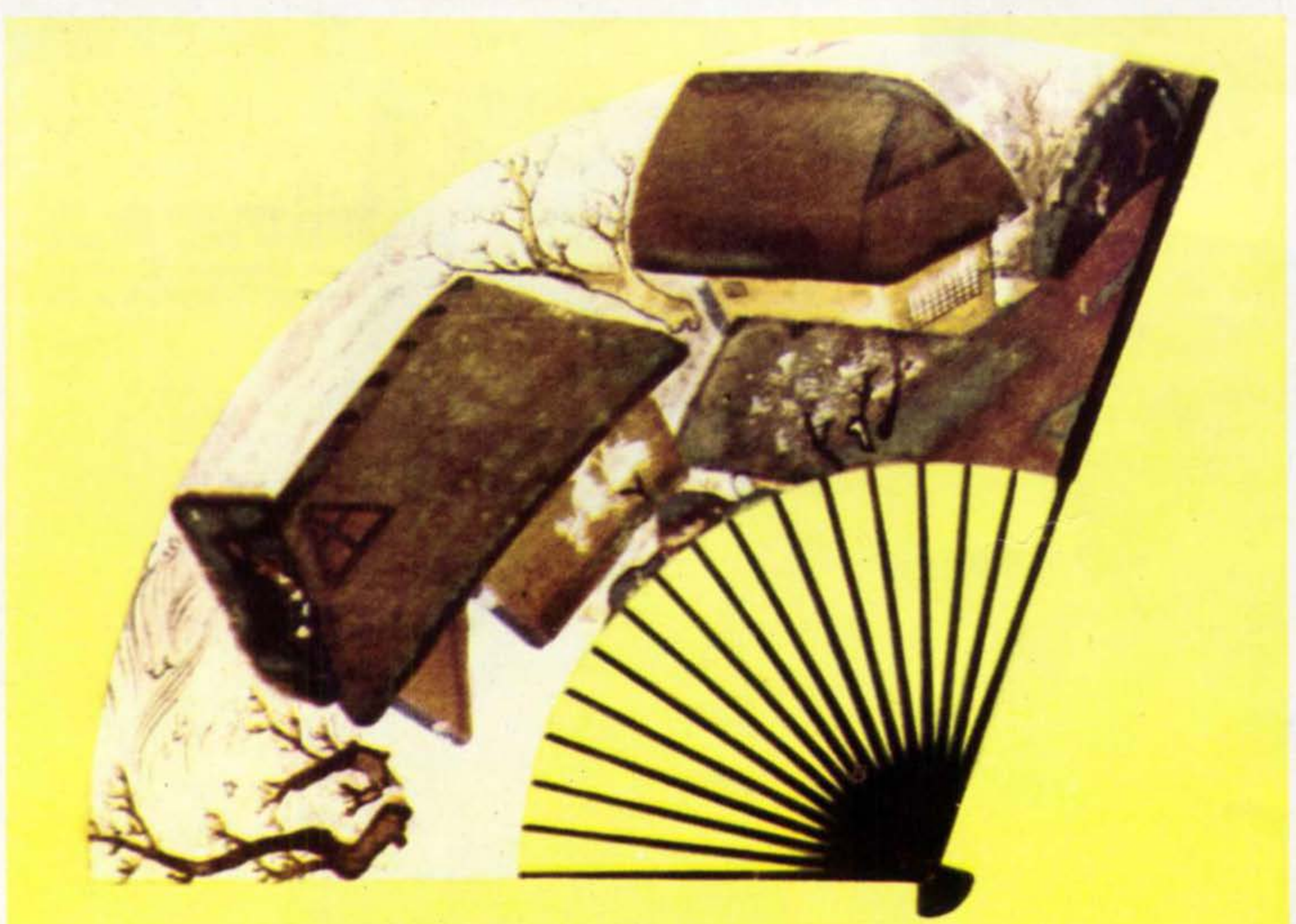

Richard Sorge era nu numai un admirator al monumentelor nipone din epoca feudală și un pasionat colecționar de obiecte de artă japoneză, ci și un strălucit cunoscător al istoriei și artei din țara de la Soare Răsare. Sus : coif de luptă din sec. XII-XIV, jos : evantai de dans din sec. XVI (**Agentul secret al secolului,** p. 46)

Limbajul dramatic al cifrelor 1939 — 1945

Bilanțul CONFLAGRAȚIEI

In lumea cifrelor, totul ar trebui să fie precis și exact. Dar, oricît ar părea de ciudat, tocmai lumea cifrelor constituie încă, în privința celui de-al doilea război mondial, arena unor vii dispute. Astfel, nimeni nu pune la îndoială că, între 1 septembrie 1939 și 13 august 1945, ca urmare a agresiunilor puterilor fasciste, globul a fost inundat de un gigantic val de sînge și că numărul de jertfe omenești, ca și proporțiile apocaliptice ale distrugerilor, au depășit cu mult cele mai înalte culmi atinse de conflictele precedente. Dar cînd e vorba de cifrele menite să concretizeze aceste pierderi și suferinți omenești care au însîngerat și îndoliat popoarele, opiniile diferă. Numai în legătură cu numărul total al morților, de exemplu, diferite surse îl apreciază de la 20 pînă la 55 milioane — adică de la simplu la aproape triplu.

Revista noastră s-a mai ocupat de această problemă *. Dar noi statistici, ca și surse care au devenit abia recent accesibile, ne determină să revenim la tragicul bilanț, cu datele cele mai general acceptate în clipa de față (și s-ar putea ca viitoare calcule să aducă alte rectificări în plus). Dată fiind varietatea izvoarelor pe care le-am folosit, criteriile de clasificare a pierderilor nu sînt identice în toate cazurile, așa cum cititorul își va putea da repede seama.

Cifrele privind țara noastră figurează în articolul România — pe frontul victoriei asupra fascismului, **apărut în „Magazin istoric" nr. 5/1970.**

* Vezi „Magazin istoric" nr. 12/1969.

UNIUNEA SOVIETICĂ :

Soldaţi şi ofiţeri căzuţi sau dispăruţi pe cîmpul de luptă	**8 500 000**
Soldaţi şi ofiţeri morţi în urma rănilor primite	**2 500 000**
Soldaţi şi ofiţeri morţi în lagărele naziste de prizonieri	**2 600 000**
Total :	**13 600 000**

Civili ucişi în urma bombardamentelor aeriene, a luptelor desfăşurate pe teritoriul sovietic şi a politicii de exterminare practicată de hitlerişti	**7 000 000**

Cotropitorii fascişti au ocupat în U.R.S.S. un teritoriu pe care trăiau, înainte de război, 88 milioane de locuitori. Iată rezultatele acestei ocupaţii :

Distrugeri prin bombardare, incendiere, minare etc.	
Oraşe	**1 710**
Sate	**70 000**
Imobile	**6 000 000**
Persoane rămase fără adăpost	**25 000 000**
Întreprinderi industriale	**31 850**
Căi ferate (în kilometri)	**65 000**
Gări	**4 100**
Spitale şi alte instituţii sanitare	**40 000**
Şcoli de toate gradele	**84 000**
Biblioteci publice	**43 000**
Distrugeri însoţite de jafuri	
Colhozuri	**98 000**
Sovhozuri	**1 876**
Staţii de maşini şi tractoare	**2 890**
Cai	**7 000 000**
Bovine	**17 000 000**
Porcine	**20 000 000**
Ovine	**27 000 000**
Păsări	**110 000 000**

STATELE UNITE :

Soldaţi şi ofiţeri căzuţi pe cîmpul de luptă	**291 557**
Soldaţi şi ofiţeri morţi în urma rănilor primite	**113 842**
Soldaţi şi ofiţeri răniţi	**670 846**
Soldaţi şi ofiţeri dispăruţi sau prizonieri	**139 709**

Din rîndul celor morţi pe cîmpul de luptă sau în urma rănilor primite, ca şi din rîndul răniţilor, pierderile se repartizează astfel :

Forţele terestre şi aviaţia

234 874 căzuţi pe cîmpul de luptă
83 400 morţi în urma rănilor primite
565 861 răniţi

Marina militară (inclusiv aviaţia marinei şi garda de coastă)

36 950 căzuţi în cursul angajamentelor navale
25 664 morţi în urma rănilor primite
37 778 răniţi

Corpul de puşcaşi maritimi

19 733 căzuţi pe cîmpul de luptă
4 778 morţi în urma rănilor primite
67 207 răniţi

Teritoriul S.U.A. nefiind teatru de război, nu s-au înregistrat pe cuprinsul lui pierderi în sînul **populaţiei civile.** Dar un număr de cetăţeni americani, aflaţi în zonele ocupate de japonezi, au pierit în perioada 1941-1945, ca urmare a bombardamentelor, a internării lor în lagăre, a foametei etc. Nici o sursă autorizată — atît din Statele Unite, cît şi din Japonia — nu poate stabili, nici măcar aproximativ, cifra celor morţi. Se ştie doar că „ea este foarte mică".

CHINA :

Soldaţi şi ofiţeri căzuţi pe cîmpul de luptă sau morţi în urma rănilor primite	**1 319 598**
Soldaţi şi ofiţeri răniţi	**1 761 335**
Soldaţi şi ofiţeri dispăruţi	**130 126**

Aceste cifre se referă la perioada 7 iulie 1937-15 august 1945 (cei peste doi ani care preced izbucnirea războiului mondial au fost martorii agresiunii militarismului japonez împotriva Chinei).

În calcul nu se cuprind pierderile provocate de atacurile fratricide ale gomindaniştilor împotriva Armatei Populare de Eliberare.

Pierderile **populaţiei civile** nu au reţinut, decît în mod superficial, atenţia guvernului prezidat de Cian Kai-şi. Datele existente variază între 6 000 000 şi 10 000 000 morţi, dar s-ar putea ca şi acest număr să fie inferior realităţii.

FRANŢA :

Soldaţi şi ofiţeri căzuţi pe cîmpul de luptă	**170 000**
Soldaţi şi ofiţeri răniţi	**230 000**
Civili ucişi	**400 000**

În această cifră se cuprind 250 000 morţi în închisorile şi lagărele hitleriste din afara teritoriului francez.

Civili rămaşi infirmi de pe urma rănilor	**335 000**
Total :	**1 135 000**

COMMONWEALTHUL BRITANIC : Pierderi ale forțelor armate :

	Uciși	Răniți	Dispăruți	Prizonieri	Total
Canada	**37 476**	**53 174**	**1 843**	**9 045**	**101 538**
Australia	**23 365**	**38 803**	**6 036**	**23 363**	**95 561**
Noua Zeelandă	**10 033**	**19 314**	**2 129**	**8 453**	**39 929**
Republica Sud Africană	**6 840**	**14 363**	**1 841**	**14 589**	**37 633**
India și Pakistanul	**24 338**	**64 354**	**11 754**	**79 489**	**179 935**
Colonii britanice	**6 877**	**6 972**	**14 208**	**8 115**	**36 172**
Total	**108 929**	**196 980**	**37 805**	**143 054**	**490 768**

MAREA BRITANIE :

Soldați și ofițeri căzuți pe cîmpul de luptă **264 443**
Soldați și ofițeri răniți **277 077**
Soldați și ofițeri prizonieri și dispăruți **19 851**

Din rîndul celor căzuți, pierderile se repartizează astfel :

Infanterie, tancuri, pionieri, alte arme terestre **144 079**
Marina militară **50 758**
Aviație **69 606**
Total : **264 443**

Pierderile în uciși și răniți ale celorlalte categorii ale populației britanice sînt următoarele :

Civili **146 777**
Flota comercială și de pescuit **45 329**
Home Guards (apărare civilă) **1 763**
Corpul auxiliar feminin al Marinei **124**
Serviciul teritorial auxiliar și corpul de surori și infirmiere **751**
Corpul auxiliar feminin al Aviației **611**
Total : **195 355**

Iată cum se repartizează pierderile din rîndul populației civile britanice, printre care peste 50 la sută s-au înregistrat în regiunea londoneză :

	Uciși	Răniți	Total
Bombardamente aeriene	**51 509**	**61 423**	**112 932**
Bombe V_1	**6 184**	**17 981**	**24 165**
Bombe V_2	**2 754**	**6 523**	**9 277**
Bombardamente de artilerie	**148**	**255**	**403**
Total :	**60 595**	**86 182**	**146 777**

ITALIA :

Soldați și ofițeri căzuți pe cîmpul de luptă sau morți în urma rănilor primite **162 650**
Soldați și ofițeri dispăruți **131 883**
Civili uciși în urma bombardamentelor aeriene și a luptelor desfășurate pe teritoriul italian **146 803**
Militari și civili răniți **106 054**

Datele de mai sus acoperă perioada dintre 10 iunie 1940 — cînd Italia a intrat în război — și 31 decembrie 1945. Statisticile italiene precizează că, din totalul general al morților, 263 210 au fost bărbați și 46 243 femei.

O altă diferențiere pe categorii este extrem de semnificativă : dintre cei 309 453 bărbați și femei care și-au pierdut viața, 120 304 au pierit înainte de 9 septembrie 1943, data cînd s-a anunțat oficial semnarea de către Italia a armistițiului cu aliații, restul de 189 149 murind după această dată. Pe teritoriul Italiei, deosebirea e și mai frapantă : înainte de 9 septembrie 1943 — 56 321 morți ; după 9 septembrie 1943 — 151 000 morți. Cu alte cuvinte, **bestialele represiuni ale hitleriștilor după ieșirea Italiei din război au făcut mai multe victime, în 19 luni, decît toate luptele purtate de armata italiană pe fronturile europene și africane în 38 luni de participare la conflict.**

★

Ferocitatea ocupației naziste, care și-a pus sîngeroasa amprentă asupra celui de-al doilea război mondial, reiese cu deosebită pregnanță în lumina necruțătoare a cifrelor. Am ales, pentru ilustrare, exemplul a trei țări europene, cotropite de hoardele zvasticii în anii 1939-1941 : Polonia, Olanda și Grecia.

POLONIA :

Soldaţi şi ofiţeri căzuţi pe cîmpul de luptă sau morţi în urma rănilor primite, precum şi civili ucişi în urma bombardamentelor aeriene şi a luptelor purtate pe teritoriul polonez	**644 000**
Civili ucişi în lagărele naziste	**1 663 000**
Evrei de cetăţenie poloneză exterminaţi	**3 200 000**
Decedaţi în urma foametei şi lipsurilor provocate de ocupaţie	**521 000**

Se apreciază că cel puţin 350 000 dintre cei 644 000 morţi din prima rubrică au fost civili. Cu alte cuvinte, populaţia fără apărare a suferit pierderea a 5 734 000 vieţi, de **19 ori mai mult** decît armata propriu-zisă.

OLANDA :

Soldaţi şi ofiţeri căzuţi pe cîmpul de luptă sau morţi în urma rănilor primite	**5 200**
Ostateci executaţi	**2 700**
Evrei de cetăţenie olandeză exterminaţi	**104 000**
Civili morţi în închisorile şi lagărele naziste	**30 600**
Decedaţi în urma foametei şi lipsurilor provocate de ocupaţie	**65 000**
Prizonieri de război executaţi	**9 000**
Prizonieri politici executaţi	**35 000**

O simplă adunare arată că, faţă de 5 200 militari căzuţi pe front, numărul victimelor din rîndul populaţiei civile se ridică la 246 300, fiind deci de aproape **50 de ori mai mare.**

GRECIA :

Soldaţi şi ofiţeri căzuţi pe cîmpul de luptă sau morţi în urma rănilor primite	**23 700**
Civili masacraţi de cotropitorii fascişti	**70 000**
Executaţi în cadrul „raidurilor de represiune“	**50 000**
Decedaţi în urma foametei şi lipsurilor provocate de ocupaţie	**260 000**

După cum se vede, pierderile din rîndurile populaţiei civile au atins un total de 380 000, de **16 ori mai mare** decît cel înregistrat de forţele armate.

JAPONIA :

Soldaţi şi ofiţeri căzuţi pe cîmpul de luptă, morţi în urma rănilor primite şi dispăruţi	**1 858 811**
Soldaţi şi ofiţeri răniţi	**94 515**

Din rîndul celor morţi, dispăruţi şi răniţi, pierderile se repartizează astfel :

Forţele terestre şi aviaţia

1 439 101 morţi şi dispăruţi
85 620 răniţi

Marina militară

419 170 morţi şi dispăruţi
8 895 răniţi

Se apreciază că, după încheierea ostilităţilor, aproximativ 20 500 dintre soldaţii şi ofiţerii răniţi au murit în spitalele în care erau internaţi.

Din datele de mai sus se remarcă proporţia mică de răniţi şi absenţa completă a rubricii prizonierilor. Ambele fenomene se datorează sistematicei şi fanaticei propagande militariste, care stabilise un aşa-numit „cod al onoarei“ : răniţii trebuiau să continue lupta pînă la ultima suflare, pentru a merita apoi paradisul, iar a cădea prizonier însemna nu numai a suferi o ruşine mortală, ci şi torturile pe care aliaţii erau acuzaţi că le-ar aplica celor capturaţi.

În plus, autorităţile militare nipone nu ţineau evidenţa prizonierilor din rîndurile proprii.

Civili ucişi şi dispăruţi	**858 595**

Nici o sursă autorizată nu furnizează numărul răniţilor din rîndul populaţiei civile. În schimb, se precizează că războiul a distrus sau avariat locuinţele a 8 750 persoane.

GERMANIA HITLERISTĂ (INCLUSIV AUSTRIA — VREMELNIC ANEXATĂ PRIN ANSCHLUSS) :

Soldaţi şi ofiţeri căzuţi pe cîmpul de luptă	**2 001 399**

Acest calcul (în care se cuprind şi 109 000 morţi în urma bolilor, accidentelor, sinuciderilor şi condamnărilor la moarte pronunţate de tribunalele naziste) acoperă perioada 1 septembrie 1939-31 ianuarie 1945. De la 1 februarie pînă la 9 mai 1945, cînd cel de-al III-lea Reich a capitulat, se apreciază că au mai pierit pe front, în spitale sau în diversele lagăre de prizonieri, încă 2 000 000 militari germani.

Soldaţi şi ofiţeri răniţi	**4 429 875**
Soldaţi şi ofiţeri dispăruţi şi prizonieri	**1 902 704**

Din rîndul celor căzuţi pînă la 31 ianuarie 1945, pierderile se repartizează astfel :

Infanterie, tancuri, trupe de pionieri	**1 622 561**
Aviaţie	**138 596**
Marină	**48 904**
Alte arme	**191 338**
Total :	**2 001 399**
Civili ucişi în urma bombardamentelor aeriene sau a luptelor desfăşurate pe teritoriul german	**500 000**
Civili dispăruţi în cursul deplasărilor masive de populaţie	**2 000 000**

În aceste cifre nu se cuprind milioanele de cetăţeni ai altor ţări, morţi în închisori şi lagăre de exterminare, în fabricile şi uzinele unde prestau muncă forţată, în zonele de deportare etc.

★

După cum am mai spus, datele pe care le-am reprodus nu sînt acceptate de unanimitatea istoricilor şi analiştilor. Mulţi le consideră ca fiind inferioare realităţii. Astfel, după alte statistici, numărul morţilor din rîndul populaţiei civile a celui de-al treilea Reich nu a fost de 2 500 000, ca în bilanţul citat mai sus, ci de 3 890 000. Alte cifre modificate în aceste statistici sînt : militari italieni căzuţi pe cîmpul de luptă — 330 000 (în loc de 162 550) ; din Marea Britanie şi Commonwealth — 452 000 (în loc de 373 372) ; din Franţa — 295 000 (în loc de 170 000) etc. etc.

Dar chiar dacă acceptăm datele cele mai rezervate, ele ne oferă o zguduitoare imagine a uriaşelor hecatombe provocate de agresiunea fascistă. În limbajul rece şi obiectiv, cifrele mai scot în evidenţă o altă tragică realitate a celui de-al doilea război mondial : mai mult ca oricînd în istorie, frontul nu a însemnat numai linia de-a lungul căreia s-au înfruntat combatanţii în uniformă, ci s-a extins asupra satelor şi oraşelor, asupra cvasitotalităţii continentului european, asupra unei considerabile părţi din Asia şi Oceania, asupra unor mari zone din Africa, asupra principalelor mări şi oceane ale globului.

Deceniile postbelice au înregistrat o creştere a luptei popoarelor pentru pace, împotriva unei noi conflagraţii mondiale care ar cere uriaşe jertfe.

NOTĂ BIBLIOGRAFICĂ

Datele din acest bilanţ au fost extrase din lucrările :

— **Velikaia Otecestvennaia Voina,** Moscova, 1961—1965 ;

— B. Liddle Hart, **The History of the Second World War,** Londra, 1970 ;

— Raymond Cartier, **La deuxième guerre mondiale,** Paris, 1966 ;

— Pierre Lazareff, **Histoire de la guerre 1939-1945,** Paris, 1968.

HIROSHIMA, NAGASAKI SAU TOKIO?

Statisticile privitoare la efectele celor două bombe atomice, lansate de americani la 6 şi 9 august, nu coincid nici ele întru totul.

Hiroshima. Nimerind la 200 m de ţelul care-i fusese indicat colonelului Tibbets, **Little Boy** (Băieţaşul) a provocat o explozie înaltă de 500 m, a cărei temperatură a atins în epicentru 6 000°, suflul produs avînd o presiune de aproape 8 tone pe metrul pătrat. Pe o rază de 3,5 km în jur totul a fost distrus. Căldura, unda de şoc şi radiaţiile au provocat un mare număr de victime. „Furtuna de foc" — un incendiu care a izbucnit la cîteva minute după explozie şi s-a întins ca un gigantic talaz — a făcut ravagii. În total, aproape 12 km² de suprafaţă locuită au fost nimiciţi, 20 000 case fiind năruite de suflu şi alte 50 000 căzînd pradă focului.

La cîteva ore după raid, fizicianul american Robert Oppenheimer, „părintele" ştiinţific al bombei, aprecia numărul probabil al victimelor la 20 000. Dar savantul se înşela, căci pleca de la premisa că întreaga populaţie reuşise să ajungă în adăposturi.

După război, calculele efectuate de Comitetul japonez de luptă împotriva incendiilor dădeau următoarele rezultate : 70 000 morţi şi 130 000 răniţi. Cifrele au fost contestate de o comisie de anchetă a Statelor Unite, care a ajuns la concluzia că la Hiroshima muriseră 80 000 persoane şi fuseseră rănite tot 80 000. La începutul anului 1963, postul de radio Tokio a întreprins o investigaţie, în urma căreia cifra morţilor s-a urcat la 240 000-270 000. La acelaşi număr s-a oprit şi municipalitatea oraşului.

În lucrarea sa, **Apusul Soarelui-Răsare**, sociologul japonez Toshikazu Kase ajunge pînă la 306 545 morți, incluzînd printre ei și pe militarii niponi aflați la Hiroshima.

Nagasaki. Spre deosebire de prima bombă, **Fat Man** („Grăsunul") a căzut foarte departe de punctul fixat dinainte, nimerind în cartierul industrial și rezidențial Urakami. Pe o suprafață de formă ovală, de 4,5 km pe 3 km, distrugerile, care nu au fost unitare, din cauza terenului accidentat, au afectat 70% din zona fabricilor și uzinelor.

Spre deosebire de Hiroshima, la Nagasaki erau multe adăposturi antiaeriene, dar, din păcate, populația nu le-a folosit. Astfel la trei zile interval, tragedia s-a repetat, aproape identică. Numai „furtuna de foc" a lipsit, deoarece întinsele lacuri și eleștee din Nagasaki au împiedicat propagarea incendiilor.

Cîte victime s-au înregistrat? Recurgînd din nou la cele două anchete menționate, aflăm că japonezii vorbesc despre 35 000 morți și 60 000 răniți, americanii apreciind că cifrele sînt de 20 000 morți și 50 000 răniți. Prefectura districtului Nagasaki consideră însă că **Fat Man** a ucis 87 000 oameni și a rănit grav 93 000.

Începînd de prin 1960-1961, a început să-și facă loc o teză care s-ar putea intitula „Inocența bombei atomice". Susținătorii ei apreciază că lansarea „Băiețelului" și a „Grăsunului" nu au făcut mai multe victime decît raidurile cu arme convenționale, susținînd chiar că au fost mai puțin eficiente decît unele dintre acestea din urmă. Ca termen de comparație se ia bombardamentul efectuat asupra capitalei nipone în noaptea de 10 spre 11 martie 1945. Să vedem ce s-a întîmplat în acea noapte.

Tokio. La 15 iunie 1944 a avut loc primul bombardament asupra Japoniei dat cu superfortărețele **B-29.** La început, ele nu au avut rezultate strălucite, abia 2% din obiective fiind atinse. Construind aerodromuri pe insulele Pacificului Central (Guam, Mariane, Saipan etc.), americanii și-au micșorat însă distanța de la bază și eficacitatea raidurilor a crescut întrucîtva.

La 24 noiembrie 1944, 111 superfortărețe au atacat Tokio, zburînd la 10 000 m altitudine, dar numai 24 avioane au găsit obiectivul fixat. În ianuarie 1945, americanii au format Corpul 20 aerian, sub comanda generalului Le May, avînd ca sarcină bombardamentele strategice asupra arhipelagului nipon. Dar pierderile escadrilelor S.U.A. erau din ce în ce mai mari, fără ca rezultatele să crească în aceeași proporție.

Le May a avut atunci ideea să înlocuiască bombele explozive cu cele incendiare. Cîntărind 2,700 kg, bomba incendiară M-69 conținea petrol gelatinizat și se aprindea la primul contact cu solul. Fiecare superfortăreață putea duce o încărcătură de 38 bombe, care cădeau în ciorchini.

La 10 martie, 300 **B-29** au decolat de pe insulele Mariane, avînd la bordul lor 1 632 tone de bombe incendiare. În zorii zilei de 11 martie, ele se aflau deasupra Capitalei, la 2 000 m altitudine, și dădeau drumul încărcăturii.

Efectele raidului au întrecut toate așteptările: după cîteva ore, 43 km² din suprafața orașului căzuseră pradă flăcărilor. Primele incendii au atins o asemenea violență încît au creat un fel de vîrteje termice, care au fost „aspirate" de-a lungul străzilor, făcînd scrum 16 mari uzine în calea lor. S-au înregistrat peste 83 000 morți și 102 000 răniți.

Încurajați de succes, americanii au continuat să arunce bombe incendiare asupra altor orașe japoneze (Osaka, Kobe, Nagoya etc.), devastînd în zece zile 75 km² de suprafață locuită.

La prima vedere (și mai ales dacă se iau ca bază de discuție cifrele cele mai scăzute de victime pentru Hiroshima și Nagasaki), s-ar părea că cei care „dezvinovățesc" bombele atomice au dreptate. Dar o analiză mai atentă dovedește că, pentru a aprecia corect rezultatele, trebuie ținut seama nu numai de totalul morților și răniților, ci și de alți factori ca: densitatea populației pe km², numărul de victime pe km² distrus etc.

În aceste condiții, chiar dacă acceptăm datele statistice cele mai reduse în legătură cu victimele bombardamentelor atomice, constatăm că forța ucigașă a bombelor atomice a fost incomparabil mai mare decît cea a raidului din 10-11 martie asupra orașului Tokio. Morții pe km² au fost de **trei ori mai numeroși** la Hiroshima și Nagasaki decît la Tokio, deși populația pe km² era de 4,7 ori mai mică.

DEPORTATĂ LA RAVENSBRŰCK

Ș. GRUIA

După douăzeci și cinci de ani este greu să-ți mai amintești de toate detaliile vieții acelei lumi de coșmar care a fost Ravensbrück *. Mi-au rămas întipărite în minte fapte răzlețe despre ororile mașinii de distrugere naziste, căreia numai la Ravensbrück i-au căzut pradă peste 90 000 vieți omenești. Despre foamete, apeluri nesfîrșite în ploi torențiale, despre torturi, despre munca istovitoare în condiți i de sclavie și mai ales despre moartea care plana asupra noastră în fiecare moment și al cărei miros atroce îl simțeam din fumul crematoriului, despre Ravensbrück, simbol al fascismului și al distrugerii, se pot scrie multe. Dar tot Ravensbrück a fost un simbol al luptei, al curajului și al solidarității umane. Femeile, pe care romantismul desuet le caracterizează ca pe niște ființe slabe, au ridicat aici un monument nepieritor curajului, multe dintre ele continuînd să lupte în mijlocul acestui infern pentru același ideal pentru care au ajuns la Ravensbrück, pentru salvarea vieții tovarășelor lor, cu riscul propriei lor vieți. Asemenea acțiuni de solidaritate ne-au redat încrederea în demnitatea umană, ca și în victoria asupra fascismului.

O demonstrație sub ochii călăilor

Am fost arestată la Paris, la 15 decembrie 1942, în timpul unei acțiuni de transport de arme în cadrul F.T.P.F. **. Activam aici împreună cu alți emigranți români veniți în Franța și care s-au încadrat în mișcarea de rezistență împotriva cotropitorilor naziști. După trei luni de detențiune la Gestapo și la închisoarea Fresnes, am fost transferată, împreună cu un grup de femei din Rezistența franceză, în lagărul din fortul citadelei Romainville. Eram 60 la număr, osîndite pentru fapte de arme împotriva ocupantului nazist, și am fost închise în cazarma din centrul lagărului. Sub bastioanele ce-l înconjurau, sute de bărbați condamnați la moarte erau deținuți în cazemate.

Zilnic cei duși la moarte făceau să răsune Marseilleza și Internaționala. Noi femeile, le răspundeam. Deținuții erau supuși unui regim de înfometare. Din fereastra celulei noastre vedeam cum bărbații, cînd erau scoși la plimbare, mîncau iarba din curtea citadelei. Atunci s-a organizat de către deținute o acțiune de ajutorare în sprijinul lor, din puțina hrană ce o primeam. Plimbarea noastră se petrecea la ore diferite, dar în același loc cu cea a bărbaților și astfel era posibil să le transmitem alimentele pe care reușeam să le strîngem.

Acest ajutor era, desigur, infim. După cîteva luni, văzînd situația disperată a tovarășilor noștri, am hotărît să organizăm o demonstrație deschisă de solidaritate, la care au participat peste 200 femei. Într-o zi, la ora prînzului, cînd un grup de femei a coborît la bucătărie să ne aducă bidoanele cu supă, la un semnal, toate deținutele au ieșit în curtea citadelei. Supa a fost răsturnată, iar noi am scandat „*la soupe aux casemates*".

Gardienii au început să tragă în aer, să ne lovească cu patul puștilor, cu ciomege. Am fost închise și ni s-a luat dreptul de a ne mai „plimba", în schimb, pentru scurt timp, bărbații au primit și ei supă.

Peste cîteva zile s-a format un convoi de 58 femei din Romainville și Frasnes cu destinația Ravensbrück, în care eram și eu. La sosire, grupul a primit matricola 21 000 și a fost repartizat la baraca N.N.

---

* Vezi „Magazin istoric" nr. 10/1970 (*n.r.*).

** Franc-Tireurs et Partisans Français (Franctirori și partizani francezi) — organizație militară de luptă, creată în 1941 sub conducerea Partidului Comunist Francez (*n.r.*).

— „Nacht und Nebel" (Noapte și ceață *) destinată nimicirii fizice. Aici, cele care am supraviețuit, am rămas 20 luni, pînă la 3 martie 1945, cînd, datorită înaintării Armatei Sovietice, am fost evacuate în lagărul Mauthausen, de unde am fost eliberate la 22 aprilie 1945. Menționez că în lagărul Ravensbrück se aflau și alte tovarășe din România.

Am trăit astfel aproape doi ani cu conștiința că sîntem destinate exterminării. În baraca 32 N.N. locuiam înghesuite în paturi suprapuse în trei etaje cîteva sute de femei : luptătoare din Rezistență și partizane din Franța, Polonia, Cehoslovacia, Bulgaria, Iugoslavia, România, Norvegia și alte țări ; erau și deținute politice din Germania, printre care îmi amintesc de Rosa Thälmann **. O impresie zguduitoare au făcut asupra noastră, la sosirea în baracă, tinerele poloneze, oribil mutilate de către medicii SS, care le efectuaseră operații de extragere a măduvei oaselor de la picioare. Se tîrau, sărmanele, în cîrje prin baracă.

Pe aceste tinere fete, pe care hitleriștii le numeau în batjocură „Kaninchen" (iepuri de casă), toată baraca le înconjura cu atenție și grijă, și, în ciuda mutilărilor, unele au reușit să scape cu viață. Infirmitatea lor este o mărturie vie a bestialităților naziste.

În mijlocul morților și în umbra morții

După sosirea noastră în lagăr am fost duse la așa-zisa dezinfecție ; ni s-au luat toate lucrurile de îmbrăcat, primind, în schimb, o rochie vărgată și o pereche de saboți-patine de lemn. Îmi amintesc că printre efectele mele aveam un pulover primit, la plecarea din Romainville, de la o deținută politică originară din Viena — Vilma Steindling. Prin grija tovarășelor de la infirmerie, acest pulover mi-a fost restituit și un timp m-a apărat de frig în perioada de iarnă. După cîteva luni, o întîmplare neașteptată. A sosit la Ravensbrück un convoi de deportate, în care se afla și Vilma. Trecînd prin fața barăcii 32, ea a văzut la fereastră, agățat să se usuce, puloverul pe care mi-l dăruise la Romainville. Dîndu-și seama că mă găsesc acolo, a izbutit să intre și a rămas cu noi. În felul acesta nu a plecat mai departe cu convoiul din care făcea parte, dirijat spre Auschwitz, unde aproape nici una din femeile care au ajuns nu au scăpat cu viață.

Încerc să descriu secvențe din viața de toate zilele în lagărul de la Ravensbrück. Multe pot părea de domeniul halucinației. Lucram în commandoul de construcție a drumurilor. Un rulou compresor de beton, în greutate de cîteva tone, era tras timp de douăsprezece ore pe zi, de femei înhămate, mînate de bastoanele SS-iștilor. Cu patinele de lemn înfundate în noroi pînă la glezne, cu umărul brăzdat de răni făcute de hamuri, cu picioarele însîngerate, construcția drumului, mai ales în zilele ploioase, a devenit un loc de distrugere, fiecare zi de muncă încheindu-se cu victime.

Ne chinuia o foame perpetuă, teribilă, de care nu scăpam nici în somn. Primeam : 200 grame de pîine, care nu se știe din ce era făcută, o supă subțire de varză sau de sfeclă furajeră (rutabaga), două cuburi de margarină de cîte 10 grame săptămînal și o lingură de marmeladă ; aceasta era rația ce fusese calculată pentru o moarte lentă. În condițiile muncii istovitoare și ale „apelurilor" care durau 4-5 ore sub ploaie și vînt, am ajuns în cîteva luni niște schelete ambulante.

Lipsa de vitamine provoca o furunculoză cronică. Corpul nostru era plin de răni. Apa pe care o beam era pompată din lacul unde se scurgeau lăturile, fiind o sursă continuă de infecții. Tifosul și dizenteria secerau cumplit rîndurile deținutelor. Era un sistem de nimicire indirectă, care se îmbina cu cel de nimicire directă : uciderea prin bătăi, execuții, selectări de loturi pentru a fi trimise în „Jugendlager", unde femeile erau ținute în înfometare totală pînă ce decedau.

La sfîrșitul anului 1944, crematoriul din Ravensbrück nu mai prididea. Morții erau rînduiți în stive, înalte de cîțiva metri. Trăiam astfel în mijlocul morților și în umbra morții. Umblam pe cenușa celor incinerați, împrăștiată pe cîmp.

Alături de această mașină infernală de distrugere fizică, naziștii au inventat un întreg sistem de distrugere psihică. Un exemplu era așa-zisa „dezinfectare" periodică. Barăcile și veșmintele noastre erau pline de păduchi, multe aveam scabie. Nu exista nici un mijloc real de dezinfectare. Din timp în timp, SS-iștii lansau ordinul de „dezinfectare generală". Eram obligate să ne dezbrăcăm de toate efectele, să le predăm, iar apoi eram mînate, în frigul iernii, într-o baracă, unde stăteam îngrămădite sub privirile SS-iștilor, o noapte întreagă, fără odihnă. A doua zi primeam înapoi efectele, însă ude și tot pline de păduchi.

---

* „Nacht und Nebel" era numele de cod sub care naziștii desemnau operațiile de arestare a populației civile și expediere în lagărele de concentrare. „Nuit et bruillard" este și titlul primului mare film al lui Alain Resnais, film documentar de lung metraj despre lagărele de concentrare și exterminare hitleriste (*n.r.*).

** Soția lui Ernst Thälmann, președinte al C.C. al Partidului Comunist din Germania, membru al Comitetului Executiv al Internaționalei III. După instaurarea fascismului în Germania a fost arestat și internat într-un lagăr de concentrare. În august 1944 a fost asasinat în lagărul de la Buchenwald (*n.r.*).

Deținute din lagărul de la Ravensbrück, eliberate de ostași ai armatei sovietice

Hitleriștii au ajuns să transforme chiar și momentul cel mai așteptat din cursul zilei, ora prînzului, într-o tortură. Lucram pentru fabrica Siemens, într-o baracă aflată la o jumătate de oră depărtare de lagăr. Pentru masă, făceam drumul în marș forțat pînă la lagăr și apoi stăteam la rînd în fața bidoanelor așteptînd să primim o rație de supă. Nici nu se termina distribuirea și SS-iștii începeau să urle : Los ! Los ! Schnell ! Schnell ! (Mișcă! Mișcă ! Repede ! Repede !) și dădeau drumul cîinilor dresați să ne gonească. Fugeam cu gamelele de supă în mînă, neștiind cum să ne apărăm împotriva dulăilor și cum să salvăm mîncarea. Multe femei, mușcate de cîini, cădeau vărsîndu-și supa.

Spre Mauthausen

Cum am reușit să ne păstrăm demnitatea în asemenea condiții ? Explicația constă în solidaritatea care s-a făurit între grupe de diferite naționalități, o continuă muncă de lămurire desfășurată de către deținutele politice, acțiuni de întrajutorare permanentă. Organizam și acțiuni de sabotare a muncii. Acestea erau armele noastre. Lupta se dădea pentru viața fiecăruia. Îmi amintesc de tovarășa noastră Rosalie — mătușa eroului francez Guy Moquet — care din cauza foametei suferea groaznic, avînd tot corpul umflat. Rose Guarin și cu mine am luat inițiativa ca timp de cîteva luni să se colecteze alimente pentru ea. Fiecare dădea din rația sa de mizerie, pentru a prelungi zilele prietenei noastre. Totuși, inima ei n-a rezistat și în toamna anului 1944 a murit. Cînd o deținută ajungea la capătul puterilor se organizau asemenea colecte și, astfel, reușeam uneori să salvăm pe unele dintre cele care ajunseseră în pragul morții. La asemenea acțiuni de solidaritate participa, fără deosebire de naționalitate, tot lotul. Nu aveam medicamente pentru femei, dar doctorițele deținute — cehe, franceze, sovietice, poloneze — făceau adevărate minuni ca să procure diferite leacuri, să trateze, să opereze, să panseze.

Prin solidaritatea deportatelor s-a reușit uneori salvarea de la moarte a celor trimise în coloane de selectare. În vara anului 1944 s-a organizat o asemenea operație. Femeile suferinde de avitaminoză, cu trupul plin de răni și furuncule, au fost așezate în coloane și trecute prin fața unui grup de SS-iști, pentru a se face selecția. Coloana era încadrată de polițiști, care să împiedice destrămarea ei. Eram și eu într-o asemenea coloană. Deodată, am auzit vocea Vivianei Eugenie Duvernois : „Charlotte, débine-toi, car on vous amène pour être exterminée" (Șterge-o, căci vin să te ia, ca să te ucidă). Am reușit, într-adevăr, să fug și să mă strecor într-o coloană care se îndrepta spre construcția drumurilor. În aceeași zi, Viviane, care fusese infirmieră, m-a dus într-o baracă, la o doctoriță, eare m-a operat în palmă. Tovarășele care lucrau pe cîmp îmi aduceau zilnic morcovi și păpădie, conținînd vitamine, ca să scap de rănile ce-mi umpluseră trupul.

(Continuare în pag. 53)

AGENTUL SECRET AL SECOLULUI

Eroului Uniunii Sovietice Richard Sorge i-a fost dedicat acest timbru emis în anul 1965 în U.R.S.S.

Ei s-au jertfit pentru victorie

Despre Richard Sorge, lucrător al serviciului de informații sovietic în perioada 1929-1944, s-a scris enorm. În U.R.S.S. și în Japonia, în R. D. Germană și în R. F. a Germaniei, în Statele Unite și în Anglia, în Franța și în Italia au apărut mii de articole și reportaje consacrate celui pe care Allen Dulles, fostul director al C.I.A., l-a supranumit „agentul secret al secolului". În diverse țări și în diverse limbi au apărut peste 20 volume, cuprinzînd biografii de ansamblu sau parțiale ale eroicului luptător de pe frontul invizibil.

Lucrarea lui Iuri Korolkov — KIO KU MITSU, Strict secret, în caz de pericol se va arde —, *apărută la Moscova anul trecut, este cea de-a 22-a la număr, dar poate cea mai completă dintre cele publicate pînă acum. Autorul i-a consacrat aproape cinci ani de muncă, răstimp în care a răscolit arhivele, a luat contact cu cei ce l-au cunoscut pe Sorge sau au colaborat cu el, a făcut două călătorii în Japonia, stînd îndelung de vorbă cu tovarășa de viață a lui Richard, japoneza Hanako Isii. Rodul strădaniilor și cercetărilor sale îl formează volumul de reconstituiri, în cea mai mare parte bazat pe dialoguri, fapte și mărturii autentice și din care, începînd cu acest număr, oferim o serie de ample fragmente cititorilor noștri.*

Korolkov este un veteran al publicisticii sovietice. Fost corespondent de presă în războiul civil din Spania, el s-a remarcat ulterior prin reportajele sale din primele linii ale frontului Marelui Război pentru Apărarea Patriei. După zdrobirea invadatorilor hitleriști, a fost unul dintre ziariștii sovietici care au asistat la procesul de la Nürnberg, ținînd la curent publicul cititor din U.R.S.S. cu dezbaterile Tribunalului internațional.

Aducem pe această cale mulțumirile noastre lui Iuri Korolkov, care a acordat în exclusivitate revistei „Magazin istoric" dreptul de a traduce numeroase pasaje din lucrarea sa.

În gara Şanhaihuan trenul oprea numai pentru cîteva minute. Patrulele japoneze nu dădeau voie pasagerilor să se plimbe pe peron. Prin ferestrele vagoanelor puteau fi însă admiraţi munţii şi zidul chinezesc. Richard Sorge îl privea şi se gîndea la statul „Manciuko"*, cum îl denumiseră japonezii. Un stat fără graniţe precise.

„Operaţia Ramsai"

Era în toamna anului 1932. Richard Sorge fusese rechemat la Moscova. „Centrul" avea de gînd, probabil, să-i încredinţeze o altă muncă. Unde? Nu cumva în Germania? Mai mult ca sigur, în arhivele poliţieneşti ale Republicii de la Weimar mai exista dosarul redactorului comunist şi activistului de partid Richard Sorge.

Presimţirea lui Sorge se adeveri doar în parte. Germania nu trebuia să fie decît o escală pe drumul spre „Operaţia Ramsai". Dar chiar şi această scurtă escală cerea din partea lui Sorge un curaj ieşit din comun. Venit la putere, la începutul anului 1933, Hitler instaurase în Germania o teroare sîngeroasă, lichidase libertăţile democratice şi declanşase o veritabilă vînătoare nu numai împotriva comuniştilor, dar şi a tuturor persoanelor cu vederi democratice. În acest focar al fascismului Sorge urma să apară sub numele lui adevărat. „Noroc că hitleriştilor nu le arde acum de arhive — îi spusese «Bătrînul». Şi nici nu au încă un serviciu de contrainformaţii bine pus la punct. Trebuie să exploatăm momentul, poate că peste un an va fi prea tîrziu".

Aşa se face că Richard Sorge sosi în Germania la numai cîteva luni de la „înscăunarea" lui Hitler. Avea o misiune concretă: să se prezinte la redacţia ziarului „Frankfurter Zeitung" şi să-şi ofere serviciile în calitate de corespondent de presă la Tokio. Spera să nu întîmpine greutăţi. La Tokio postul era vacant; în plus, o persoană influentă, căreia Sorge îi făcuse unele servicii în China, îl recomandase cu căldură redactorului-şef al respectabilului ziar burghez. De altminteri, redactorul-şef era un om cu vederi liberale pe care fasciştii nu apucaseră încă să-l înlăture. Întîlnirea cu **amtsleiterul**, împuternicitul partidului nazist

* La 3 martie 1932, Manciuria a fost transformată într-un stat marionetă denumit Manciuko sub „protecţia" Japoniei (*n.r.*).

FIŞA BIOGRAFICĂ A LUI RICHARD SORGE

Născut la 4 octombrie 1895, în localitatea Adjekend, în apropiere de Baku (Gruzia).

Părinţii: tatăl de naţionalitate germană şi de profesie inginer; mama de naţionalitate rusă.

Scurtă vreme după naşterea băiatului, familia Sorge pleacă la Berlin, unde Richard urmează cursurile şcolii elementare şi ale liceului.

După izbucnirea primului război mondial, el se înrolează ca voluntar în armata germană, deşi nu are decît 19 ani. Luptă mai întîi pe frontul oriental, apoi pe cel occidental, fiind rănit în două rînduri. A doua oară suferă o fractură la ambele picioare, rămînînd cu o uşoară şchiopătare pe tot restul vieţii. E avansat pe cîmpul de luptă şi decorat cu cel mai înalt ordin militar german, „Crucea de fier". Dar războiul îl umple de dezgust şi îl determină să se alăture mişcării revoluţionare marxiste.

În 1919 e absolvent al Facultăţii de ştiinţe politice. În acelaşi an îşi ia doctoratul summa cum laude şi este numit asistent la Universitatea din Berlin.

În 1920 renunţă la cariera universitară pentru a pleca în regiunea industrială din bazinul Ruhrului. Ca membru al partidului comunist, organizează celule ale muncitorilor minieri şi ale siderurgiştilor.

În 1925, Richard Sorge pleacă la Moscova, unde începe să lucreze în aparatul Biroului executiv al Internaţionalei III.

În 1929, devine lucrător al serviciului sovietic de informaţii. Aci îl întîlneşte pe şeful acestui serviciu, Pavel Ivanovici Berzin, supranumit „Bătrînul", care-l pregăteşte pentru prima sa misiune în străinătate.

În luna ianuarie 1930, după o scurtă şedere la Pekin, se stabileşte la Şanhai, în calitate oficială de corespondent al unor ziare germane în China şi de împuternicit al Societăţii de chimie din Germania. Cea de-a doua funcţie de acoperire îi autorizează să sondeze capacitatea pieţii chineze în materie de importuri ale produselor chimice. El îşi păstrează cetăţenia germană, avînd un paşaport emis de Ministerul de Externe al Republicii de la Weimar.

Sorge petrece trei ani în China, unde se iniţiază în noua şi primejdioasa profesie de agent secret. Tot acolo face cunoştinţă cu radiotelegrafistul Max Klausen, care va deveni colaboratorul său apropiat, şi cu japonezul Hozumi Ozaki, nedespărţit tovarăş de idei şi de luptă.

La 18 septembrie 1931 are loc aşa-numitul „incident de la Mukden": fără nici o declaraţie de război, militariştii japonezi atacă oraşul Mukden (azi Şenian) dezlănţuind agresiunea din Manciuria. Este primul dintre atacurile mişeleşti neprovocate care vor însîngera cel de-al patrulea deceniu al secolului nostru, ducînd în cele din urmă la izbucnirea celui de-al doilea război mondial.

Comandantul unităţilor japoneze de la Mukden este colonelul Itagaki, şeful Statului Major al Armatei din Kwangtung, iar în fruntea reţelei de spionaj japoneze din zona respectivă se află colonelul Doihara, care preia provizoriu conducerea administraţiei locale. Sorge îi întîlneşte pe amîndoi, cînd se deplasează pentru cîteva zile la Mukden, în calitate de corespondent de presă. Cu ajutorul lui Ozaki el lasă în oraş doi proaspeţi colaboratori, pe ziariştii japonezi Teikiti şi Takeuci, ambii bucurîndu-se de încrederea lui Itagaki. Sorge reuşeşte să culeagă astfel preţioase informaţii ultrasecrete din sursa cea mai autorizată cu putinţă.

În 1932, Sorge este rechemat la Moscova pentru a primi o nouă misiune. De aici încolo dăm cuvîntul lui Iuri Korolkov.

Domnica DUMITRIU

Familia Sorge. In centrul fotografiei, micuțul Richard

în redacție, promitea însă să fie mai dificilă.

După vizita la redactorul-șef, Sorge se anunță **amtsleiterului** și-și debită lecția învățată pe dinafară :

— Heil Hitler ! Mă numesc Richard Sorge. Din cauza putredului regim al Republicii de la Weimar am fost nevoit să trăiesc opt ani în afara granițelor **Vaterlandului.** Acum m-am întors și vreau să slujesc Führerului și Reichului renăscut. Mi se propune să plec în Japonia în calitate de corespondent de presă. Cum trebuie să procedez ?

După numai o oră **amtsleiterul** „îl convinse" pe Sorge că putea fi oriunde de folos Führerului, chiar și în Japonia... Iar după trei săptămîni îi înmînă actele care atestau că doctorul Richard Sorge se deplasa la Tokio în calitate de corespondent al ziarului „Frankfurter Zeitung". După alte patru săptămîni, la 6 septembrie 1933, pe cheiul Yokohama pășea, șchiopătînd ușor, un bărbat înalt, slab, cu fruntea brăzdată de riduri adînci. În buzunar avea un pachețel cu suvenire : brelocuri, o brățară, inele, printre care se rătăciseră un bilet de intrare la Opera din Paris folosit, o fotografie ruptă, o bancnotă germană cu un colț lipsă.

În urmă cu o lună proaspătul corespondent al ziarului „Frankfurter Zeitung" se plimbase pe străzile Münchenului, căci înainte de a pleca în Japonia ținuse neapărat să-l vadă pe fratele său mai mare, care locuia în acest oraș. Mama lui, Nina Semionovna, născută Kobeleva, se stabilise la Hamburg. Ea era, într-un fel, păstrătoarea tradițiilor familiei. De la ea aflase Richard că Friedrich Sorge, fratele bunicului său, fusese tovarășul de idei și de luptă al lui Karl Marx și Friedrich Engels și că bunicul său le împărtășise convingerile. Cînd tînărul Sorge trebuise să aleagă între cariera de comerciant, spre care îl îndemna tatăl lui, și activitatea revoluționară, optase pentru ultima fără să ezite.

Acum se afla în drum spre Tokio și rememora în gînd principalele puncte ale misiunii încredințate. În primul rînd, trebuia să transmită „Centrului" informații despre atitudinea Japoniei față de Uniunea Sovietică. După ocuparea Manciuriei de către trupele japoneze, Armata din Kwangtung se apropiase de granițele externe orientale ale Uniunii Sovietice și ale Republicii Populare Mongole. Ce operații militare avea să desfășoare această armată ? De ce forțe terestre maritime și aeriene dispunea Japonia pentru un eventual atac împotriva U.R.S.S. ? În afara acestor probleme de ordin militar, „Centrul" se arătase însă interesat și de unele aspecte politice întrucît, după preluarea puterii de către Hitler, relațiile dintre Japonia și Germania fascistă nu puteau să nu influențeze situația internațională. Cele două focare posibile de război, în Orient si în Occident, începuseră să se contureze. Richard Sorge și oamenii lui urmau să culeagă și să transmită informa-

Impreună cu un camarad de arme în primul război mondial

ții care ar putea vesti, cu un ceas mai devreme, apropierea primejdiei.

Acestea erau principalele puncte ale „Operației Ramsai", denumire care includea inițialele lui Richard Sorge și care de atunci încolo avea să-i servească de pseudonim.

Bancnota cu colțul rupt

În limba japoneză **inu** înseamnă **cîine**. Dar **inu** li se spunea și polițiștilor însărcinați cu supravegherea tuturor străinilor. Își făceau datoria conștiincios, urmărindu-i pas cu pas, fără să încerce să-și disimuleze prezența. **Inu** își lua „clientul" în primire din fața camerei de hotel, îl aștepta răbdător îndărătul ușilor închise, îl însoțea în vehicule și nu se dădea în lături să schimbe cu el cîteva vorbe.

Inu nu era întotdeauna același. Printre diferitele lui „umbre" Sorge descoperi într-o zi o femeie cu un copil în spinare. În altă zi constată că cineva cotrobăise stîngaci în camera sa de la hotel și nici măcar nu încercase să salveze aparențele.

„Nu-mi mai este teamă de urmăritorii mei permanenți — avea să transmită Sorge în unul din primele sale mesaje către «Centru». Cred că am ajuns să cunosc pe fiecare dintre ei în parte și metodele folosite de ei. Ba chiar am impresia că am început să-i duc de nas..." De altfel, Sorge nu avea încă motive să se ferească de **inu.** Pachetelul cu suvenire rămăsese neatins.

Străduindu-se să-și facă un nume, Sorge scria articole nu numai pentru „Frankfurter Zeitung", dar și pentru cele mai populare reviste ilustrate, lega prietenii cu ziariști, oameni de afaceri, politicieni, militari, diplomați. Punînd la grea încercare răbdarea nelipsitului său **inu,** Sorge ședea ore întregi în micul restaurant „Rheingold", frecventat mai ales de membrii coloniei germane din Tokio. Proprietarul restaurantului, papa Ketel, un german stabilit în Japonia, își răsfăța clientela au cremvurști și bere bavareză. Iar pentru a întregi atmosfera specifică a localului, papa Ketel își îmbrăca chelnerițele japoneze în costume populare germane.

„Ramsai" aștepta momentul oportun. Îl aștepta și altcineva, care fusese înștiințat că avea să lucreze sub conducerea lui „Ramsai", Branko Vukelič. Ziarist francez de origine sîrbă, Vukelič se bucura la Tokio de reputația unui excelent corespondent de presă, inteligent și instruit.

Birourile corespondenților de presă din Tokio se aflau într-o clădire cenușie cu mai multe etaje, cunoscută sub denumirea de **Press-Camp.,** tabăra presei. Neoficial însă fusese botezată, în glumă, **presse-papier.** Biroul lui Sorge se afla la etajul II, cel al lui Vukelič, cu un etaj mai sus. Într-una din zile, zărindu-l pe Vukelič singur în fața liftului, Sorge se apropie grăbit de el și se prefăcu că ridică ceva de jos. Apoi îi întinse un petic de hîrtie :

— V-a căzut ceva din buzunar !

Vukelič tresări. Mult așteptata parolă fusese rostită de omul pe care ziaristul francez îl cunoștea și îl credea un fascist convins ! Pronunță, totuși, o frază inofensivă :

— Vă mulțumesc, e un bilet vechi la Opera din Paris. O amintire...

— Trebuie să stăm de vorbă, sună răspunsul așteptat.

Conveniră să se întîlnească sîmbătă seara acasă la Vukelič, care dădea o serată în stil japonez. Ceea ce însemna că invitații aveau să șadă pe perne, cu picioarele adunate sub ei, și să bea **sake,** turnat cu grație de gheișe.

În toiul petrecerii Vukelič se apropie de Sorge și-l invită să-i viziteze laboratorul fotografic. Era un laborator modest de fotograf amator, dar îndărătul unuia dintre panourile de lemn ce căptușeau pereții se afla o stație de radioemisie-recepție.

— Dă-i de știre lui Jo să ia legătura cu noi. Iar lui Hozumi Ozaki spune-i că amicul lui din China, Alexander Johnson *, ar vrea să stea de vorbă cu el.

Mai mult nu zăboviră în laborator. Cînd Sorge reveni în mijlocul invitaților, în mînă cu un pahar de coniac și clătinîndu-se ușor, cei de față se priviră cu înțeles : era limpede că corespondentul lui „Frankfurter Zeitung" se cam cherchelise...

★ Pseudonim cu care Sorge își semna articolele publicate în unele ziare americane *(n.r.)*.

Ceea ce impresiona, în primul rînd, la doctorul Sorge erau ochii. Mai exact, privirea atentă cu care-şi scruta interlocutorii. Arcurile sprîncenelor ridicate spre tîmple îi dădeau ceva din farmecul enigmatic al gravurilor orientale

După cîteva zile la rubrica „Mica publicitate" a unui ziar din Tokio apăru următorul anunţ : „Colecţionar, amator de antichităţi japoneze, cumpără gravuri vechi". Curînd după aceea pictorul japonez Iotoku Miaghi oferi colecţionarului cîteva gravuri antice. Colecţionarul şi pictorul discutară îndelung despre arta veche japoneză. Apoi pictorul aduse vorba despre calitatea hîrtiei pe care lucrau vechii meşteri, şi-şi exprimă admiraţia faţă de **hoosio,** care avea „fineţea şi albeaţa zăpezii proaspăt căzute". La auzul acestor cuvinte amatorul de antichităţi îşi scoase portvizitul. Printre bancnotele intacte era şi una cu colţul rupt. Peticul de hîrtie lipsă se afla în buzunarul pictorului Iotoku Miaghi, proaspăt întors din Los Angeles cu porecla Jo.

Întîlnirea dintre Sorge şi Ozaki avu loc în orăşelul Nara. De acolo, după o călătorie de două ore, Richard Sorge sosi la Nagoya. Spera să se întîlnească cu un om care îi putea fi de mare ajutor.

„Trecutul aparţine celor care l-au trăit"

Îl recunoscu de îndată ce păşi pragul restaurantului. Dar cine era femeia aceea înaltă, încă tînără, cu părul încărunţit înainte de vreme ? Sorge era sigur că o mai văzuse undeva, o cunoscuse. Brusc, îşi aminti : era Helma, prietena fostei lui soţii. Fusese deseori la ei în casă, pe cînd Richard şi Christine Sorge locuiau la Frankfurt. Atunci, în urmă cu vreo cincisprezece ani, Helma era căsătorită cu un arhitect comunist. Apoi divorţase şi se recăsătorise cu un ofiţer.

Pentru cîteva clipe Sorge se întoarse în trecut, în epoca în care lucrase ca asistent la Institutul de ştiinţe sociale din Aachen. Atunci o cunoscuse pe Christine. Era de o vîrstă cu el, se căsătorise însă cu un om mai bătrîn, profesor la catedra la care lucra şi Sorge. După cum avea să mărturisească ea însăşi mai tîrziu, Christine nu bănuise nici o clipă că tînărul asistent era îndrăgostit de ea. Şi nici Sorge, la rîndul lui, nu înţelesese de ce într-o bună zi soţia profesorului şi îndrumătorului său îşi părăsi soţul şi plecă la familia ei. O reîntîlni pe Christine după mai multe luni, de data aceasta la Frankfurt. Christine era liberă. Divorţase. Peste puţin timp deveni soţia lui Richard Sorge. Tinerii căsătoriţi se instalară într-o căsuţă modestă pe care Christine, cu pasiunea ei pentru frumos, o mobilă cu gust. Pe urmă Sorge primi invitaţia să lucreze la Moscova şi Christine îl urmă fără să şovăie.

„Oare cînd am înţeles că ne-am înstrăinat unul de celălalt ?" se întrebă Sorge privind-o pe Helma, femeia care îi trezise amintirile. Christine avusese curajul, prima, să-i spună că pleacă în Germania...

— Ce surpriză, Iki ! Îţi închipui că nu mă aşteptam să te întîlnesc aici ! Să ţi-l prezint pe soţul meu.

„Va să zică acel tînăr ofiţer, Eugen Ott, este astăzi ofiţer de stat major, decorat cu «Crucea de fier»" — gîndi în sinea lui Sorge. Auzise de Ott încă în perioada incidentului de la Mukden. Pe atunci locotenent-colonelul Eugen Ott era consilier militar în armata lui Cian Kai-şi, îndeplinind însă şi alte misiuni. Aceleaşi, se părea, pentru care venise în Japonia.

Soţii Ott îl invitară pe Sorge în elegantul apartament pe care îl ocupau într-un hotel din Nagoya. Helma îi însoţi în sufragerie, în timp ce Ott se duse să caute o sticlă de kümmel „veritabil, german".

— Mă bucur că te-am reîntîlnit, Iki, auzi Sorge vocea Helmei. Îmi amintesc că la Frankfurt aveai o locuinţă frumoasă. Mobile vechi, tablouri...

— Aveți o memorie excelentă, Frau Helma!

— Aș dori însă ca alții să nu afle anumite lucruri...

— Se înțelege, Frau Helma! Trecutul aparține celor care l-au trăit.

Cînd Ott intră cu sticla de kümmel, Frau Helma tocmai îi povestea lui Sorge despre zburdălniciile copiilor ei. Pe urmă cei doi bărbați rămaseră singuri.

Ott îi povesti că se afla în Japonia în calitate de observator militar și că intenționa să se mute din Nagoya la Tokio. Pînă una-alta însă trebuia să-i prezinte generalului von Bock un raport asupra situației militare și politice a Japoniei. Nu cumva

Cu zîmbetul pe buze, Hitler instaurase în Germania cea mai sîngeroasă teroare

doctorul Sorge putea să-i recomande o persoană de încredere și bine informată, care să-l ajute să scrie capitolul de politică externă?

Sorge îl privea pe omul din fața lui. Aflase chiar de la el că pe vremuri lucrase la așa-numitul „Institut de istorie a Germaniei noi", sub îndrumarea colonelului Walter Nicolai, părintele spionajului german din primul război mondial. Știa, de asemenea, că în China Ott îndeplinise, pe lîngă misiunea lui oficială, și o activitate secretă de informator. Eugen Ott ar fi un om extrem de util pentru el, Richard Sorge. De aceea, fără să-i răspundă direct la întrebare, Sorge îi sugeră cîteva puncte de vedere. Politica Japoniei trebuia analizată prin prisma trecutului.

Pentru a-și realiza politica, Japonia avea însă nevoie de un aliat militar, adăugă Sorge. Cine anume ar putea juca acest rol? Evident, nu Rusia Sovietică și nici Anglia sau Statele Unite ale Americii, ci Germania.

— Japonia și Germania pot fi aliați de nădejde. În ceea ce mă privește, își încheie Sorge expunerea, socotesc că această alianță trebuie să stea la baza politicii noastre în Extremul Orient...

Încă înainte ca Sorge să se întrebe dacă reușise să-l cîștige, Ott îi și propuse să colaboreze cu el. Căci își făcuse socoteala că doctorul Richard Sorge ar fi un om extrem de util pentru el.

Generalul vorbește treisprezece limbi

Cîteva luni mai tîrziu, în vara anului 1934, Eugen Ott se întorcea la Tokio după o scurtă dar fructuoasă călătorie la Berlin. Raportul lui făcuse o impresie excelentă. Ataşatul de presă colonelul Eugen Ott (înaintarea în grad era o consecință directă a bunăvoinței pe care i-o arătase Hitler) primi numeroase telegrame de felicitare din partea colonelului Jodl, consilierul lui Hitler, a generalilor von Beck, Keitel și a altor lideri ai Wehrmachtului.

În plină ascensiune, Ott nu uitase, totuși, că o bună parte din succesul lui i-l datora lui Richard Sorge. În plus, societatea corespondentului lui „Frankfurter Zeitung" îi făcea realmente plăcere. Cei doi sfîrșiră prin a se împrieteni...

În vara aceluiași an Ott îi pregăti lui Sorge o surpriză.

Din cînd în cînd, Sorge își vizita „prietenul" la reședința acestuia din Akia, localitate situată pe țărmul mării, la vreo 40 kilometri de Tokio. Prin apropiere se afla o zonă interzisă care îl interesa pe Sorge. Cei doi se plimbau pe țărm, discutau, făceau fotografii. Nici un muritor de rînd n-ar fi îndrăznit să se aventureze în acea zonă, și încă înarmat cu un aparat fotografic. În timpul unei plimbări Ott îi propuse lui Sorge să-l însoțească la o recepție dată de militarii japonezi.

În saloanele Academiei Statului Major al armatei japoneze erau prezenți ofițeri tineri, care nu cunoscuseră încă botezul focului, dar și generali bătrîni, participanți la războiul ruso-japonez. Ott îi atrăgea atenția lui Sorge asupra personalităților; de mulți dintre ei Sorge auzise pe cînd se afla în China.

— Generalul Tojo... Generalul Honjo, comandantul Armatei din Kwangtung. Se vor-

beşte că ar fi devenit aghiotant al împăratului... Generalul Tarakasuki. Între altele, şeful poliţiei de pe lîngă Armata din Kwangtung... Generalul Doihara... Vino să te prezint...

Sorge nu-şi trădă emoţia stîrnită de acest nume. Iată-l deci pe generalul Doihara Kendezi, unul din vîrfurile serviciului de spionaj japonez, poreclit „Lawrence * al Extremului Orient" ! Îi studiase de multe ori chipul din fotografii. Acum îl avea în faţă în carne şi oase : o frunte foarte înaltă, urechi mari, ochi în care nu puteai citi nimic. Printre decoraţiile ce-i străluceau pe piept Sorge recunoscu ordinul „Tezaurului sfînt", clasele I-V, apoi „Tigrul", „Vulturul de aur", „Razele Soarelui-răsare".

— În ce limbă doriţi să discutăm ? întrebă Doihara, după prezentările de rigoare.

Sorge glumi :

— În mongolă, să zicem.

— Ziuite ! De acord ! Sain bainu...

— Nu, nu ! Mai bine în chineză sau în engleză...

— Cum doriţi. Vă stau la dispoziţie în oricare din cele treisprezece limbi pe care le cunosc...

Ott îi făcu apoi cunoştinţă cu generalul Itagaki Seisiro. „Dacă ar fi ştiut cui îi strînge mîna !" gîndi în sinea lui Sorge, în timp ce generalul Itagaki etala un zîmbet de circumstanţă.

Richard Sorge, alias „Ramsai", conducătorul serviciului de informaţii sovietic din Japonia, se afla în mijlocul castei militare japoneze, faţă în faţă cu deţinătorii secretelor militare pe care el era dator să le afle. De altminteri nu avea nevoie să-i vadă adunaţi laolaltă şi să asiste la demonstraţia războinică, cu care se încheie recepţia, pentru a desluşi tendinţele fasciste tot mai evidente în politica dusă de Japonia. Cercurile militariste cereau cu insistenţă să ia parte activă la conducerea statului. În bugetul de stat cheltuielile pentru înarmare crescuseră într-atît încît guvernul trebui să suprime ajutorul economic destinat agricultorilor ruinaţi ; cu toate acestea flota şi armata de uscat cereau fonduri suplimentare pentru înarmare. „Războiul este părintele creaţiei şi mama culturii" — proclama o broşură editată de Ministerul de Război al Japoniei. În acelaşi timp, Kempeitai ** se stră-

* Thomas Edward Lawrence (1888-1935), celebru agent englez în ţările arabe ale Orientului Apropiat *(n.r.)*.

** Serviciul secret de informaţii al armatei *(n.r.)*.

Misiunea lui Branko Vukelič nu era dintre cele mai uşoare : el trebuia să microfilmeze [illegible] documentele secrete aduse de Sorge

Hozumi Ozaki, prieten şi tovarăş de idei al lui Sorge

duia să țină într-un secret desăvîrșit tot ce avea vreo legătură cu pregătirile de război și nimicea pe oricine îndrăznea să dezvăluie acest secret.

În fiecare marți, între orele 4 și 6

„[...] Cunoașterea Japoniei îmi era necesară și pentru calitatea mea de ziarist. Fără aceste cunoștințe mi-ar fi fost greu să mă ridic deasupra nivelului unui corespondent german obișnuit. Or, acest nivel era mediocru. Cunoștințele acumulate mi-au permis să fiu considerat în Germania drept cel mai bun corespondent de presă din Japonia... Acestei reputații îi datorez și propunerea făcută de Ministerul german al Afacerilor Interne de a mă numi oficial în înaltul post de atașat de presă..." Toate acestea Sorge avea însă să le scrie mai tîrziu, după îndeplinirea misiunii încredințate de „Centru". Atunci, în vara anului 1934, grupul „Ramsai" era încă incomplet. Ce-i drept, Ozaki, Vukelič și Miaghi — cu poreclele respective de „Otto", „Gigolo" și „Jo" — nu-și irosiseră vremea și stabiliseră legături importante. Le lipsea însă un radiotelegrafist cu experiență încît Sorge era deseori nevoit să-și transmită informațiile în scris, prin Șanhai sau Hong Kong. Era un risc în plus. Sorge își amintea de multe ori de excelentul radiotelegrafist Max Klausen, cu care lucrase în China.

Un an mai tîrziu, „Centrul" îl chemă la Moscova pentru noi instrucțiuni (aceasta a fost, de altfel, singura lui călătorie în U.R.S.S. în toți anii cît a lucrat în Japonia) și Sorge își exprimă dorința să-l aibă colaborator pe Max Klausen. Apoi el se întoarse la Tokio pe drumul ocolit pe care plecase, prin Canada și Statele Unite. Întîmplarea făcu ca tocmai atunci să se stabilească prima legătură aeriană între S.U.A. și insulele nipone. Presa americană comenta evenimentul cu lux de amănunte, iar ziariștii fură invitați să încerce „pe viu" senzațiile acestui prim raid aerian. Printre ei se afla și Richard Sorge, corespondentul influentei publicații germane „Frakfurter Zeitung".

„Centrul" îi promisese să-l trimită pe Max Klausen la Tokio în cel mai scurt timp posibil. Trecură însă săptămîni, apoi luni, și radiotelegrafistul nu dădea nici un semn de viață. Sorge îl aștepta în fiecare marți, între orele 4 și 6, în micul restaurant „Fledermaus" (Liliacul). Fusese înștiințat mai de mult că Max Klausen pornise la drum, încît absența lui îndelungată începuse să-l îngrijoreze.

Între timp, la mii de kilometri depărtare, Klausen trecea din emoție în emoție.

(Va urma)

(urmare din pag. 45)

La 3 martie 1945, grupul N.N. a fost transportat la Mauthausen, cîte 80 femei înghesuite într-un vagon. La sosire, cîteva tovarășe din vagonul nostru muriseră din cauza foamei, epuizării și a lipsei de aer. Drumul de la gara unde am sosit pînă la lagărul Mauthausen mi-a rămas întipărit în amintire ca un coșmar dintre cele mai înfiorătoare. Am fost mînate de SS-iști în rînduri de cîte cinci, în zorii zilei, pe o cărare care șerpuia pe malul Dunării. În depărtare, vedeam flăcările și fumul celor trei crematorii ale lagărului. Toate eram convinse că în direcția lor mărșăluiam. Multe dintre noi nu mai puteau să meargă, deși tovarășele lor le susțineau. Cele care nu reușeau să se ridice erau împușcate de SS-iști, iar drumul coloanei era astfel semănat cu cadavre.

După ce am ajuns în lagăr, ne-au ținut o zi și o noapte în fața dușului ; probabil că nu erau hotărîți să ne introducă imediat în camera de gazare. Ne-au repartizat apoi în diferite commandouri de muncă.

De patru ori pe zi urcam și coboram cele 280 trepte tăiate în cariera de piatră. La Mauthausen, unde și-au găsit moartea atîția mii de internați, regimul de înfometare era și mai atroce decît la Ravensbrück. Pîinea, din făină de castani sălbatici, amestecată cu tărîțe de lemn, o mîncam în mirosul fumului crematoriilor.

Zilnic, împrejurimile lagărului erau bombardate de aviația armatelor aliate. Dacă am supraviețuit în asemenea condiții, aceasta s-a datorat nu numai unei capacități fizice, ci și convingerii că sfîrșitul hitlerismului era iminent, pentru că, în ciuda pazei severe, a izolării, ecourile înaintării trupelor eliberatoare ajungeau pînă la noi.

De ce n-am fost totuși exterminate la Mauthausen ? Grupul N.N. de la Ravensbrück fusese doar trimis aici cu ordinul expres de a fi executat. Toate acestea se explică, probabil, prin dereglarea mașinii de ucidere fasciste, prin deruta asasinilor sub presiunea înaintării armatelor sovietice eliberatoare. Ulterior, am citit într-o carte, *Les françaises à Ravensbrück*, că exterminarea noastră la Mauthausen era hotărîtă, dar întreruperea comunicațiilor telefonice cu Berlînul, din cauza bombardamentelor, a împiedicat confirmarea și aplicarea ordinului.

Sub loviturile nimicitoare ale forțelor aliate, Reichul nazist își trăia cele din urmă zile ale agoniei sale. În aceste împrejurări, intervenția Crucii Roșii Internaționale și sosirea unui convoi de camioane ale acesteia ne-au salvat în ultimul moment viața.

Dregătorii din afara sfatului de taină al domnului

În divanurile domneşti din Moldova şi Ţara Românească, pe lîngă marii dregători sau sfetnicii de taină (prezentaţi în numărul 1/1971 al revistei) luau parte şi alţi boieri, ale căror dregătorii urmau într-o anumită ordine, în funcţie de importanţa lor. Din veacul XVII şi pînă la începutul secolului XIX ierarhia acestor dregători a cunoscut diferite schimbări, şi atribuţiile lor au suferit unele modificări ; în sfîrşit, numărul dregătorilor a crescut după reformele lui C. Mavrocordat din veacul XVIII. Faptul că, începînd din a doua jumătate a sec. XVII, o serie de domnitori au ocupat atît scaunul Moldovei cît şi al Ţării Româneşti, a făcut ca o seamă de dregătorii apărute într-o ţară să fie introduse şi în cealaltă.

În 1684, după cum spune Miron Costin, dregătorii mai importanţi din afara sfatului de taină al domnului erau în număr de 11 (**stolnicul, comisul, clucerul, slugerul, pitarul** — ale căror atribuţii au fost deja înfăţişate — şi **medelnicerul, serdarul, jitnicerul, şetrarul, armaşul şi aga**), cei mai mulţi avînd în subordinea lor boieri purtînd acelaşi nume de dregătorie, de rangul al doilea şi al treilea (de pildă, spătar al doilea, al treilea etc.).

La începutul veacului XVIII, în Moldova, boierii de divan care asistau la sfatul domnului erau împărţiţi în trei stări. Cea dintîi cuprindea **boierii mari,** amintiţi de Miron Costin, la care s-au adăugat : **logofătul al doilea, uşierul sau portarul cel mare, postelnicul al doilea, logofătul al treilea, căpitanul de dărăbani, vameşul şi căminarul.** Următoarele stări cuprindeau un număr de 26 boieri de rangul al doilea şi al treilea.

În Ţara Românească, în vremea lui Şerban Cantacuzino, divanul domnesc cuprindea **dregătorii mari** (cei 12 amintiţi în numărul 1/1971,

MEDELNICERUL — dregător care slujea la ospeţele mari ale curţii, turnîndu-i domnului apă de spălat înainte de masă ; în veacul XVIII, în Ţara Românească, punea bucate pe talerul domnului, precum şi pe talerele boierilor, fiind considerat îngrijitorul mesei domneşti. A fost amintit, în Moldova, la 1463, în vremea lui Ştefan cel Mare, iar în Ţara Românească, la 1523, în timpul lui Vladislav III ; în divan a ocupat un loc mai însemnat de-abia în a doua jumătate a veacului XVII. În Moldova, în veacul XVIII, avea jumătate din veniturile moşiilor domneşti de la Ştefăneşti şi percepea o taxă de la cei care cultivau tutun.

SERDARUL — general sau comandant de oşti, dregător însărcinat în Moldova cu paza ţinuturilor de răsărit, ameninţate de tătari. În sec. XVII avea reşedinţa permanentă la graniţa tătărască şi la ordinele sale se aflau călăraşii căpităniilor de la marginea estică a ţării. Era socotit un fel de **„hatman de cîmp"**, care la poloni era subordonat **hatmanului coroanei**, în vreme ce **serdarul** era al doilea comandant militar după **marele hatman** moldovean. Dimitrie Cantemir îl numea „în felul europenesc **general-locotenent**". A fost menţionat, în Moldova, la 1651, şi apariţia sa trebuie legată de marea pustiire tătărască din 1650, în urma căreia paza hotarelor ameninţate a fost reorganizată. De altfel, în acelaşi

la care s-au adăugat **medelnicerul, șetrarul** și **serdarul de mazili)** și cei care asistau numai la sfatul domnului : **armașul, aga, marele căpitan de dorobanți** și alții, care în Moldova făceau parte din starea a doua și a treia. În sec. XVIII, boierii se împărțeau în două categorii : de la ban pînă la clucerul de arie se numeau **boieri veliți** (mari), în număr de 19, iar ceilalți — **boieri de starea a doua.** Această ierarhie a dregătoriilor a suferit unele schimbări la sfîrșitul sec. XVIII și începutul celui următor, cînd, după Dionisie Fotino, demnitățile se împărțeau în cinci clase, cuprinzînd 59 boieri. În afara acestora, la curtea domnească mai erau și dregătorii personali ai domnului, „slujitorii de casă", numiți de obicei dintre boiernași **(cămărașul cel mare, vătaful de aprozi de divan, vătaful de stolnicei** și **cel de păhărnicei, cuparul** etc.), precum și cei care alcătuiau curtea doamnei, efectuînd servicii legate de nevoile ei : **vornicul** (în Moldova în număr de doi), **postelnicul, comisul, stolnicul, clucerul** (doi în Moldova), **vătaful de curte** etc.

Dintre dregătoriile amintite mai sus, vom prezenta cîteva care au durat o perioadă mai lungă, precum și unele care s-au înființat în sec. XVIII și la începutul veacului următor.

C. REZACHEVICI

an a apărut în Țara Românească **căpitanul de margine** de la Focșani, cu atribuții de pază asemănătoare. Ocupa un loc de frunte între dregătorii care asistau la sfatul domnesc și dispunea de forțe militare însemnate, astfel că, la 1653, însuși Vasile Lupu se temea de **marele serdar** „fiind atîtea oști pre acéia vréme și marginea toată pre sama lui" (Miron Costin). Numea **vornici** în satele de sub ascultarea lui și **hotnogi** (locotenenți — **n.r.**) călărașilor de la hotare. Îngrijea de robii răscumpărați de la tătari, îndruma soliile străine și veghea ca negustorii să nu ocolească punctele de vamă de la hotare ; în sfîrșit, în veacul XVIII, cînd îndeplinea și atribuții administrative și judecătorești, avea dreptul de a judeca trei zile în tîrguri, reținînd pentru sine amenzile.

În Țara Românească a apărut la 1645, fiind subordonat **spătarului.** Aici purta numele de **serdar de mazili,** deoarece comanda această categorie de boieri care deținuseră în trecut dregătorii ; din izvoare nu rezultă că ar fi avut sub conducerea sa oștile de pază de la vreun hotar. În veacul XVIII răspundea de carele de oaste și salahorii care se ridicau din țară pentru trebuința domniei și după orînduiala vistieriei ; era mai mare peste menziluri (poște) și îngrijea de taberele ostășești. În vremea lui Grigore Ghica (1726-1733) a apărut și în Moldova un **serdar de mazili,** deosebit de **marele serdar.**

JITNICERUL — (de la jito = grîu) în Moldova aduna grînele din toată țara, cuvenite domnului, fiind considerat ca și **clucerul** (care se ocupa însă de supravegherea altor alimente) „veghetor peste bucate" (D. Cantemir). Se îngrijea ca grînele să fie așezate în jitnițe (depozite) și, după informații din a doua jumătate a sec. XVII, veghea, ca și pitarul, asupra tainului de pîine care se împărțea la curtea domnească slujitorilor și oaspeților străini. A fost amintit la 1558 ; în veacul următor ocupa locul al șaselea sau al șaptelea între boierii de divan de starea întîi. În Țara Românească nu a apărut decît în vremea celei de-a doua domnii a lui Grigore Ghica (1672-1673) și la începutul celei a lui Gheorghe Duca (1673-1678).

ȘETRARUL — îndeplinea, în Moldova, funcția unui „intendent general" și a unui „general de artilerie" (D. Cantemir), îngrijindu-se de corturile (șetrele) domnului și ale armatei, așezînd taberele în timp de campanie și supraveghind tunurile, ghiulelele, praful de pușcă și alte arme. A fost atestat documentar în 1517, iar la sfîrșitul sec. XVII și începutul celui următor ocupa locul al nouălea între marii boieri din starea întîi. În Țara Românească a fost menționat la 1520 și îngrijea numai de corturile domnești, celelalte atribuții ale **șetrarului** moldovean fiind preluate aici de **armaș.** La începutul sec. XIX păstra numai titlul dregătoriei.

ARMAȘUL — (de la armă) era însărcinat cu executarea sentințelor judecății domnești. Sub porunca sa se aflau temnițele și toți cei închiși în ele, precum și călăul. „Nu-i ușor pentru acela la care îl trimite domnul" — scria Miron Costin. Executa pedepsele cu moartea și „căznea" pe marii boieri, în vreme ce **armășeii,** subalternii săi, îndeplineau aceleași sarcini față de celelalte categorii

sociale. În Moldova a fost menționat la 1489, iar în veacul XVII ocupa locul al zecelea între dregătorii de divan de starea întîia.

În Țara Românească a fost pomenit la 1478 ; asista la sfatul domnesc, de obicei printre ultimii dregători. În veacul XVII era comparat cu **marele căpitan** venețian sau **mai marele dreptății** de la Roma. Armașul muntean era mai mare peste tunurile de război, supraveghea pe ostași în timpul bătăliei și, la nevoie, îi obliga să lupte. În veacul XVIII și începutul celui următor era mai mare peste țiganii domnești și strîngea aurul pe care-l datorau aceștia domniei. De dînsul ascultau tunarii, pușcașii și masalagiii (făclierii) domnești, muzica militară și toți lăutarii domnului. Cum pușcăriile (unde se păstra de obicei praful de pușcă) erau locuri bine păzite și se aflau sub ascultarea sa, aici obișnuia armașul să închidă pe cei condamnați. La începutul sec. XIX îndeplinea și funcția de președinte al tribunalului criminal, instanță alcătuită din încă patru membri și un **logofăt.**

Atît în Țara Românească cît și în Moldova păstra steagurile țării, precum și pe cele trimise de Poartă domnilor români. Ca semn al dregătoriei purta un buzdugan în vreme de război și un topuz (buzdugan cu măciulie de argint) cînd asista la sfatul domnesc.

AGA — general sau comandant peste dorobanți și peste toată pedestrimea. În Țara Românească a fost amintit la 1567, în vremea lui Petru cel Tînăr. Înainte de a fi domn, Mihai Viteazul a ocupat și el această dregătorie militară.

În Moldova dregătoria a fost menționată la 1592, în timpul domniei lui Aron Vodă, care a luat o serie de măsuri pentru reorganizarea armatei. Aici, aga ocupa locul al unsprezecelea între boierii care asistau la dezbaterile din divanul domnesc, în a doua jumătate a sec. XVII, iar mai apoi, la începutul secolului următor, locul al treisprezecelea. Era mai mare peste străjile de la porțile curților domnești (alcătuite din dorobanți și seimeni). El îndeplinea și funcția de „castelan" (Miron Costin). Sub comanda sa se aflau străjile orașului Iași și, pe lîngă dorobanți, seimenii de scuteală (care slujeau pentru scutirea de dări). Judeca pricinile mai mici ale tîrgoveților din Iași și pedepsea pe cei care tulburau liniștea orașului.

În Țara Românească, în timpul lui Șerban Cantacuzino, avea un venit însemnat din partea dorobanților, după cum **spătarul** avea din partea călărașilor ; celelalte categorii de pedestrași : seimenii, lefegiii și scutelnicii nu erau însă obligați să-i plătească ceva. În veacul XVIII, după reformele lui C. Mavrocordat, avea sub autoritatea sa pe toți slujitorii pedeștri din București. Veghea „să nu se întîmple aprinderi", dregea podurile, avea drept să judece la agie, dar participa și la sfatul domnesc, la începutul sec. XIX, făcînd parte din starea întîia a boierilor de divan. În această vreme era considerat comandantul orașului București ; hotăra prețul obiectelor care se vindeau prin piețe, veghea ca măsurile să fie drepte și „umbla prin oraș cu vergi și cu falangă de pedepsea pe cei ce se abat de la ordine" (D. Fotino).

MARELE CĂPITAN DE DOROBANȚI — locțiitorul **agăi** a apărut în Țara Românească și Moldova la mijlocul sec. XVII, în vremea lui Matei Basarab și Vasile Lupu, cînd efectivele oștilor au sporit. În a doua jumătate a veacului, cînd aga veghea asupra ostașilor de pază de la curtea domnească, avea obligația să cerceteze străjile de noapte, iar la începutul sec. XVIII și pe cele de zi. În divanul din Moldova ocupa ultimul loc între boierii de starea întîia. În Țara Românească, în a doua jumătate a veacului XVII, lua a treia parte din veniturile obținute de **agă** de la dorobanți, aceștia fiind în același timp obligați să-i presteze diferite slujbe (construirea de case, aducerea de lemne, săparea de heleșteie etc.). În veacul XVIII ocupa aici locul al cincilea între boierii de categoria a doua, care urmau după **clucerul cel mare de arie.**

LOGOFĂTUL AL DOILEA — ținea locul **marelui logofăt** în diferite ocazii ; în Moldova era trimis de acesta să statornicească hotarele ogoarelor și moșiilor. La începutul sec. XVIII ocupa locul al unsprezecelea între boierii de starea întîia, îndată după **armaș.** În veacul XVII, în Țara Românească, înainta domnului, spre a fi semnate și pecetluite, actele și scrisorile, citea cele de trebuință în sfatul domnesc și introducea la domn pe egumenii mănăstirilor, avînd în grija sa călugării din țară. La începutul veacului XIX se mai numea și **întîiul logofăt de taină ; citea în divan hîrtiile împricinaților și rapoartele tribunalelor din țară și tot el redacta întăririle domnești după hotărîrile domnului.**

LOGOFĂTUL AL TREILEA — era, în Moldova, la începutul sec. XVIII, **secretarul domnului,** ocupînd locul cincisprezece între boierii de divan de starea întîia. El scria scrisorile domnului, punea pecetea cea mică și le dădea acestuia spre a fi iscălite. Era mai mare peste diecii de hrisoave și peste cămara domnească. Introducea la domn pe arhiepiscopi și alte fețe bisericești și veghea ca la primirea solilor să se respecte obiceiurile de la curte. În Țara Românească era doar ajutorul logofătului al doilea, fiind totuși „boier cu caftan".

POSTELNICUL AL DOILEA — putea ține locul

marelui postelnic; în Moldova, la începutul sec. XVIII, veghea asupra curții domnești. Principala lui atribuție era de a conduce la domn pe boierii cei mari mazili (care ocupaseră dregătorii — **n.r.**), ca și pe cei din celelalte stări, și totodată de a înmîna domnului plîngerile și a face cunoscut răspunsul acestuia. Făcea parte dintre boierii de divan de starea întîia, și ocupa locul următor după agă. Dimitrie Cantemir afirma că **serdarul, logofătul al doilea,** și **al treilea, postelnicul al doilea** și **marele căpitan de dărăbani** erau socotiți boieri de rangul întîi „fiindcă dregătoriile lor le dau mai multă vază decît ale celorlalți (din stările a doua și a treia — **n.a.**) și, fiindcă ei sînt de obicei mai în toate zilele pe lîngă domn".

În Țara Românească erau mai mulți **postelnici „al doilea"**, pe care domnul îi trimitea la persoanele de vază cu diferite însărcinări. Cît privește pe ceilalți boieri de divan, de starea a doua și a treia, care purtau numele de „al doilea", și „al treilea", aceștia se aflau de obicei sub ordinele marilor dregători, sfetnici de taină, și îndeplineau atribuții legate de ale acestora.

PORTARUL — sau **maestrul de ceremonii,** a fost amintit pentru întîia oară la 1494 și îndatorirea sa principală, pînă spre sfîrșitul sec. XVII, era legată de supravegherea hotărniciilor, la care participau portăreii, subordonații săi. În veacul XVII, în Țara Românească, avea obligația să primească pe trimișii turci de seamă, să le asigure găzduire și hrană în oraș; la începutul veacului XIX, în atribuțiile lui se înscria și introducerea acestor trimiși la domn.

În Moldova, **marele portar** se numea mai adesea **ușier** (sau **ușar)** și avea obligații legate numai de găzduirea solilor străini, jucînd și rolul de „tîlmaci" pe lîngă aceștia. A fost pomenit la 1482, și la începutul veacului XVIII ocupa în divan locul dinaintea agăi.

VAMEȘUL — sau mai marele vămilor, era socotit, în Moldova, în vremea lui D. Cantemir, în rîndul boierilor mari, de starea întîia, ocupînd în divan locul pe care îl rînduia domnul, dar care nu putea fi mai presus decît cel al serdarului. În Țara Românească, în veacul XVIII, făcea parte dintre boierii de starea a doua și obligația lui era de a se îngriji de vămi, cînd acestea nu se puteau arenda, așa cum se obișnuia.

CAMINARUL — în Moldova, se ocupa, inițial, de strîngerea dijmelor din ceară (care se înfățișau ca niște pietre = camene) datorate domnului; avea, în divan, la începutul veacului XVIII, o poziție asemănătoare cu aceea a **vameșului.** În Țara Românească camăna era percepută de **marele paharnic,** dregătoria căminarului fiind înființată în veacul XVIII (D. Fotino). În această perioadă, camăna se lua ca un fel de impozit la vinderea cerii, vinului, rachiului, cărnii etc.

CLUCERUL DE ARIE — avea în Moldova, în a doua jumătate a veacului XV, atribuțiile care au fost mai apoi preluate de jitnicer. În Țara Românească era subordonat marelui clucer și în veacul XVII existau **doi cluceri de arie,** adică „cluceri pentru bucate". La sfîrșitul aceluiași veac aici a apărut **marele clucer de arie,** care mai tîrziu avea în grija sa fînul și orzul, ce se trimiteau la grajdurile domnești și se împărțeau pentru caii ostașilor de la curte. La începutul sec. XIX păstra numai titlul dregătoriei, socotită ultima între cele ale boierilor veliți.

MARELE VORNIC DE TÎRGOVIȘTE — a apărut în vremea lui Constantin Brîncoveanu, avînd atribuția de judecător al orașului Tîrgoviște, independent de **marele vornic** de la București. În veacul XVIII era și cîrmuitor al județului Dîmbovița.

MARELE VORNIC DE CUTIE — avea în grija sa fondurile strînse, după hotărîrea domnului, de la mai marii bisericii și de la boieri, destinate ajutorării boierilor ruinați, a străinilor săraciți etc. Lista celor care primeau ajutoare era aprobată de domn. În timpul primei domnii în Țara Românească Alexandru Ipsilanti (1774-1782) a organizat „casa milelor", rînduind mai mulți epitropi, în frunte cu mitropolitul. Alexandru Moruzi (1793-1796) a desființat această instituție, după cum ne informează D. Fotino, creînd **vornicul de cutie,** care era socotit printre boierii de starea întîia.

MARELE LOGOFĂT DE OBICEIURI — avea îndatorirea de a ține „condica rînduielilor și obiceiurilor locale în care se înscriu toate dispozițiile politice și clericale, recepțiunile persoanelor celor mari și altele de acestea" (D. Fotino). În Țara Românească, această dregătorie a fost înființată de Alexandru Ipsilanti în a doua domnie (1796-1797). Marele logofăt de obiceiuri făcea parte din divanul veliților boieri.

HATMANUL DE DIVAN — era cel care rînduia înfățișarea pricinilor spre judecată la divanul domnesc, ocupîndu-se însă numai de procesele care priveau pagube mai mari de 1 500, iar mai tîrziu de 2 000 taleri. Sub ordinele sale se aflau **zapciii de divan: vătaful și ceaușul de păhărnicei, ceaușul de aprozi** și **cel al hătmăniei** și **vătaful de divan,** care, la rîndul lor, rînduiau procesele mai mărunte. În fiecare județ

avea un zapciu care-i înfățișa pricinile din țară. La judecățile din divan stătea alături de împricinații ale căror procese le prezenta. În Țara Românească această dregătorie a fost înființată în 1812, de Caragea Vodă; în Moldova exista un **vornic de aprozi**, care, după D. Fotino, avea atribuții asemănătoare.

MARELE VORNIC DE POLIȚIE SAU DE ORAȘ — strîngea dările plătite de străinii din București. Avea sub ordinele sale dregători mai mici: **un sameș, un polcovnic de străini, vătășei** sau **zapcii de mahala**, care strîngeau dările. Făcea parte din rîndul marilor boieri de divan. Dregătoria a fost înființată la 1794 de Al. Moruzi; inițial, lui îi revenea îndatorirea de a aduna dările de la toți locuitorii din București.

MARELE LOGOFĂT AL TREBILOR DIN AFARA — se afla în fruntea unui „tribunal special", care mai cuprindea doi boieri judecători, **un condicar, un logofăt** și **un dragoman** (traducător), deoarece aici se judecau „toate procesele internaționale dintre străini cu pămîntenii". Această dregătorie a fost înființată de Constantin Ipsilanti, în Țara Românească, la începutul veacului XIX. Participa la divanul domnesc între boierii veliți de starea întîia.

Miron Costin, *Opere*, ediția P. P. Panaitescu, București, 1958.
Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, ediția P. Pandrea, București, 1956.
M. Cantacuzino, *Istoria politică și geografică a Țării Românești De la cea mai veche a sa întemeiere pînă în anul 1774*, traducere de G. Sion, București, 1863.
Historica relatio de Statu Valachiae, 1679–1688, în „Magazin istoric pentru Dacia", V (1847).
A. M. del Chiaro, *Istoria delle moderne revoluzioni della Valachia*, ediția N. Iorga, București, 1914.
Dionisie Fotino, *Istoria generală a Daciei sau a Transilvaniei, Țării Muntenești și Moldovei*, Traducere de G. Sion, III, București, 1860.
N. Iorga, *Rostul boierimii noastre* în vol. *Istoria românilor în chipuri și icoane*, II, București, 1905.
C. C. Giurescu, *Istoria românilor*, III, București, 1946.
N. Stoicescu, *Sfatul domnesc și marii dregători din Țara Românească și Moldova*, (sec. XIV-XVII), București, 1968.
D. Simonescu, *Literatura românească de ceremonial. Condica lui Ghergachi, 1762*, București, 1939.

Pe adresa redacției noastre au sosit cîteva mii de răspunsuri la primul nostru concurs. Trierea lor este în curs. Sperăm că punctele rămase neclare unora dintre concurenți au fost elucidate în „POȘTA CONCURSULUI" din numărul trecut.

La rugămintea unor cititori, publicăm din nou cîteva precizări de ordin general:

1. Răspunsurile corecte vor fi publicate în numărul 6 (51) iunie 1971, cînd se vor indica și paginile din bibliografie unde se găsesc. Lista cu cîștigătorii premiilor va apărea în numărul 7 (52) iulie 1971.

2. Selecționarea concurenților se face în funcție de numărul răspunsurilor corecte. Cu alte cuvinte dacă cifra concurenților care au răspuns exact la toate cele 36 întrebări depășește numărul premiilor, tragerea la sorți se va face exclusiv din rîndurile lor. Dacă concurenții cu 36 răspunsuri exacte sînt în număr mai mic, vor participa la tragerea la sorți și cei care au dat 35, 34 etc. răspunsuri. Evident, un concurent cu mai puține răspunsuri exacte nu va putea obține un premiu egal sau superior celui dobîndit de un concurent cu mai multe răspunsuri corecte.

3. Lista completă a premiilor, modul cum se va efectua decernarea lor, locul unde se va desfășura mica solemnitate, componența comisiei de triere vor fi anunțate în numărul viitor al revistei noastre. În orice caz, celor care ne întreabă dacă fondul de premii este limitat, le răspundem printr-o altă întrebare: cum ar putea fi altfel? „Magazin istoric" nu și-a propus nici un moment să facă concurență Loto Pronosportului.

4. Pentru a confirma primirea fiecăruia dintre miile de plicuri care ajung pe adresa redacției noastre, ne-ar trebui o imensă armată de oameni. Cei care doresc să se bucure de o garanție suplimentară, ne pot trimite plicurile recomandat.

5. Cîștigătorilor din provincie li se vor expedia premiile prin poștă.

Fir neîntrerupt de existență românească

DACIA 256-275

DUMITRU PROTASE
doctor în istorie

Problema retragerii armatei și administrației romane din provincia întemeiată de împăratul Traian, în anul 106, la nordul Dunării, este pe cît de importantă, prin consecințele sale asupra procesului etnogenezei române, pe atît de controversată în istoriografia modernă. Părerile istoricilor se deosebesc nu numai în legătură cu *data* cînd s-a petrecut memorabilul eveniment, ci mai ales cu privire la *împrejurările* în care el s-a desfășurat. De fapt, această latură a problemei are ponderea maximă în cumpăna cu care învățații au căutat să stabilească soarta romanității de la nordul Dunării și din Carpați, pentru că din modul cum ea este rezolvată derivă, în fond, cele două teorii sau teze contrare, vechi de aproape două secole, referitoare la locul de închegare a românilor ca popor : teza continuității în Dacia și teza imigrării poporului român gata format, din Peninsula Balcanică, în teritoriile unde trăiește el astăzi.

Aurelian sau Gallienus?

Cauza care a generat apriga controversă între istoricii moderni rezidă, în primul rînd, în felul neclar și contradictoriu în care este prezentat evenimentul de izvoarele literare antice ajunse pînă la noi. Dar nu este mai puțin adevărat că deseori, în trecut, discutarea problemei a alunecat pe o pantă neprincipială, care a stînjenit considerabil stabilirea adevărului istoric. Bibliografia în această chestiune fiind extrem de vastă, nu vom insista, firește, asupra ei, ci vom căuta să arătăm mai întîi ce spun scriitorii antici despre retragerea stăpînirii romane din Dacia și apoi ce date documentare ne furnizează izvoarele directe : arheologia, epigrafia și numismatica.

O primă constatare ce se impune este aceea că *toate* izvoarele scrise care relatează, într-un fel sau altul, părăsirea Daciei, *nu sînt contemporane cu evenimentul*, ci ulterioare lui, și anume din a doua jumătate a sec. IV (Aurelius Victor, Eutropius, Rufius Festus și lucrarea *Historia Augusta)*, de la începutul sec. V (Orosius) și chiar din sec. VI (Iordanes). Prin urmare, caracterul obiectiv al relatărilor are un coeficient de relativitate.

Dar să vedem ce spun aceste izvoare.

În termeni extrem de asemănători, cronicarii și istoricii Eutropius, Aurelius Victor, Rufius Festus și Iordanes menționează o *pierdere* a Daciei *(amissa Dacia) sub domnia împăratului Gallienus* (253-268). Cînd ajung cu relatarea faptelor

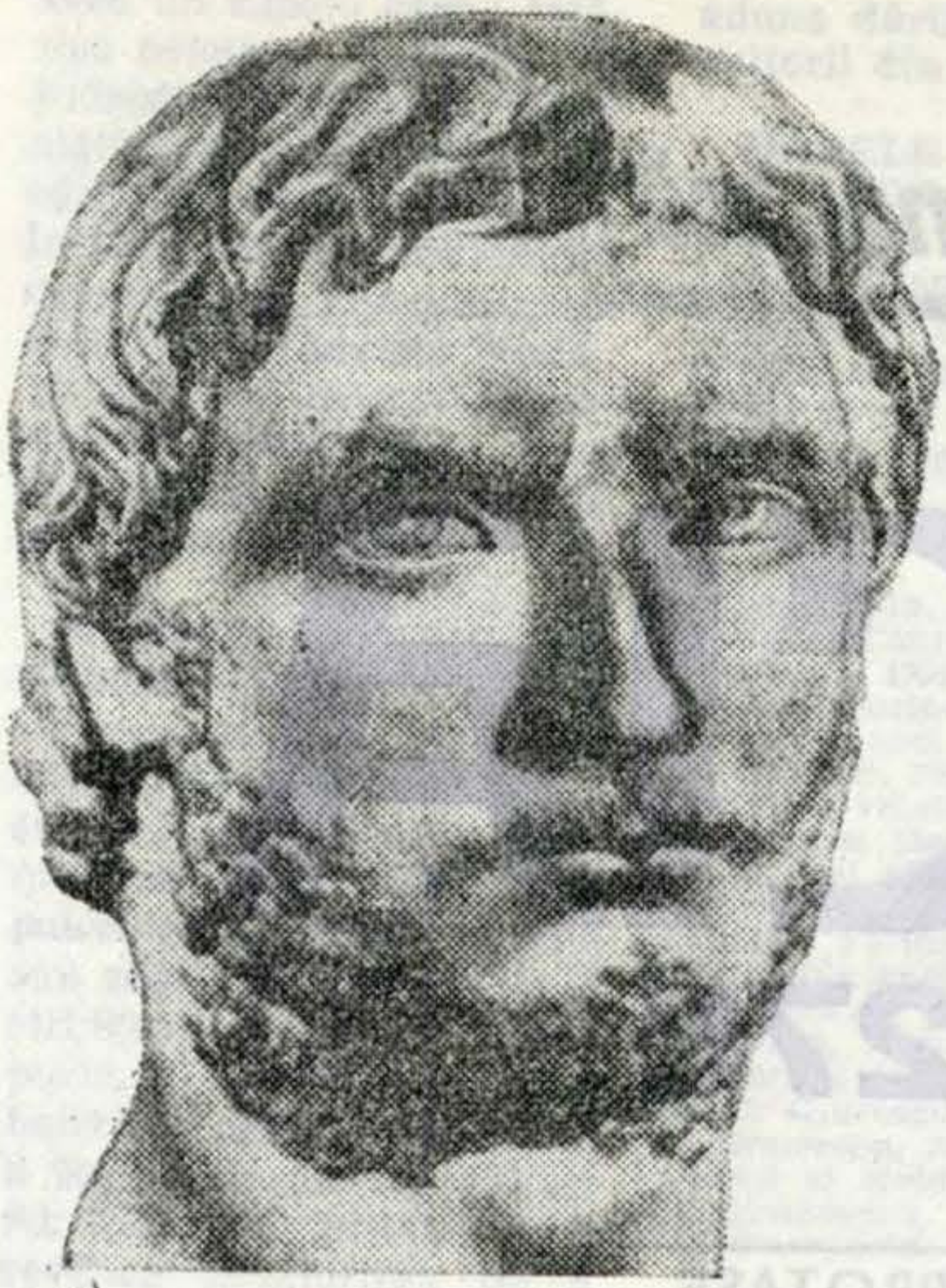

a)

b)

Cei doi protagoniști ai mult controversatei măsuri a stăpînirii romane în Dacia (retragerea armatelor și a administrației) :
a) Gallienus
b) Aurelian

la împăratul Aurelian (270-275) —, cu excepția lui Aurelius Victor —, ei afirmă, fără nici o explicație sau completare la cele spuse anterior, că pierderea provinciei a avut loc pe vremea acestuia. E interesant de observat că, spre deosebire de ceilalți autori citați, Aurelius Victor nu pomenește nimic de părăsirea Daciei sub Aurelian ; în schimb, *Historia Augusta*, deși are o vădită antipatie pentru Gallienus, nu plasează evenimentul în vremea lui, ci îl atribuie categoric numai lui Aurelian.

S-au purtat multe și felurite discuții cu privire la sursele de informație care au stat la baza relatărilor scriitorilor susmenționați sau a valorii documentare a operei lor, ajungîndu-se la o concluzie aproape unanim acceptată : autorul care a scris colecția biografiilor de împărați *(Historia Augusta)*, și, probabil, și ceilalți scriitori antici pomeniți mai sus au avut ca izvor *și* acele biografii imperiale din prima jumătate a sec. VI, azi pierdute, cunoscute sub numele de *Istoria împărătească a lui Enmann*, lucrare denumită așa după învățatul care a reușit să-i dovedească existența. Numai așa se explică relatarea, mai mult sau mai puțin identică, a aceluiași eveniment. La rîndul lui, Orosius pune pierderea definitivă a Daciei numai în seama lui Gallienus, iar despre Aurelian spune că a purtat lupte victorioase cu goții, restabilind granița imperiului pe Dunăre.

Așadar, istoricii moderni au fost puși în fața unor știri antice care vorbeau de *două părăsiri* ale Daciei : una sub Gallienus, cealaltă sub Aurelian.

Cum au fost interpretate aceste informații contradictorii ?

Unii cercetători au considerat Dacia pierdută definitiv sub Gallienus, iar alții (cei mai mulți și mai competenți), încercînd să împace știrile din textele antice, au susținut că Gallienus a renunțat numai la o mică parte din Dacia și că, în rest, provincia a fost menținută de imperiu pînă la Aurelian, abia atunci fiind ordonată retragerea armatei și a oficialităților la sudul Dunării și fixată granița romană de-a lungul fluviului. Desigur că nu au lipsit nici alte opinii care au în-

cercat să explice neconcordanța dintre cele două grupuri de izvoare. Așa, bunăoară, s-a afirmat că Gallienus ar fi retras din Dacia numai armata, iar Aurelian ar fi desăvîrșit retragerea, prin evacuarea populației civile. Referitor la *data exactă* a părăsirii, totale sau parțiale, în vremea lui Gallienus, unii istorici preconizează anul 256 sau 257, ori chiar 260, în timp ce alții, majoritatea, se abțin de la orice precizare de ordin cronologic.

Care este adevărul ?

Cuvîntul arheologiei

Săpăturile și cercetările arheologice, mai vechi sau mai noi, au furnizat material documentar extrem de valoros, care arată, în timpul domniei lui Gallienus, o desfășurare relativ normală a vieții romane pe aproape întreg cuprinsul provinciei de la nordul Dunării. Astfel, în această vreme, la Turda *(Potaissa)* s-a construit un templu, la Sarmizegetusa *(Ulpia Traiana)*, Turda, Mehadia și Băile Herculane s-au pus inscripții dăltuite în piatră, la *Porolissum* (aproape de Zalău), important centru militar în nord-vestul Daciei, s-au descoperit monumente onorare — între care unul și din timpul lui Decius (249-251) — folosite ca material de construcție la castrul roman, cu ocazia unor reparații urgente, făcute, fără îndoială, pe timpul lui Gallienus. Situații similare s-au mai întîlnit la castrele de la Inlăceni, Ilișua și Brîncovenești, pe frontiera de nord a provinciei.

Din aceste documente reiese clar că cele două legiuni din Dacia, XIII Gemina la Alba Iulia *(Apulum)* și V Macedonica la Turda, ca și trupele auxiliare din alte lagăre militare, se aflau *încă* în vechile lor garnizoane. Nu poate fi vorba — cum tendențios au încercat unii cercetători să acrediteze ideea — că cele două legiuni au fost retrase fie în sudul Daciei, fie transferate în provincia vecină, Pannonia.

Învățații care au văzut Dacia *întreagă* pierdută de Gallienus și-au făurit un argument și din închiderea monetăriilor provinciale de la *Viminacium* (azi Kostolac, în R. S. F. Iugoslavia) și din Dacia, în anul 256. Argumentul nu rezistă, deoarece chiar emisiunile monetare ale provinciei Moesia Superioară au *încetat cu doi ani mai devreme*; iar acum se știe că *desființarea monetăriilor respective a fost direct determinată de criza monetară care a început să bîntuie în imperiu pe la mijlocul sec. III*. Tot atunci, și din aceleași motive, și-au încetat activitatea atelierele care băteau piese de bronz în orașele grecești și coloniile romane din răsărit.

Falimentul monetar din imperiu în sec. III a produs și alte perturbări în circulația monetară, despre care greșit

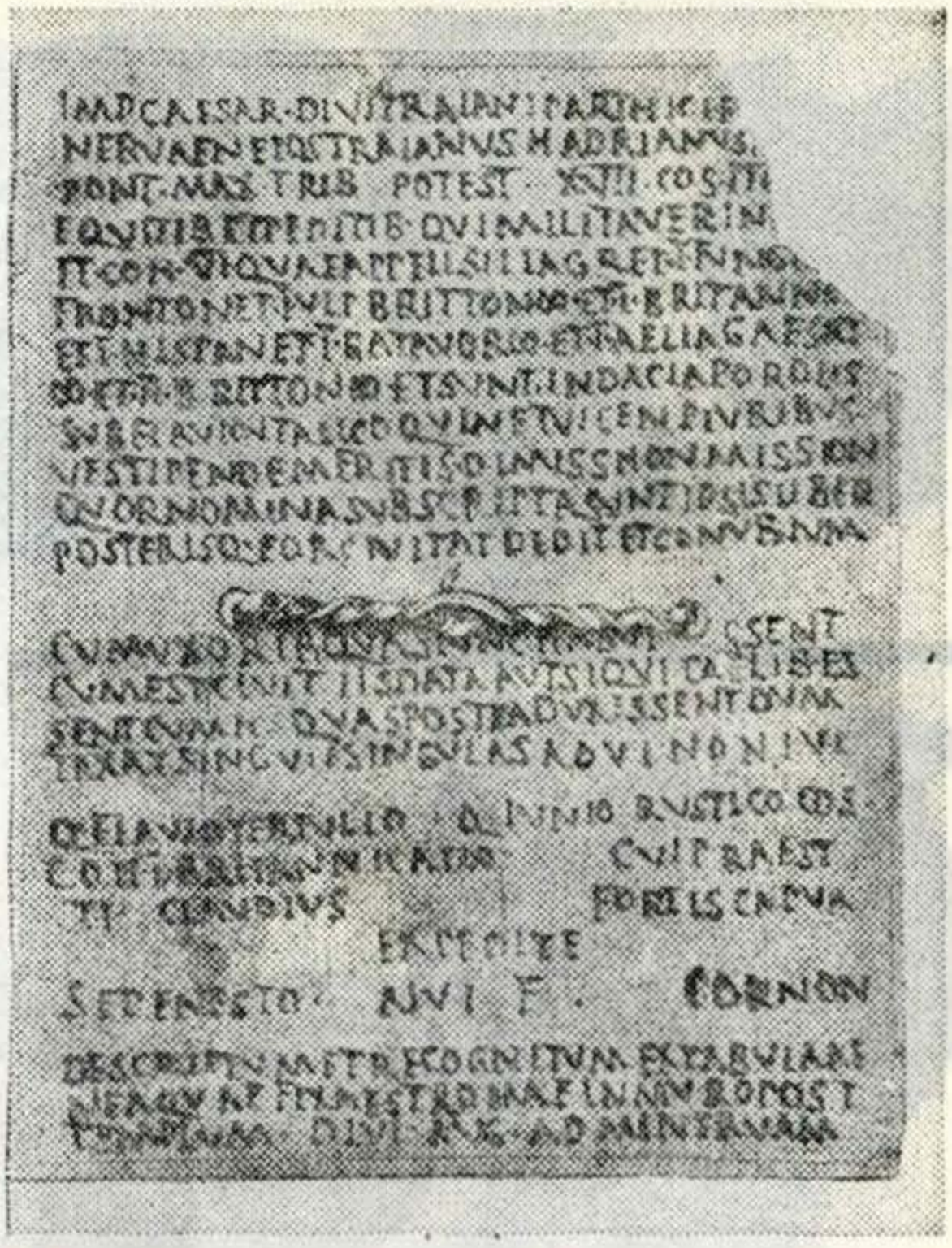

Diploma militară romană de la Gherla (jud. Cluj), datînd din 2 iulie 133, document care menționează pentru prima oară existența Daciei Porolissensis pe timpul împăratului Hadrian

s-a crezut că ar putea avea o legătură cauzală cu abandonarea *întregii* provincii sub Gallienus. Ne referim la numeroasele tezaure de monede care se încheie cu piese de la Gordian III (234-244) și Filip Arabul (244-249) și la puternica slăbire a circulației monetare începînd cu Decius. Dar, după cum se știe, încheierea și îngroparea comorilor monetare devenise atunci un fenomen obișnuit, din cauza stării de nesiguranță generală, iar lipsa din tezaure a pieselor de la Decius și împărații următori se datorează în realitate devalorizării considerabile a monedelor de argint; din acest motiv, astfel de monede erau înlăturate de la tezaurizare. Așa se explică de ce comorile cu monedele de la acești împărați sînt foarte rare. Circulația monetară însă nu s-a întrerupt total, ci numai a slăbit apreciabil, seria monedelor, deși în continuă scădere, continuîndu-se pînă la Aurelian. S-au descoperit apoi unele tezaure monetare — în Transilvania, la Alba Iulia, iar în Oltenia la Viișoara — în care *procesul de acumulare a numerarului și-a urmat cursul normal, fără nici o întrerupere, pînă la Aurelian, lucru care nu ar fi fost posibil în cazul unei abandonări totale pe timpul lui Gallienus.*

Oale dacice modelate cu mîna, utilizate ca urne cinerare, și ceașcă-afumătoare dacică, folosită drept capac de urnă, din cimitirul daco-roman de la Soporul de Cîmpie, jud. Cluj (sec. II-III)

Vase romane roșii descoperite la Apulum-*Alba Iulia și* Potaissa-*Turda (sec. II-III)*

Se naște, desigur, întrebarea : dacă sursele directe de informație dovedesc, precum am văzut, că în cea mai mare parte a Daciei traiane dominația romană a durat pînă la Aurelian, atunci care este rațiunea că izvoarele literare menționate vorbesc de o pierdere a provinciei în vremea lui Gallienus ? O explicație nu s-a găsit pînă acum. Unii au căutat o justificare a contradicției izvoarelor narative spunînd că pierderea Daciei ar fi o simplă calomnie adusă lui Gallienus din partea scriitorilor antici, datorită antipatiei lor pentru acest împărat, și că trebuie considerate veridice numai acele știri literare care atribuie părăsirea provinciei lui Aurelian. Dar, așa cum am amintit mai sus, pe temeiul confruntării tuturor categoriilor de izvoare, s-a ajuns, cel puțin între istoricii români, la un consens aproape general : *Gallienus a cedat „barbarilor" numai anumite teritorii din nord-estul Daciei ardelene* („Țara Bîrsei", cîmpia Făgărașului, bazinul superior al Oltului, Mureșului și Tîrnavelor), iar sub domnia lui Aurelian, probabil la 271-272 sau 274-275 (anul nu poate fi stabilit cu certitudine nici de data aceasta) *provincia a fost oficial, integral și definitiv abandonată.* O asemenea concluzie corespunde, acum, cel mai bine atît știrilor scrise, cît și realităților documentare de natură arheologico-epigrafică și numismatică. Mai mult, în sprijinul acestei concluzii vine și o celebră hartă antică *(Tabula Peutingeriana)* al cărei prototip datează, probabil, dintre anii 250 și 260 sau puțin după aceea, hartă din care lipsesc regiunile răsăritene ale Daciei, dar *figurează celelalte părți rămase în stăpînirea romană pînă la Aurelian.* Se crede că această *tabula* oglindește și ea o situație reală — care s-a creat în Dacia sub Gallienus.

Amintim că, cu mult înainte de Gallienus, romanii au mai renunțat la întinse teritorii nord-dunărene cucerite prin cele două crîncene războaie purtate de Traian împotriva lui Decebal. Bunăoară, împăratul Hadrian (117-138), succesorul lui Traian pe tronul Romei, a părăsit, *printre altele*, sudul Moldovei și întreaga Muntenie așezînd granița romană de-a lungul Oltului. Împăratul roman Filip Arabul a fost și el nevoit să lase „barbarilor" posesiunile romane din stînga Oltului subcarpatic, unde, înaintea sa, Antonius Pius (138-161) sau Septimius Severus (193-211), recuperînd doar o infimă parte din pierderile teritoriale suferite de Hadrian, au extins, din nou, stăpînirea romană asupra unei largi fîșii de pămînt între Dunăre și Carpați, apărînd-o cu un lanț de întărituri și numeroase trupe, așa-numitul *Limes transalutanus.*

Nu pierdută — cedată!

De ce Dacia, care era printre ultimele provincii întemeiate de imperiu, a trebuit să fie *cea dintîi părăsită* de romani ? Cine au devenit noii stăpîni în fostele teritorii romane de la nordul Dunării ? Iată o altă ecuație diferit rezolvată de istorici în decursul timpului.

Fără a face aici istoricul problemei, ne vom mărgini a spune că, în istoriografia română și străină din trecut, teza dominantă era că Dacia, în două etape sau deodată, a fost cedată în principal goților sau goților aliați cu carpii daci din Moldova, care au ocupat cu precădere teritoriile romane din Transilvania și Oltenia. În Banat au intrat sarmații-iazigi, care populau actuala Cîmpie maghiară pînă la Dunărea panonică. În ținuturile fostei Dacii romane s-au mai așezat apoi și diferite grupuri ale dacilor liberi, care locuiau

Monument funerar roman în formă de medalion, cu baza formată din lei apotropaici și meduză, găsit la Brucla-Aiud (sec. III)

în Muntenia, Crișana și Maramureș. După cum rezultă din situația istorică generală și din izvoarele antice (Eutropius și *Historia Augusta*), Dacia a fost părăsită de fapt nu din cauza pierderii unor lupte sau războaie purtate de romani la fruntariile ori chiar pe teritoriul ei. *Ea a fost cedată pentru că nu mai putea fi menținută.* Teritoriile romane din sudul Dunării, Illyricum și Moesia, fiind devastate de necontenite atacuri ale goților, carpilor și roxolanilor, romanii au sperat că, retrăgîndu-se pe linia Dunării, întărită cu armatele aduse din Dacia, vor putea organiza o mai bună apărare a ținuturilor balcanice. Prin urmare, retragerea romană din Dacia nu s-ar fi făcut sub presiunea unor evenimente precipitate, ci pentru a muta granița imperiului, prea întinsă pentru a putea fi apărată, evacuarea putîndu-se efectua pe încetul, în bune condiții. Amintim în acest cadru general și teza potrivit căreia cauza primordială a cedării Daciei ar fi constituit-o lupta sclavilor și a populației asuprite din interior împotriva opresiunii sistemului sclavagist roman, luptă desfășurată pe fondul crizei generale a Imperiului roman și facilitată de atacurile neamurilor „barbare" din afară.

În stadiul de acum al cercetărilor, istoricii români, care în timpul din urmă s-au ocupat mai îndeaproape de această problemă, consideră că, în virtutea cauzalității rezultată din totalitatea surselor de informație, *fostele teritorii romane de la nordul Dunării au revenit nu semințiilor germanice ale goților, ci carpilor și celorlalte neamuri de daci liberi mărginași, veniți din Moldova, Muntenia, Crișana și Maramureș. Ei au fost deci primii care au luat în stăpînire fosta Dacie romană, fapt dovedit de cercetarea arheologică din ultima vreme.* Goții au venit după aceea, abia în sec. IV, mărturia directă în acest sens fiind data tîrzie a tuturor vestigiilor de cultură materială și spirituală ce le pot fi atribuite lor în vechiul spațiu roman-provincial de la nordul Dunării.

Cine a părăsit Dacia?

Cine a plecat și cine a rămas în Dacia traiană? Iată întrebarea cheie, nemijlocit legată de problema originii și continuității poporului român pe meleagurile de la nor-

Statuie de marmură a zeiței Hecate cea cu trei corpuri *(sec. II-III), descoperită probabil la Ocna Mureș (jud. Alba)*

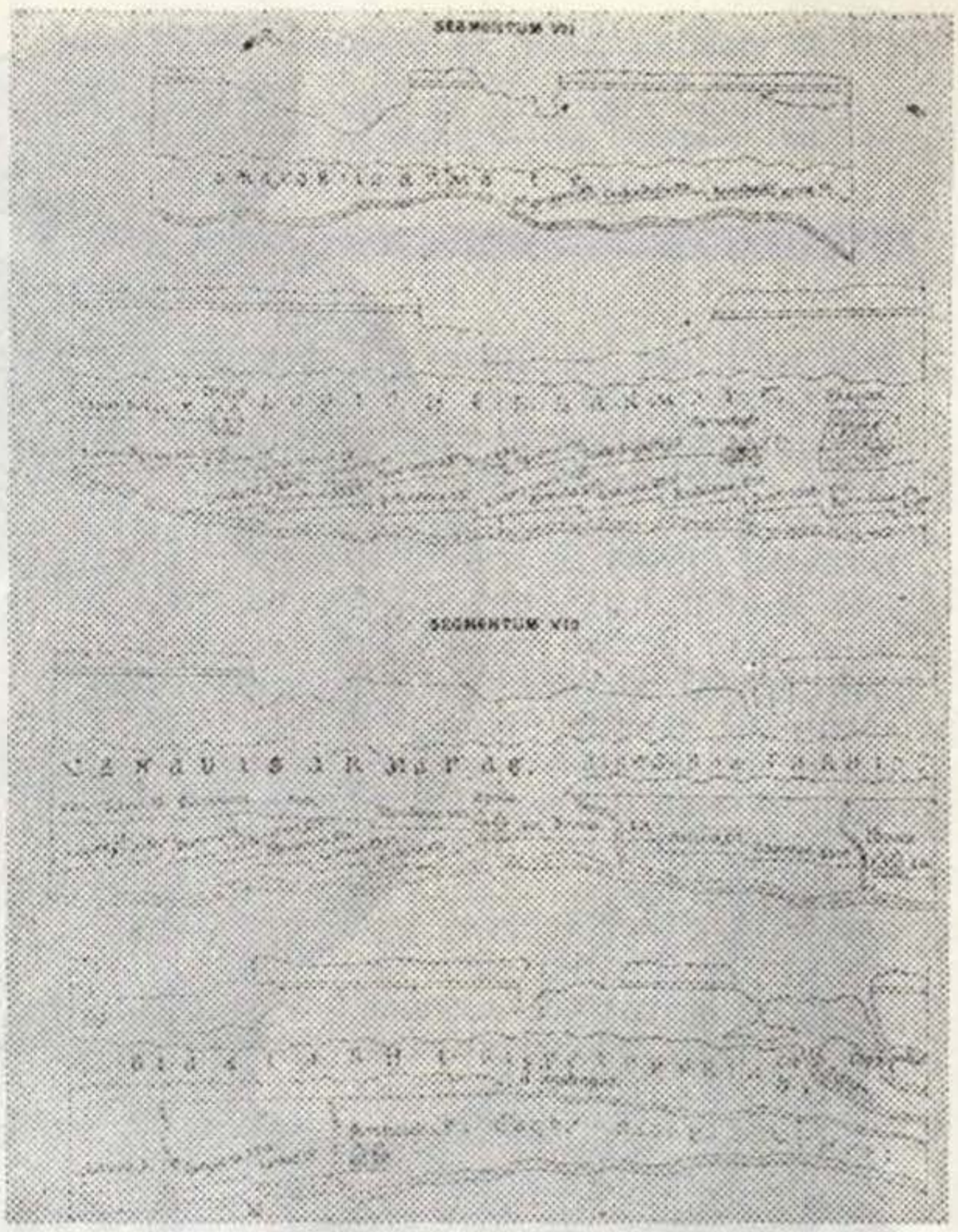

Tabula Peutingeriană, celebra hartă antică, datînd din anii 250-260 e.n., unde sînt menționate regiunile aflate în stăpînirea romană pînă la Aurelian

dul Dunării și din Carpați. Firește, răspunsul trebuie căutat, înainte de toate, la aceiași autori antici care relatează evacuarea Daciei și apoi, cu mult discernămînt, în materialul oferit de izvoarele directe.

Să vedem ce spun sursele literare.

Eutropius, referindu-se la retragerea aureliană, notează că împăratul *„a scos pe romani din orașele și de pe ogoarele Daciei și i-a așezat în partea de mijloc a Moesiei și pe aceasta a numit-o Dacia. Astfel, provincia Dacia se află acum în dreapta Dunării pe cînd înainte fusese în stînga ei“*. Rufius Festus, vorbind de *„provincia“* organizată de Traian *„in solo barbariae“*, afirmă și el că Aurelian, *„după ce a mutat de acolo* [din Dacia] *pe romani, a creat două Dacii în regiunile Moesiei și Dardaniei“*. Biograful lui Aurelian din *Historia Augusta* istorisește faptele în felul următor : *„Văzînd* [Aurelian] *că Illyricum a fost devastată, iar Moesia pierdută și nemaisperînd să poată păstra provincia Dacia de dincolo de Dunăre, întemeiată de Traian, a părăsit-o, după ce a retras și pe provinciali și scoțînd de acolo mulțimile („populi“) le-a așezat în Moesia, numind-o Dacia sa, care acum desparte cele două Moesii“*.

Trecînd peste relatarea lui Orosius, care nu conține date deosebite despre populația transferată din Dacia, să vedem cum este prezentat evenimentul de istoricul Iordanes, pe la mijlocul sec. VI. Vorbind de Dacia lui Traian, el ne informează : *„Căci în timpul domniei sale Gallienus i-a pierdut* [pe daci] *și împăratul Aurelian chemînd de acolo* [din Dacia] *legiunile, le-a așezat în Moesia, într-o anumită parte a ei, a întemeiat Dacia Mediterranea și Dacia Ripensis și le-a atașat la Dardania“*.

Prin urmare, din autorii citați, indiferent de modul de exprimare, de termenii folosiți sau de izvoarele mai vechi din care s-au inspirat, pe drept cuvînt se poate trage concluzia că Aurelian a retras din Dacia armata, autoritățile imperiale și o parte

Harta provinciilor romane de la Dunărea de Jos și din Peninsula Balcanică

din civilii de la orașe și din mediul rural. De nicăieri nu rezultă o evacuare generală a *întregii* populații. Cu toate acestea, unii istorici moderni au susținut că *toată* sau *aproape toată* populația Daciei traiane a fost strămutată la sudul Dunării, în cele două Dacii aureliene. Dar trebuie relevat că numeroși istorici, cunoscători ai problemelor din Dacia și din Imperiul roman în general, au afirmat categoric imposibilitatea unei evacuări totale a Daciei, demonstrînd multilateral că în spațiul fostei provincii a rămas o numeroasă populație daco-romană. După cum lesne se vede, aici se află punctul important de plecare al disputei referitoare la dăinuirea romanității în ținuturile de la nordul Dunării.

Privitor la *caracterul* retragerii stăpînirii romane din Dacia, arheologia, epigrafia, numismatica și toponimia au furnizat dovezi de mare valoare științifică despre rămînerea pe loc, în vechile ei așezări, a unei numeroase populații daco-romane. Diversitatea materialului documentar și complexitatea problematicii, care ar comporta o lungă expunere, nu ne îngăduie să insistăm aici asupra problemelor materiale concrete oferite de aceste discipline istorice. Cu atît mai mult cu cît „Magazin istoric" a mai publicat în acest sens numeroase articole, texte științifice, izvoare etc.

Putem spune că istoricii români, care dețin un bogat fond documentar de prim ordin, și majoritatea istoricilor din alte țări, se află pe poziția științifică justă că *Aurelian nu a putut muta la sudul Dunării decît o parte a populației. Din Dacia, o dată cu armata și administrația civilă, au plecat în cea mai mare parte proprietarii de pămînt și de ateliere meșteșugărești, stăpînii de sclavi, orășenii și sătenii bogați, cîteva elemente sărace, într-un cuvînt aceia care prin interesele lor social-economice și politice erau legați direct de existența stăpînirii romane. Populația săracă și asuprită din sate și din orașe, care forma majoritatea locuitorilor, a rămas pe loc. Ei nu aveau interesul să urmeze pe foștii ei opresori, ci doreau, mai degrabă, să intre în stăpînirea pămîntului și a altor bunuri materiale, necesare unei vieți mai bune.*

Din totalitatea vestigiilor de cultură materială și spirituală existente din Dacia postaureliană, rezultă din plin, la fiecare pas, prezența indiscutabilă a unei populații daco-romane numeroase. În contactul sau convețuirea cu popoarele imigrate în aceste regiuni se adevărește că daco-romanii, și nu migratorii, au fost aceia care au constituit temelia etnică solidă a proceselor istorice desfășurate în mileniul unu al erei noastre la nordul Dunării de Jos.

ANTHONY EDEN

MEMORII

(II)

Pe la mijlocul verii anului 1938, provocările naziste împotriva Cehoslovaciei atinseseră apogeul : după „alipirea" Austriei, Führerul își ațintise privirea asupra regiunii sudete. Poate că încă n-ar fi fost tîrziu ca planurile demente de expansiune ale lui Hitler să fie năruite. Dar vigilența Europei occidentale își continua somnul sub efectul narcotizant al vorbelor optimiste ale „Conciliatorilor" încîntați de „zilele Münchenului".

Paginile jurnalului lui Anthony Eden — referitoare la perioada iunie-octombrie 1938 — constituie o mărturie a felului în care Chamberlain, făcînd jocul fasciștilor din inconștiență, comoditate și lașitate, a oprit trezirea la timp a poporului și a opiniei publice britanice.

„Adevărul este exact invers"*

Germanii sudeți, vreo trei milioane și un sfert la număr, ocupau regiunea muntoasă de graniță care forma apărarea naturală a Cehoslovaciei înspre Germania. Ca și în cazul austriecilor, dorința lor de a strînge legăturile cu statul nazist era departe de a fi unanimă. Dar pe măsură ce creștea puterea lui Hitler, glasul naziștilor sudeți, conduși de Konrad Henlein, devenea tot mai strident. Din documentele publicate, reiese azi limpede că așa-zisul program moderat al lui Henlein era un vicleșug bine ticluit. Henlein respecta indicațiile Führerului, cerînd întotdeauna mai mult decît i se putea da și ascunzînd apoi orice acțiune împotriva lui Beneš îndărătul unei aparente tentative de cumpătare. Manevrele lui ar fi putut fi descoperite încă din vara anului 1938.

În privința politicii italiene, nu încăpeau nici un fel de dubii. În ciuda repetatelor angajamente solemne, Mussolini intensifica cu fiecare intervenția în Spania, dovedindu-și indiferența față de acordul anglo-italian despre care se făcea atîta caz, dar care nu intrase încă în vigoare. Hotărîse ca în iunie să trimită două mii de voluntari — de două ori mai mulți decît numărul obișnuit — și alte două mii în iulie, să ia parte la războiul civil. În jurnalul ministrului de Externe italian, Ciano, în dreptul datei de 21 iunie 1938, se poate citi:

„L-am informat (pe Mussolini) că foarte curînd, în Spania, Corpul de armată al Voluntarilor va intra în acțiune. E mulțumit. El refuză categoric să accepte compromisul — nu ne vom modifica cîtuși de puțin atitudinea față de Franco și înțelegerea cu Londra va fi pusă în aplicare cînd va da Domnul. În cazul în care va fi vreodată aplicată".

Considerînd foarte aproape primejdia unei dominații

---

* Subtitlurile aparțin redacției.

„Mai grav mi se părea faptul că Chamberlain era sincer încredințat că era pe cale de a aduce pace în lume"

Distinsul A. Eden era într-un dezacord tot mai adînciț cu Chamberlain

a dictatorilor sau a războiului european, de care guvernul nu prevenise țara și Commonwealthul, le-am spus alegătorilor mei, la 11 iunie, că optimismul afișat nu era întemeiat :

„În Europa este azi mai puțină libertate decît a fost vreodată de secole. Sîntem încă departe de a înțelege gravitatea pericolelor care ne amenință. Aci trebuie căutată principala cauză a îngrijorării naționale și nu în vreo slăbiciune a caracterului sau a poporului britanic.

Printr-o politică de concesii față de violență se poate dobîndi o liniște trecătoare dar nu o pace trainică. A crede așa ceva este o mare eroare. Și mai greșită însă este părerea că cei care ar fi dorit ca în ultimele șase luni, țara noastră să fi luat o poziție mai fermă, în numele principiului bunei credințe în relațiile internaționale, ar fi aruncat-o în război. Adevărul este exact invers.

Înțelegerea de la Nyon din septembrie, pentru înlăturarea pirateriei, a fost un exemplu de acțiune fermă și oportună a țării noastre, contribuind la îndepărtarea pericolului de război. Iar Nyon nu a fost unicul exemplu în istoria noastră. Retragerea nu este totdeauna o cale spre pace. Cea mai importantă preocupare a noastră este menținerea păcii, dar cu cît se generalizează lipsa de respect față de tratatele internaționale, cu atît este pacea mai periclitată".

Ultimele două paragrafe ale acestui discurs exprimă o convingere căreia i-am fost întotdeauna credincios, dar a cărei punere în aplicare a întîmpinat rezistență tocmai atunci cînd era mai necesară — cum s-a întîmplat în 1938 și chiar în perioade mai recente.

Boala conducătorilor britanici: optimismul și miopia

Mulți continuau să considere problema sudeților de sine stătătoare. În această adunătură de miopi dl. Geoffrey Dawson, conducătorul ziarului „The Times", ocupa un loc de frunte. La 7 septembrie, articolul de fond al ziarului sugera :

„Ar fi poate bine ca guvernul cehoslovac să se mai gîndească înainte de a respinge cu totul proiectul, care de altfel a avut răsunet favorabil în unele cercuri, de a se transforma Cehoslovacia într-un stat mai omogen, separînd populațiile străine învecinate cu națiunea de care sînt legate prin rasă".

Ministerul de Externe a dezavuat pe dată această

Trafalgar Square, Londra 1938 : „Să sprijinim Cehoslovacia". Demonstrații împotriva politicii de capitulare în fața șantajului hitlerist

capitulare aproape fățișă, deși mai tîrziu cea de la München avea să o egaleze, dacă nu chiar să o depășească.

Faptul că în acea perioadă ziarul „The Times" nu avea un redactor pentru probleme externe era o calamitate națională. De asemenea, contrar obiceiului, nici printre secretarii particulari ai lui Neville Chamberlain nu se număra nici un membru al Serviciului extern. Căci cunoștințele de specialitate în probleme externe nu mai erau la modă. Se purta în schimb amatorismul fără inhibiții.

Cînd s-au suspendat lucrările Camerei, soția mea, fiul meu cel mare și cu mine am plecat cu mașina într-o excursie în Irlanda, unde am primit cîteva mesaje de la Sir Robert Vansittart, principalul consilier diplomatic al guvernului, avertizîndu-mă de tot mai accentuata precaritate a situației din Cehoslovacia și sfătuindu-mă să mă întorc pentru a discuta cu ministrul de Externe. L-am ascultat și m-am întors, la 8 septembrie, la Londra, de unde i-am scris imediat lui Jim Thomas :

„Aici lucrurile par sumbre, chiar foarte sumbre. Gafa din «The Times» poate căpăta semnificația pietrei care, rostogolindu-se, provoacă avalanșa. Nu se poate ști".

În după-amiaza zilei de 9 septembrie l-am întîlnit pe Lord Halifax la Ministerul de Externe. Luasem cu mine niște însemnări pe care, la cererea lui, i le-am citit. În aceste note scrisesem că era important să i se adreseze guvernului german o nouă notificare, predată de rîndul acesta lui Hitler personal. Notificarea trebuia să aducă la cunoștință trei lucruri : întîi, că noi considerăm ultimele propuneri ale cehilor un mare pas înainte, putînd constitui o bază de înțelegere ; trebuia să i se ceară guvernului german să-i informeze pe germanii sudeți că aceasta era și părerea sa. În al doilea rînd că, în cazul izbucnirii unui conflict în Europa centrală, era imposibil de crezut că acesta ar putea fi limitat la o anumită zonă. În al treilea rînd că, în cazul unui conflict european în care avea să fie implicată Franța, aveam și noi să fim implicați „pînă peste cap". Halifax a răspuns : „Toți oamenii deștepți gîndesc la fel ; și eu am în minte un plan asemănător și chiar azi voiam să vorbesc cu Neville să facem un proiect". Mi-a cerut notele iar eu i-am dat o copie.

Am făcut apoi încă două sugestii : să fie consultați conducătorii opoziției și să fie inițiată o acțiune — ca de pildă concentrarea flotei sau orice altceva — pentru a demonstra guvernului german că nu glumeam. Am adăugat că sugestia mea izvora din teama că Hitler încă nu înțelegea care era poziția noastră reală. Vorbele folosite de guvernul Maiestății Sale puteau fi răstălmăcite sau ignorate, pe cînd o acțiune trebuia să-i fie de îndată raportată. Halifax mi-a răspuns că se discutase despre toate acestea în cabinet, dar că majoritatea părerilor fuseseră potrivnice. I-am spus că îmi pare rău.

Alături de Hitler și urmat de Goering și Ciano, Mussolini străbate străzile Münchenului. In ciuda aparențelor, fabricate de el însuși, dictatorul italian nu a jucat decît un rol regizat de la Berlin

Am scris în jurnalul meu: „10 septembrie : Din comunicatul de astăzi reiese că, deși guvernul a formulat o notificare către Cancelarul german pe linia notelor mele, a hotărît apoi să nu o expedieze. Presupun că la sfatul lui Henderson. Dacă într-adevăr a dat un asemenea sfat, eu îl consider greșit".

De o parte intenții și ezitare

La 11 septembrie l-am văzut din nou pe Lordul Halifax care a confirmat că bănuiala mea fusese întemeiată. Mi-a mai spus că așa cum remarcasem probabil din ziare, era preocupat de problema mișcării flotei. Presa anunțase deja că patru aruncătoare de mine din rezervă urmau să intre în funcțiune, în timp ce flotila I de curățitoare de mine urma să fie completată și pusă sub ordinele comandantului șef al flotilei. Halifax se întreba dacă guvernul n-ar trebui să facă ceva mai mult.

Am înțeles că se referea la distrugătoare și l-am încuviințat, subliniind că efectul s-ar simți nu numai la Berlin, ci și în alte capitale, care eventual se vor arăta dornice să atragă atenția Berlinului asupra primejdiei. I-am spus că ar trebui să facem mișcări militare ostentative din pricina deosebirii dintre angajamentul nostru de a apăra Franța și Belgia de orice agresiune neprovocată și obligația luată de Franța printr-un tratat față de Cehoslovacia. Aci era punctul slab pe care manevra nazistă va încerca să-l exploateze, mai ales că scopul lui Hitler a fost întotdeauna să izoleze Franța de noi.

Sentimentul acestui pericol a influențat elaborarea politicii franceze, pe atunci condusă de Edouard Daladier și Georges Bonnet. Daladier era bine intenționat, dar nu atît de ferm pe cît părea. Bonnet era îngăduitor pînă la slăbiciune și uneori chiar pînă la echivoc.

*

M-am hotărît să scriu ziarului „The Times" subliniind pericolul pe care-l reprezenta orice ezitare în clarificarea poziției Angliei. Scrisoarea mea a apărut la 12 septembrie, o zi după întîlnirea cu Halifax :

„Corespondentul dvs. diplomatic scrie în numărul de azi cît de greu îi este guvernului nostru să explice guvernului german efectul pe care încercarea de a rezolva pe cale violentă problema germanilor sudeți l-ar avea la noi. El a dat glas unei temeri împărtășite de mulți. Ar fi o tragedie dintre cele mai grave dacă dintr-o greșită înțelegere a mentalității poporului englez, omenirea ar fi din nou împinsă într-un conflict.

Ni s-a spus adesea că războiul din 1914 nu ar fi izbucnit dacă atitudinea țării noastre ar fi fost clar și la timp înțeleasă. Indiferent de ce gîndim despre această formulare, este de datoria fiecăruia dintre noi — a presei, a publicului ca și a guvernului — să luăm toate măsurile ce ne stau în putință pentru a preveni repetarea unei asemenea tragedii. Iată motivul pentru care expun în fața dvs. ceea ce după mine constituie problemele esențiale ale situației din Europa Centrală astăzi :

1) Rezolvarea pe calea înțelegerii a problemei germanilor sudeți este cu atît mai urgentă cu cît ne dăm mai limpede seama de consecințele grave ce le-ar aduce după sine o soluție pe calea armelor în Europa Centrală.

2) In ultimele sale propuneri, guvernul cehoslovac și-a arătat dorința sinceră de a merge foarte departe în întîmpinarea doleanțelor partidului sudeților. Nu ar fi imposibil ca pe baza acestor propuneri să se ajungă la o înțelegere acceptabilă pentru toți.

3) Presupunerea că un conflict izbucnit în Europa Centrală ar putea fi localizat, este o iluzie periculoasă. Experiența istorică recentă ne-a dovedit contrariul.

4) Prietenia și înțelegerea dintre țara noastră și Franța nu poate fi nici slăbită, nici distrusă. Orice eveniment ar avea loc pe plan internațional amenințînd securitatea Franței va găsi țara noastră alături de Republica Franceză, indiferent de consecințe. O asemenea hotărîre nu va fi determinată de sentimente sau de trecutul istoric, ci de faptul că securitatea țării noastre depinde, în ultimă instanță, de securitatea Franței".

I-am scris și lui Halifax despre eșecul intenției de a continua pregătirile navale despre care discutasem cu o zi înainte :

„M-am întristat că presa de azi nu pomenește nimic de măsurile pozitive care, spuneai aseară, ar putea fi luate. Sau poate guvernul este pe cale de a le lua și

Oare Chamberlain și miniștrii săi au crezut cu adevărat că ambițiile teritoriale ale lui Hitler se vor mărgini la regiunea sudeților ?

La München, Hitler semnînd acordul care-i consfințea încă o agresiune

nu-i încunoștințează decît pe cei în cauză. Dar nu mă pot opri să cred că ar fi fost mai folositor altfel.

Încă o sugestie : n-ar fi oare bine să se ia unele măsuri preliminare de apărare antiaeriană ? După cîte îmi aduc aminte, ele necesită 48 ore, și anumite acțiuni de precauție ar putea avea un efect salutar peste hotare și liniștitor acasă."

...de cealaltă parte violență și hotărîre

Un discurs violent ținut în aceeași zi de Hitler la Nürnberg a confirmat previziunile mele cele mai sumbre. În această criză, scopul meu era să influențez politica țării noastre pentru a se pune de acord cu cea a Franței ; eram prea angajați în ceea ce se petrecea în Europa ca să fim mediatori și astfel să ajutăm la formarea unei opinii publice unanime. Unii susțin că o acțiune mai dură n-a fost posibilă în perioada Münchenului deoarece opinia publică, în special în Dominioane, nu era pregătită. Dacă afirmația este adevărată, se datorează, în mare parte, preferinței guvernului britanic pentru rolul de mediator cinstit, în loc să ia atitudinea „celui care privește cinstit adevărul în față".

Amestecul în negocieri directe între agresor și victimă cere multă fermitate și vigilență, altfel apare riscul de a fi înghițit. În problema Cehoslovaciei, Marea Britanie ajunsese într-o situație pe care eu încercasem totdeauna s-o evit. Guvernul îl trimisese pe Lordul Runciman la Praga să facă investigații. Intervenția aceasta nu putea avea alt rezultat decît slăbirea aliatului Franței și crearea unei stări de ezitare în rîndul altor națiuni. Părerea mea era că toate aceste țări amenințate de teroarea unui dictator trebuiau încurajate să fie unite. Medierea nu putea îndeplini acest scop.

În dimineața zilei de 14 septembrie i-am telefonat Lordului Halifax, sugerîndu-i ca guvernele britanic și francez să dea, fie împreună, fie pe aceeași linie, o declarație publică care să sublinieze gravitatea situației și să atragă încă o dată atenția, într-o formă cît mai pregnantă, asupra consecințelor periculoase în cazul în care Germania ar recurge la violență. L-am mai întrebat dacă nu ar fi posibil să obținem o acțiune asemănătoare din partea Rusiei Sovietice. Cînd Halifax a vrut să știe dacă, după opinia mea, țara ar fi trebuit să se angajeze mai mult decît o angajase guvernul, i-am răspuns că speram să putem spune cît de curînd „dacă francezii sînt amestecați, vom fi și noi amestecați". Întîlnindu-i o momeală ministrului de Externe, am remarcat că, după părerea mea, spusesem între patru ochi mai mult decît în public. Halifax însă a negat.

*

Cîteva ceasuri mai tîrziu a avut loc prima vizită a d-lui Chamberlain în Germania, preludiul victoriei nesîngeroase dobîndite de Hitler la München. După această întîlnire la Berchtesgaden, premierul britanic a acceptat principiul ca regiunile de frontieră, cuprinzînd o populație germană în proporție de peste 50%, să fie transferate Reichului. Chamberlain le-a

vîrît pe gît această soluție lui Daladier și Bonnet, care la 18 septembrie au venit să poarte discuții la Londra. Ea implica desființarea Cehoslovaciei ca entitate militară și economică. În ziua următoare mi-a telefonat prietenul meu, dl. Jan Masaryk, ambasadorul Cehoslovaciei la Londra.

„19 septembrie... (Masaryk) mi-a spus că i se pare că aici domnește o profundă eroare dacă se crede că Cehoslovacia ar putea accepta propunerile pomenite în presa de dimineață ...

Beneš îi telefonase, subliniind că este exclus ca guvernul ceh să accepte concesiile care după toate probabilitățile i se vor cere. «Desigur, — a adăugat Masaryk — noi nu știm nimic, decît că am fost vînduți».

Dl. M. a mai adăugat că a discutat în acest sens cu Lordul Runciman, Lordul de la Warr și cu mine.

I-am sugerat că în cazul în care primește un mesaj de la Beneš, să anunțe imediat Ministerul de Externe, pentru ca Lordul Halifax să fie încunoștiințat".

Hitler exploatează slăbiciunile primului ministru britanic

Nu mă simțeam cu mult mai liniștit decît Masaryk si i-am scris imediat în particular lui Halifax, exprimîndu-mi amărăciunea produsă de lectura relatărilor din presa ultimelor două zile în legătură cu rezultatele convorbirilor anglo-franceze de la Londra. Am adăugat că nu apăruse nimic oficial și că speram ca cele publicate să nu fie adevărate, căci dacă ar fi fost, nu puteam privi viitorul decît cu îngrijorare crescîndă.

În seara de 23 septembrie le-am spus alegătorilor mei din Stratford-upon-Avon :

„Nimeni nu se va opune dorinței guvernului de a

Pe aeroportul londonez Heston, premierul britanic flutura o hîrtie în fața mulțimii ; după el, hîrtia aceasta, semnată la München, aducea „pacea timpurilor noastre". Unsprezece luni mai tîrziu începea cel de-al doilea război mondial în care Anglia avea să lupte din primele zile

aduce liniște în Europa [...] Dar dacă această liniște este luată în sensul propriu al cuvîntului, ea nu trebuie să se realizeze pe seama intereselor noastre vitale, nici a reputației noastre naționale și nici a simțului nostru de dreptate.

În ceea ce-l privește, poporul nostru începe să-și dea din ce în ce mai limpede seama care este soluția. Convingerea că retragerea continuă nu poate decît agrava confuzia, se întăreste. El știe că o poziție trebuie luată. Și se roagă să nu fie luată prea tîrziu".

Acest discurs a fost radiodifuzat în Statele Unite și a găsit un sprijinitor înflăcărat în fiul lui Bonar Law, Richard Law, care a venit la mine a doua zi, tocmai pe cînd Chamberlain se întorcea de la Godesberg după a doua vizită a sa la Hitler. Law mi-a mărturisit că atunci cînd aflase de demisia mea, considerase că greșisem. Acum însă îmi dădea dreptate și era dispus să susțină orice acțiune întreprinsă de mine. M-a implorat să nu mă las intimidat de motivele pe care oamenii le-ar invoca spre a mi le imputa. L-am întrebat despre situația partidului. Avea impresia că o minoritate îi împărtășea vederile. O minoritate și mai neînsemnată socotea că primul ministru avea dreptate, în timp ce majoritatea era foarte nefericită și ar fi fost gata să se încoloneze sub alt conducător, dacă s-ar fi ivit vreunul.

Cînd am aflat despre ultimatumul de la Godesberg, m-a supărat nespus gîndul că un prim-ministru britanic și-a asumat să transmită asemenea condiții guvernului de la Praga, ca unui răufăcător. Hitler nu mai cerea acum doar cedarea districtelor de limbă germană, ci și ocuparea militară imediată a unei regiuni mai întinse. Flota noastră încă nu fusese mobilizată și Führerul, cu intuiția sa de a exploata slăbiciunile adversarului, nu se sfia să folosească acest avantaj. În dimineața zilei

de 24 septembrie, Masaryk mi-a telefonat din nou acasă la Londra rugîndu-mă să-l primesc imediat.

„24 septembrie. A venit foarte repede aducînd textul propunerilor de la Godesberg, pe care i le dăduse chiar atunci [Sir Alexander] Cadogan [ministrul adjunct permanent al Ministerului de Externe].

Era într-o stare de mare disperare și mi-a repetat de cîteva ori că guvernul său nu putea accepta propunerile. I se părea de necrezut ca primul ministrul al Marii Britanii să înainteze un asemenea document unei puteri prietene."

Urmărind să-l încurajez, am căutat să inventez un argument și i-am spus că semnificația propunerilor depindea în mare măsură de hartă, că deci nu trebuia să judece lucrurile în pripă.

„Nu i-am spus lui Masaryk ceea ce gîndeam eu însumi și că și mie mi se părea de necrezut că asemenea condiții pot fi recomandate regelui George și, din nefericire, înaintate la Praga de către Chamberlain. Chiar și fără hartă, tonul era cît se poate de clar."

Acestea fiind împrejurările l-am sfătuit pe Masaryk să solicite imediat o întrevedere ministrului de Externe și să-i ceară harta edificatoare și totodată o formulare a atitudinii guvernului față de propuneri. Masaryk a fixat întîlnirea de la mine de acasă.

Ultima picătură

În aceeași seară, la ora șase, mi-a telefonat generalul Sir Louis Spears, vechi prieten al ministrului ceh, ca să-mi spună ce făcuse Masaryk. Discutînd cu acesta despre propuneri, Halifax își exprimase convingerea, dobîndită în urma convorbirilor cu Führerul că, dacă Hitler obținea ce dorea în regiunea sudetă, atunci va fi satisfăcut. Față de îndoiala lui Masaryk că cineva ar putea crede una ca asta — Halifax nu făcuse decît să repete afirmația anterioară.

Căpitanul Harry Crookshank, pe atunci ministru al Minelor, a venit să mă vadă după masă și mi-a spus că va fi nevoit să demisioneze din guvern. După părerea lui, politica externă a lui Neville Chamberlain era dezastruoasă și el nu se simțea capabil s-o susțină în fața alegătorilor săi. Atitudinea lui i-a influențat pe unii din colegii săi, care, a doua zi, au luat o poziție mai hotărîtă împotriva condițiilor dictate de Hitler.

În dimineața zilei de 25 septembrie, cînd am citit în presă comentariile asupra condițiilor, m-am decis să telefonez la Ministerul de Externe și să încerc să vorbesc cu Halifax. Întrucît el nu sosise încă și întrunirea Cabinetului era iminentă, am lăsat un scurt mesaj cerînd ca guvernul să nu sprijine condițiile, dacă ele corespundeau într-adevăr cu ceea ce publicase în presă.

În timpul zilei s-au perindat pe la mine o mulțime de vizitatori. Printre ei s-a numărat Sir Alexander Hardinge — secretarul particular al regelui George VI — care a venit după-amiază. I-am spus că, după mine, propunerile de la Godesberg vor fi privite ca fiind ultima picătură menită să umple la refuz paharul. Propoziția rostită de primul ministru: „acum totul stă în mîna cehilor", fusese nefastă și formulată într-un moment nepotrivit. Alec Hardinge era de părere că, dacă reușim să ieșim din această criză fără război, va trebui să ne reorganizăm și să punem o parte a industriei noastre pe picior de război. Am fost de acord, exprimîndu-mi totuși îndoiala că așa ceva ar fi posibil fără un guvern cu adevărat național. Laburiștii trebuiau chemați să coopereze. Se părea că și Hardinge gîndea la fel socotind însă că ar fi bine ca Neville Chamberlain să rămînă mai departe prim-ministru. Nu l-am contrazis, dar i-am atras atenția că după experiența din ultimele luni partidul laburist ar putea ridica obiecții.

*

Între timp, Cabinetul britanic ajunse la concluzia că *Diktatul* de la Godesberg întrecuse măsura. La 27 septembrie flota a fost în cele din urmă mobilizată și în ziua următoare războiul părea iminent. Mă aflam la locul meu în Camera Comunelor a cărei sală era arhiplină, cînd Chamberlain a vorbit despre desfășurarea evenimentelor. La un moment dat i s-a înmînat un bilețel, pe care și-a aruncat privirea; apoi a anunțat că Hitler îi invitase la München pe Mussolini, pe Daladier și pe el. Membri ai tuturor partidelor s-au ridicat în picioare, au aclamat și și-au fluturat documentele. Eu nu m-am simțit în stare să particip la această manifestare, după cum nici Churchill și nici Leopold Amery n-au fost în stare. Ca unul care a asistat la această scenă dintr-un loc de sub balcon, am scris: „fără îndoială că au mai fost și alții ca noi". Am avut dreptate.

Un pahar de limonadă pentru englezi

Pe hîrtie, înțelegerea de la München, care a rezultat din întîlnirea celor patru șefi de guverne, era mai acceptabilă decît condițiile de la Godesberg. În realitate, cehii au suferit de pe urma ei tot atît cît ar fi suferit de pe urma condițiilor de la Godesberg. Mai grav însă mi se părea faptul că Chamberlain era încredințat — sincer încredințat după opinia mea — că era pe cale de a aduce liniștea în lume. Negocierile s-au încheiat în primele ore ale zilei de 30 septembrie. Mai tîrziu, în cursul dimineții, luîndu-l pe Hitler de o parte, Chamberlain l-a întrebat dacă era dispus să semneze o declarație. Cancelarul a acceptat, bineînțeles, iar

cei doi au semnat următorul document :

„Noi, Führerul și Cancelarul german și Primul ministru britanic, am avut azi o întîlnire și am căzut de acord să recunoaștem că problema relațiilor anglo-germane este de primă importanță pentru cele două țări și pentru Europa.

Pentru noi înțelegerea semnată noaptea trecută și înțelegerea navală anglo-germană reprezintă expresia simbolică a dorinței popoarelor noastre de a nu se mai război niciodată între ele.

Sîntem decișI să adoptăm metoda consultării în rezolvarea tuturor problemelor privind țările noastre și hotărîți să continuăm eforturile de a înlătura orice cauză de neînțelegere contribuind astfel la asigurarea păcii în Europa".

Din jurnalul lui Ciano am aflat că Mussolini a comentat documentul în felul următor : „Nu-i refuzi un pahar de limonadă unui om însetat". Miniștrii francezi nu au fost invitați și nu au luat parte la această ceremonie.

La întoarcerea sa acasă, primul ministru a fluturat această hîrtie în fața mulțimii, care aștepta la aeroportul Heston, iar la Downing Street a numit înțelegerea de la München „pace onorabilă. Sînt încredințat că reprezintă pacea timpurilor noastre". Șapte luni mai tîrziu, tratatul naval anglo-german a fost denunțat de Hitler. Unsprezece luni mai tîrziu am intrat în război.

Acesta a fost tragicul eșec al acelor zile. Cedarea de la München își poate găsi o justificare dacă o considerăm drept prețul pe care a trebuit să-l plătim pentru lipsa noastră de forță militară. Dar nu există nici o justificare pentru atît de greșita interpretare a intențiilor lui Hitler, încît să se spună despre autorii tratatului că „au deschis în sfîrșit drumul calmului general, singurul care putea salva lumea de la haos", așa cum s-a exprimat Chamberlain la 2 octombrie într-o scrisoare. Nu-l acuz nici o clipă pe primul ministru de a fi înșelat cu bună știință publicul britanic sau pe corespondenții săi particulari. El a fost convins că Hitler nu mai avea ambiții teritoriale, deși nici Führerul, nici Ducele nu oferiseră concesii. Propunerea primului ministru ca Hitler să i se alăture și să adreseze împreună sudeților și cehilor un apel la moderație, fusese respinsă, fapt care a constituit o dovadă că situația era haotică numai în măsura în care dorea Führerul. De altfel, acesta, comentînd situația cu Ciano, și-a dezvăluit gîndurile :

„Va veni vremea cînd va trebui să luptăm alături împotriva Franței și Angliei. Cu atît mai bine dacă se va întîmpla în timp ce Ducele și cu mine ne aflăm la conducerea țărilor noastre și sîntem încă tineri și în plină putere".

Spectacolul s-a jucat la München, sforile s-au tras la Berlin

S-a spus despre Mussolini că el ar fi fost autorul condițiilor de la München ; dar că el nu le-ar fi întocmit dacă tratatul anglo-italian nu i-ar fi stimulat bunăvoința. La vremea respectivă am crezut că acționase astfel socotind probabil că-și slujea interesele. Acum știm că jucase un rol de figurație prezentînd un proiect de propuneri trimis de la Berlin. Îi fusese transmis telefonic cu o seară înainte. Urmarea a fost doar o comedie bine regizată.

După München, reîntors acasă, Chamberlain ne-ar fi putut spune : „Situația din Europa este încă foarte gravă și depinde mult de noi. Am luat hotărîrea ca Marea Britanie să nu se mai găsească niciodată într-o situație atît de umilitoare, de aceea am decis să măresc cheltuielile pentru reînarmare și să lărgesc baza Cabinetului". Ne-am fi ridicat toți ca unul pentru a-l sprijini și sînt convins că întreaga opinie publică britanică și a Commonwealth-ului ar fi urmat exemplul nostru, călindu-se în fapte.

Nu am condamnat niciodată guvernul britanic și cel francez de a nu fi sprijinit Cehoslovacia pînă la război, deși consider că ar fi fost în avantajul națiunilor lor. Pe de altă parte, argumentul pe care s-a sprijinit politica lui Chamberlain la München au fost afirmațiile periculoase că cererile de autodeterminare, oricare ar fi izvorul lor adevărat, trebuie să depășească granițele stabilite și că, sub amenințarea forței neîndeplinirea unor angajamente internaționale este scuzabilă. Fără îndoială că Chamberlain a fost prea puțin conștient de măsura în care atitudinea sa la München avea să influențeze viitorul. Ea a afectat în mod cert soarta Poloniei.

După ce primejdia iminentă a izbucnirii unui război total, ca și valul de ușurare care i-a urmat, au trecut, poporul englez ar fi fost gata, mai mult ca oricînd, să facă sacrificii, dacă i s-ar fi explicat scopul. El însă nu a beneficiat de o conducere fermă, iar ritmul pregătirilor de apărare nu a fost suficient accelerat, din pricină că primul ministru nu le considera necesare. În Marea Britanie domnea nedumerirea și nesiguranța. O Cehoslovacie trunchiată, o Franță demoralizată, o Americă deziluzionată, o Polonie vulnerabilă, cîteva națiuni mărunte și iubitorii de libertate ne erau asociați și parteneri în pierderea noastră.

(Va urma)

CRONICĂ DE FAMILII

NEAMUL

Nepot al pîrcălabului Baldovin din Goleşti şi fiul lui Radu, mare clucer în 1540, Ivaşcu a rămas, prin faptele sale, în amintirea neamului Goleştilor, ca unul dintre nobilii săi înaintaşi

Jupîniţa Vişa, continuatoarea în linie feminină a familiei, rămasă singura Golescu în prima jumătate a sec. XVII ; fiind mamă a 11 copii, prin ea ramura Goleştilor capătă din nou vigoare

„Poporul este singura putere a noastră"
Alexandru G. Golescu-Negru

GOLEȘTILOR

DUMITRU ALMAȘ

Temperament aprig, lacom de averi și de putere, autorul uneia dintre cele mai crîncene dispute politice între partidele boierești — cea dintre Băleni și Cantacauzini — Stroe Leurdeanu a intrat în neamul Goleștilor prin căsătoria sa cu jupînița Vișa

Rădăcina neamului Golescu coboară adînc în veac și în istoria acestei țări. Genealogii îi află tulpina în familia ambițioșilor și vajnicilor Craiovești care, cu isprăvile lor de pomină, au umplut veacul XV și o parte din veacul XVI. Numele și-l trag de la satul Golești, așezat la poala dealurilor argeșene, în preajma Piteștilor, deși s-ar putea și invers : satul să-și tragă numele de la neamul Golescu. Oricum, cine se oprește, fie și numai un ceas, în fața conacului de la Golești, cine își plimbă privirea de-a lungul zidurilor împrejmuitoare, nu poate să nu simtă „hreamătul" istoriei adormit în ale lor laturi. Aici s-au născut și au trăit „Goleștii" generație după generație, împrumutînd fiecare culoarea și temperatura morală a epocii, înfrumusețînd și îmbogățind, la rîndu-le, cu faptele lor de arme, politice ori culturale — veacurile. Unii au fost mari viteji, în epoca strălucită a cavalerismului. Alții s-au dovedit harnici agonisitori de averi ori dibaci țesători de intrigi. Unii s-au arătat filantropi generoși și proteguitori ai culturii. Alții, creatori de cultură, în începutul dezvoltării culturii și conștiinței naționale. Unii dintre Golești s-au ilustrat ca luptători pentru libertate socială și națională, înflăcărați patrioți și revoluționari. Pornind chiar cu stirpea Craioveștilor din care coboară, Goleștii s-au înrudit, de mai multe ori, de-a lungul veacurilor cu domnii Țării Românești. Au dovedit și vrednicie, și eroism legendar, dar și multe slăbiciuni. Au făptuit și omorul cel mai de neiertat, dar și fapta bună cea mai de laudă. Și mișelia cea mai urîtă, dar și jertfa cea mai nobilă pentru onoarea cuvîntului dat sau pentru obștea românească. De cîteva ori neamul Golescu s-a stins în linie bărbătească. A odrăslit însă din nou, prin viguroasa filieră feminină, altoită cu Brîncoveni, Leurdeni, Știrbei. Și tot prin aceeași filieră s-a păstrat adesea și transmis cu grijă avutul, strălucirea nea-

mului, iscusința minții, îndrăzneala în luptă, dragostea de patrie și dorința de a fi oameni, cărora, din ceea ce-i omenesc, nimic să nu le fie străin.

Viteji în veacul vitéjilor: Ivașcu și Albu Golescu

Documentele ni-l atestă, în vremea lui Neagoe Basarab (1512-1521), pe Baldovin pîrcălabul din Golești. Fiind un craiovesc, Baldovin se-nrudea deci și cu Neagoe Vodă Basarab, om al culturii și al artei, nu numai al unei ocîrmuiri înțelepte. Poate dintre urmașii pîrcălabului Baldovin va fi fost vreunul — Ivașcu sau Stan — printre acei îndrăzneți și neînfricați luptători din oastea lui Radu de la Afumați (1522-1528), zis și „Cel viteaz", pentru că a dat vreo douăzeci de bătălii cu otomanii, în multe ieșind biruitor, deși lupta cu ienicerii și spahiii care, tocmai în acei ani, cîștigau victoria de la Mohacs. Sigur este că în 1534, cînd domnitorul Radu Paisie se află în aprigă hărțuială cu o seamă de boieri pribegi, în frunte cu „Stroia pribeagul", un nepot al lui Baldovin, Radu Golescu, fiul lui Ivașcu, izbutește să apere, într-un moment greu, vistieria domnească. N-o lasă să cadă în mîna potrivnicilor : „...ci o scăpă prin bărbăția sa" — cum adevărește un document —, găsind căruțele trebuitoare „aduse toată vistieria la domnia mea la turnul de la Nicopole, făcînd astfel ca mult să se bucure și să se veselească domnia mea, pentru dreapta slujbă ce mi-au slujit vistierul Radu". Drept mulțumire, Radu Vodă Paisie îl răsplătește pe Radu Golescu, dăruindu-i satele Poienari și Căpățîneni.

Cînd în scaunul țării urcă Mircea Ciobanul, Radu Golescu se pribegește în Transilvania. Revine în 1554, cînd la domnie se rînduiește Pătrașcu cel Bun (1554-1558). Cîrmuiește cetele din oastea Țării Românești trimise peste munți s-o susțină pe Izabela Zapolya pe tronul din Alba Iulia. Marea influență a acestui boier se vede și în 1556 cînd, îmbolnăvindu-se voievodul, divanul îl recunoaște loctiitor de domn, împreună cu doamna Voica, femeie energică și plină de temperament. Documentele nu spun, în amănunt, ce s-a petrecut atunci la curtea din Tîrgoviște. Și nici dacă Pătrașcu Vodă a fost sau nu otrăvit de vornicul Socol în înțelegere cu doamna Voica. Spun însă că, după moartea voievodului, Socol l-a prins, l-a legat și l-a întemnițat pe Radu Golescu. A scăpat, totuși, și în anul următor îl întîlnim în pribegie în Sibiu, ca apoi să-i pierdem urma.

Feciorii acestui Radu Golescu se numesc Ivașcu și Albu Golescu și se afirmă, încă de tineri, ca viteji cavaleri, asemenea celebrului Bayard *.

* Vezi „Magazin istoric" nr. 2/1969 — *Bayard*, de Stelian Brezeanu.

Călătorind prin Europa începutului de secol XIX, Dinicu — una dintre cele mai luminate figuri ale neamului Golescu — și-a îmbogățit spiritul venind în contact cu realități care i-au sporit interesul pentru schimbarea stărilor de lucruri din propria-i țară. (Însemnări a călătoriei mele, Constandin Radovici din Golești, făcută în anul 1824, 1825 și 1826, *Buda, 1826*, — *pagină de titlu*)

Cînd, în bătălia de la Jilișteа, oastea lui Ioan Vodă al Moldovei înfrîngea cetele lui Alexandru Vodă, venite cu tabăra otomană să-l pună pe Vodă Petru Șchiopul în scaunul de la Suceava, acești tineri frați Golești se dovedesc credincioși jurămîntului dat și onoarei cavalerești. Într-un atac pornit în puterea nopții, viața lui Alexandru Vodă s-a primejduit de moarte. „Credincioșii" lui boieri lăsatu-l-au singur și era gata „să-și piardă capul". Doar Albu și Ivașcu Golescu s-au lepădat de mîzga trădării „de-au apărat capul domniei sale". Ivașcu a primit dureroasă rană, iar Albu a pierit, apărînd viața voievodului.

Ivașcu Golescu și-a cîștigat, prin faptă, încrederea lui Alexandru Vodă, rămînîndu-i sfetnic de taină pînă la sfîrșitul domniei. S-a căsătorit cu Elina, fiica lui Radu de la Afumați, o nouă împletire cu stirpea dom-

nească și vitejească. În vremea domniei lui Mihnea, fiul minor al lui Alexandru, tutelat de mama sa Ecaterina doamna, Ivașcu Golescu călătorește peste munți, ca sol de prietenșug cu transilvănenii. Dar în 1583, la venirea lui Petru Cercel în scaun domnesc, Ivașcu se ascunde în Transilvania, de unde trece apoi în Moldova, în slujba lui Petru Șchiopul. Mormîntul lui se află la mănăstirea Bistrița, zidită de Alexandru cel Bun.

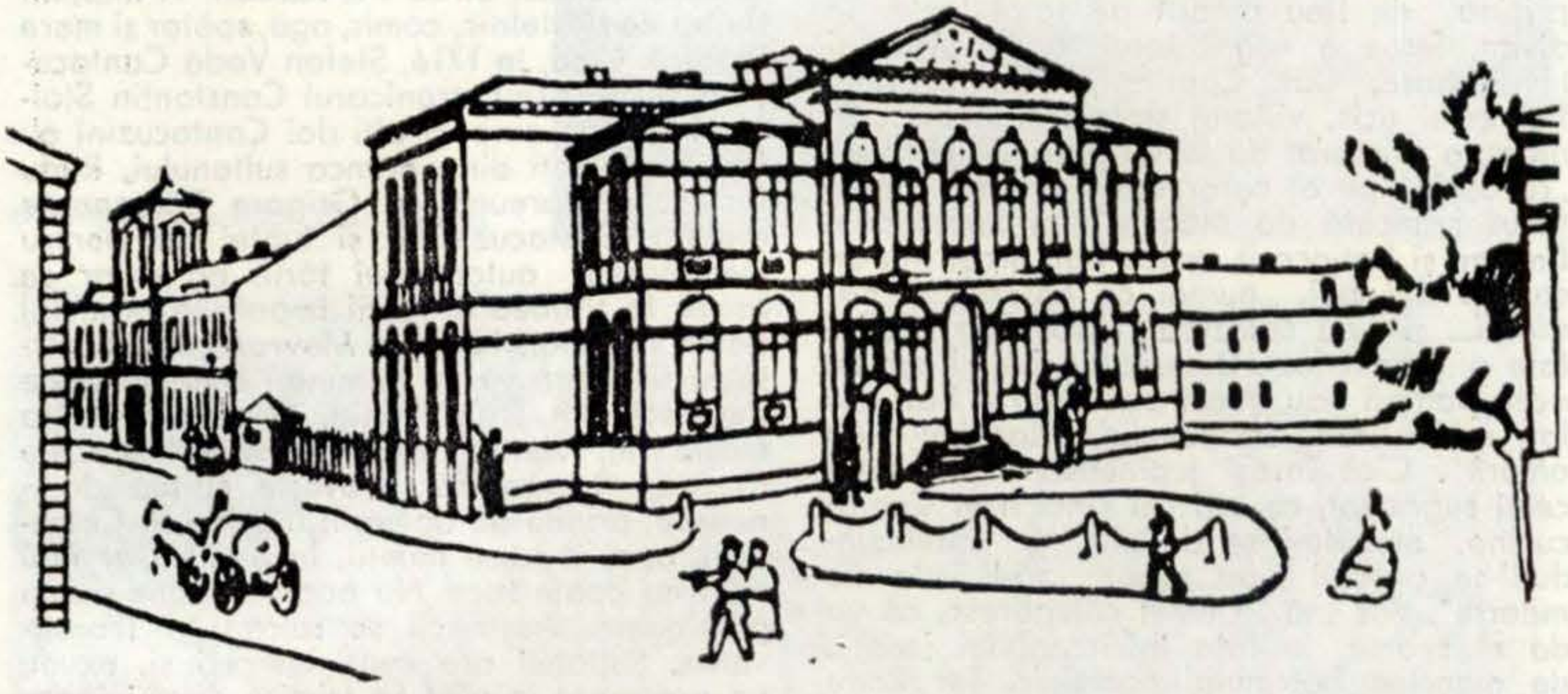

Pe Calea Victoriei, pe locul aripii dinspre biserica Crețulescu a Palatului Republicii, se ridica în sec. XIX casa lui Dinicu Golescu (litografie de I. R. Huber, datînd din 1866)

Un caracter shakespearean: Stroe Leurdeanu

Dar nici unul dintre acești bravi cavaleri și sfetnici n-a lăsat urmași în linie bărbătească. O soră a lor — Neacșa din Golești — se căsătorește cu Radu postelnicul din Brîncoveni. Fiica lor —, Stana din Brîncoveni, căsătorită cu marele postelnic Fota — are o fată numită Vișa, care devine soția mult cunoscutului Stroe Leurdeanu, una din cele mai complexe și mai dramatice figuri de boieri din cîte a cunoscut istoria evului mediu românesc. Deși Stroe Leurdeanu intră în familia Goleștilor prin căsătorie, el se încadrează totuși, viguros altoi, pe trunchiul neamului Golescu. A trăit într-o epocă zbuciumată, pe care temperamentul lui aprig, lacom de averi și putere, voluntar și intrigant, a făcut-o încă și mai zbuciumată. Conacul lui, bine și solid zidit, este admirat și de călătorul Paul din Alep. Stroe Leurdeanu este cel care, împreună cu vistierul Dumitrașcu Cantacuzino Țărigrădeanul, a condus partida zisă a Bălenilor, aflată în mare dispută și vrăjmășie pentru putere cu partida Cantacuzinilor, în frunte cu postelnicul Constantin Cantacuzino. Acesta din urmă era părinte a unsprezece copii, șase feciori și cinci fete, între care pomenim deocamdată doi : Constantin stolnicul, cărturarul și cronicarul vestit, și Șerban Cantacuzino, viitorul domnitor. Urmărind cronica lui Radu Popescu aflăm că dihonia între cele două neamuri a pornit în 1663, cînd Grigore Vodă Ghica se afla cu oastea în tabăra din fața cetății Ujvar, Stroe Leurdeanu și Dumitrașcu Țărigrădeanul au fost „lăsați dă domnul caimacamii purtători de grijă". În această calitate l-au pîrît pe Constantin postelnicul Cantacuzino, „că umblă pe marginea turcească", iar partida lui îl hulește pe domn „de rău și de hain, și pă oamenii țării îi zăticnește, de nu-i lasă să-și dea dăjdiile împărătești, și cum că să laudă, că el au popit pe Grigorie Vodă, el îl va dăspopi — și ca acestea altele multe". Întorcîndu-se în țară și întîlnindu-l pe Constantin postelnicul, Grigore Ghica Vodă „i-au arătat postelnicului un chip foarte posomorît" și „vorbind cam alăturea cu calea, i-au ponosluit pentru feciorii lui, că sînt răi și ficleni". Învinuitul „tăgăduia că nu va fi" adevărat, „ci vor fi pîri mincinoase, să nu le crează măria sa". Ci vodă a crezut pe pîrîtori : a trimis dorobanți la Cantacuzino acasă, „l-au luat noaptea și l-au dus la mănăstirea Snagovului. Acolo nu l-au zăbovit, ci i-au poruncit de s-au cuminecat, și l-au dus în trapezare și, de stîlpul cel mare legîndu-l, l-au sugrumat". Prin moartea postelnicului, partida Cantacuzinilor a suferit atunci o grea înfrîngere și o mare pierdere. Feciorii lui s-au pribegit, cu amarnic gînd de răzbunare. Această năpastă, această ucidere, fără o judecată legiuită, a întețit ambițiile, ura și lupta pe viață și pe moarte dintre Băleni și Cantacuzini, de-a lungul a cinci domnii. Unii zic că Grigore Ghica Vodă ar fi aflat că pîra Leurdeanului ar fi fost vicleană și „căzu...

la mare căință... mărturisind cu lăcrămi", că postelnicul Cantacuzino „nu i-a fost nimic vinovat, ci fără de nici o vină l-au omorît, nedîndu-i răsuflu acei răi îndemnători", adică Stroe Leurdeanu și Dumitrașcu Țărigrădeanul.

Dar nici răzbunarea Cantacuzinilor nu s-a lăsat așteptată. În vremea lui Antonie Vodă din Popești — omul partidei Cantacuzine — Șerban, Constantin, Mihai, Matei și Iordache Cantacuzino l-au tras pe Stroe Leurdeanu în judecata divanului, „vinuind că el au fost pricina de l-au omorît pe tatăl lor". În divan, Stroe a negat totul, cu cerbicie și înverșunare. Dar Constantin Cantacuzino, fiul celui ucis, viitorul stolnic și mare cronicar, a procurat de la Grigore Ghica niște „răvășale" pe al căror temei divanul „i-au făcut judecată dă moarte" lui Leurdeanu. Ba l-au și batjocorit, adică l-au urcat într-un car cu doi boi, „numai cu anteriul și nădragii... și i-au spînzurat răvășalele acelea (ale cui vor fi fost, Dumnezeu știe) și așa cu acea pompă l-au trecut pen tîrgu și l-au dus la mănăstirea Snagovului, dar nu l-au omorît". Cică însăși jupîneasa Elina, soția celui sugrumat, cu toți cei cinci frați Cantacuzino, muindu-li-se inimile și îmblînzindu-li-se cugetul s-au rugat „să-l ierte de moarte", dar „să ia cinul călugăresc, că va da el seama, în fața înfricoșatului județ", de moartea bătrînului postelnic. Iar Radu Popescu cronicarul adaugă : „ci fără voie l-au călugărit ; că au și strigat : «Doamne, doamne, fără voie îmi iaste». Și cînd să-i puie numele : Silivestru , iar zicea : «Nu Silivestru, ci Mahmet» !"

Scena-i tragică și comică deopotrivă. Ea vădește, de o parte și de alta, temperamente furtunoase.

Din mănăstire, Stroe-Silivestru a scăpat, în scurtă vreme. A pribegit cîțiva ani prin Transilvania, vatra surghiuniților, și s-a întors în timpul celei de-a doua domnii a lui Grigore Ghica, setos de nouă răzbunare. Dar și Cantacuzinii au știut să se apere și să lovească. Și încăierarea a durat încă multă vreme, pînă cînd noile generații, călcînd peste vechile dușmănii dintre Băleni și Cantacuzini, s-au împrietenit, s-au iubit, s-au înrudit și au uitat izvorul cel dintru început al urii. Cine va citi cu mai mare luare-aminte cronica și va deprinde a mîntui toate cheile *Istoriei hieroglife* a lui Dimitrie Cantemir, va aduce multă lumină în drama istorică a unei jumătăți de veac de luptă pentru și împotriva asupririi otomane. Timpul deci, iscusit vraci, a domolit spiritele și a topit ura, iar primejdia otomană, sporită prin fanarioți, i-a obligat pe Băleni și Cantacuzini la colaborare și încuscrire. Un fecior al lui Stroe Leurdeanu și al Vișei Brîncoveanu, Eustație, s-a căsătorit cu Ilinca, fiica lui Nicolae Pătrașcu, fiul lui Mihai Viteazul. Iar altul, Matei, căsătorit cu o Ana, a luat iară numele Golescu. Cronica nu-l remarcă, iar documentele-s zgîrcite cu dînsul.

Doi Radu Golescu: „apreţuitori ai culturii"

Fiul lui Matei Golescu s-a numit Radu Golescu. Hrisoavele-l arată dregător de seamă în vremea domniei lui Brîncoveanu și a lui Ștefan Cantacuzino, adică a celor cu care bunicul Stroe s-a războit. A împlinit slujba de postelnic, comis, agă, spătar și mare logofăt. Cînd, în 1716, Ștefan Vodă Cantacuzino și tatăl său, cronicarul Constantin Stolnicul Cantacuzino, și alți doi Cantacuzini au fost sugrumați din porunca sultanului, Radu Golescu, împreună cu Grigore Băleanu, se alătură Cantacuzinilor și luptei lor pentru menținerea autonomiei țării, ba chiar se așază în fruntea mișcării împotriva primului domn fanariot, Nicolae Mavrocordat. Săvîrșește și o ispravă de pomină : cheamă trupe austriece din Transilvania, le găzduiește la moșia lui, Vieroși, apoi năvălește cu ele asupra Bucureștilor. Lovește curtea domnească, prinde pe domn, îl închide la Cotroceni, apoi îl trece munții, la Sibiu. Dar mai mult nu poate face. Nu poate impune domn pămîntean. Austriecii se retrag în Transilvania. Sultanul are mulți ieniceri și, acum, un argument în plus să trimită domni fanarioți, să controleze nesupusa boierime băștinașă. Și-i trimite, în ambele țări române.

Fiul lui Radu s-a numit Constantin. Cu el neamul Golescu în linie bărbătească se va stinge iar. Numai sora lui, Anița, căsătorită cu polcovnicul Nicolae Știrbei, naște, în ziua de 3 mai 1746, pe Radu, cel menit să reînvie a treia oară numele Golescu. A ajuns în fruntea divanului și mare ban al Craiovei, în vremea lui Caragea Vodă (1813). A strîns o mare avere, adăugînd sate, moșii, dughene, mori noi la cele moștenite. Cum însuși zice : „n-am prăpădit, ci încă am adăugat, încît pociu zice că le-am îndoit". Dar n-a fost un simplu agonisitor de avuție, ci s-a numărat printre boierii „apreţuitori ai culturii" și s-a învrednicit să-și crească feciorii cu profesori de limbă elină, latină, italiană și franceză. Testamentul lui, alcătuit în februarie 1815 — cu trei ani înainte de a muri —, este un prețios document istoric, economic și moral. După ce specifică anume ce moștenire rînduiește pentru cei patru urmași : Nicolae, Gheorghe (Iordache), Constantin (Dinicu) și Anica, marele ban Radu Golescu lasă „3 000 taleri pentru boiernașii scăpătați", „1 800 pentru măritatul unor fete" sărace, 3 950 taleri îi vrea plată ca „să se scoată dupe la pușcărie i dupe la grosuri oamenii". Construiește un pod peste Argeș și hotărăște ca „din iartul podului să hrănească pă cei săraci".

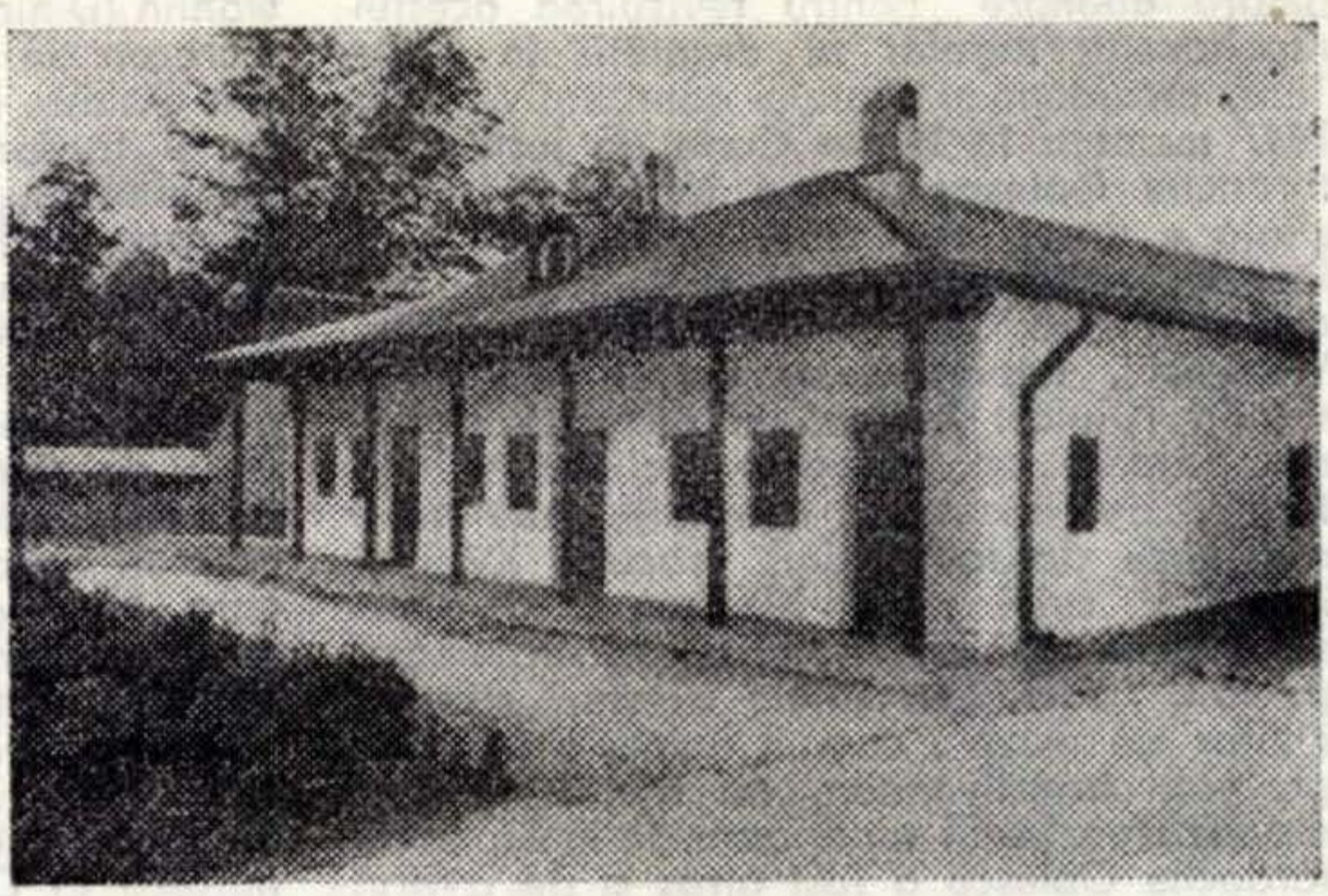

Una dintre ideile novatoare inspirate lui Dinicu de călătoria prin Europa a fost și organizarea unei școli. (Școala de la Goleşti)

O lecție la școala din Goleşti

Venitul a trei mori „iarăși pentru acești săraci să fie". „Așișderea și viia de la Negovani o lăs să fie tot pentru acești săraci." Mărinimos, are grijă și de bolnavi : hotărăște paturi anume în conacul Goleștilor „în cele două odăi de lîngă biserică" și recomandă pentru acest embrion de spital rural în Țara Românească „să se tocmească cu anul" doctor, de la Pitești.

Iordache Golescu: „strașnic iubitor de muze"

Doi dintre fiii marelui ban Radu Golescu — Iordache și Dinicu — și-au înscris numele în cultura românească de la sfîrșitul veacului XVIII și începutul celui de-al XIX-lea. În portretele păstrate din vremea lor, îi aflăm solemni și gravi, în işlicurile lor de zibelină neagră, cu bărbile stufoase, larg răsfirate pe piept, cu ochii mari, adînciți, ocrotiți de sprîncene bine arcuite. Și totuși, în ciuda portului de modă fanariotă, acești boieri Goleşti se încadrează, spiritualicește, în mișcarea iluministă — nouă, îndrăzneață, progresistă —, care înaripa veacul.

Născut în 1786, Iordache Golescu a învățat carte grecească, latinească, italiană și franceză. De tînăr s-a afirmat ca un intelectual progresist, dornic să vadă o largă propășire culturală a țării și poporului său. Și deși a îndeplinit cele mai înalte funcții în stat — stolnic și efor al școalelor în vremea lui Caragea, apoi velvornic, membru în „Divanul săvîrșitor" al Regulamentului organic, apoi în „Obștească extraor-

dinară adunare" pentru revizuirea acestui regulament, logofăt al dreptății în 1831-1832, prezident al Sfatului consultativ, iar în 1847 membru în Înalta Curte de justiție — Iordache Golescu nu s-a ferit a păși, cu sfială e drept, pe ogorul virgin, atunci, al literelor române. A scris și literatură, așa cum a scris și Conachi și contemporanii lui, Văcărești. Împreună cu fratele său Constantin (Dinicu) inițiază și dezvoltă pornirea mișcării de renaștere politică și culturală, de trezire a conștiinței naționale românești de la sfîrșitul veacului XVIII și începutul celui de-al XIX-lea. E de-ajuns să spunem că-i dintre cei care-l protejează pe Gh. Lozăr. Stăruințele acestui „strașnic iubitor de muze", cum îl numește inimosul profesor transilvănean, au ajutat mult la deschiderea Școlii superioare de la Sf. Sava. Iordache Golescu a fost atras și de izvorul înțelepciunii populare. Îl găsim deci ca pe un pasionat culegător de : *Pilde, povățuiri i cuvinte adevărate și povești cu trebuincioase lămuriri.* Maximele culese sînt pline de savoare și înțelepciune : „Păunul să tacă, dacă vrea să placă" (Adecă cel ce nu știe să grăiască mai bine să tacă, fie și de cel mai mare neam). Tot el a reținut și observații de duh ca acestea : „Din tată usturoi, din mamă ceapă, m-am născut ardei (cel cumplit)". Sau : „Zis-au unul" : „Cutare te ocărește". Iar acela îi răspunse : „Cînd nu sînt de față, poate să mă și bată". Preocupările lui filologice s-au manifestat prin aceea că a alcătuit un lexicon *Dicsioner românesc* și o gramatică românească. A scris lucrări despre morală și piese de teatru. A tălmăcit din franțuzește în grecește romanul *Paul et Virginie* al lui Bernardin de Saint Pierre și fragmente din *Scrisorile persane* ale lui Montesquieu. A încercat chiar să traducă *Iliada*. Am zice că, deși a creat doar lucrări modeste, a fost totuși, în multe genuri, un adevărat pioner. Spre această multiplă și dificilă activitate de pionerat cultural și artistic l-a îndemnat soarta grea a țării și a poporului apăsat de regimul turco-fanariot, l-a îndrumat epoca, plină de idei novatoare, l-a călăuzit mintea lui animată de filozofia iluministă și sufletu-i plin de dragoste de țară.

A avut... douăzeci și trei de copii ! I-au trăit numai șase. Dintre ei, istoria l-a reținut pe Alexandru Gh. Golescu-Negru sau Arăpilă, unul din fruntașii revoluției de la 1848, și cel mai apropiat și mai drag prieten al lui Bălcescu — înainte, în timpul și după evenimentele din vara anului revoluționar de neuitat.

Dinicu Golescu: „călător de-a lungul și de-a latul Evropei"

În multe probleme politice, administrative, culturale și artistice, Iordache a colaborat îndeaproape cu fratele său mai mic Constantin (Dinicu) Golescu sau cum și-a semnat lucrarea de căpetenie : Constantin Radovici din Golești. Născut în 1777, Dinicu a învățat ca și Iordache, bună carte chiar în casa părintească. De aici a trecut la Academia grecească din București, unde a studiat gramatica și matematicile, istoria și astronomia, fizica și limbile latină și franceză. Cultura i-a lărgit orizontul și l-a eliberat de multe din prejudecățile clasei din care făcea parte. Încă de tînăr a îndeplinit diverse dregătorii : agă, hatman, mare logofăt. S-a integrat în mișcarea novatoare din epoca în care Napoleon răscolea Europa, cînd o seamă de boieri, cu vederi liberale, doreau să se încadreze în ritmul vremii.

În 1821, Dinicu Golescu este adînc impresionat de ridicarea țărănimii. Ca delegat al boierilor îl va întîmpina pe Tudor Vladimirescu la Ciorogîrla, urîndu-i bun venit și poftindu-l să intre cît mai grabnic în București, înaintea eteriștilor lui Ipsilanti.

Multă vreme turcii l-au tratat drept „zavergiu" și „apostat" cu toate că bogatul boier muntean s-a împăcat pînă la urmă greu cu tumultuoasa răzvrătire populară. Fărădelegile soldaților otomani l-au speriat însă și l-au silit să se refugieze, ca și alți boieri, la Brașov. Aici s-a însoțit cu alți confrați care, înțelegînd cursul vremii, făceau proiecte de reforme în conducerea țării. Țînteau mai ales spre eliberarea de sub stăpînirea sultanului. Tot la Brașov a activat în comitetul „Societății literare", cu scopul răspîndirii și prosperării culturii noastre în tustrele țările Pentru că stăpînirea otomană nu i-a îngăduit să se întoarcă în țară, Dinicu Golescu a devenit călător prin „Evropa". Și dacă un Nicolae Dudescu, contemporan cu dînsul, ținea să uimească Parisul, să atragă atenția și bunăvoința unor femei celebre ca M-me de Staël sau M-me Récamier, prin extravaganța cu care își risipea averea, Dinicu Golescu călătorea ca să vadă, să cunoască lumea, să-și îmbogățească spiritul cu tot ce era interesant, nou și frumos în apus. Astfel, din peregrinarea-i europeană a rezultat opera *Însemnări a călătoriei mele... făcută în anul 1824, 1825, 1826.* Menționăm că, în prima ediție, lucrarea a apărut întîia oară la Buda, în anul 1826. Este o operă descriptivă complexă, în care se îmbină observația științifică cu comentariul artistic, considerațiile social-politice și filozofice. Din tot ce vede, Dinicu Golescu alege, filtrează prin spiritul lui, interpretează, compară și raportează la situația din patria lui. Multe din descrierile de natură sînt pline de pitoresc și de culoare. George Călinescu apreciază descrierea cataractei, „repede aruncătură a Rinului", ca pe „un mic poem bine gradat, solemn și noros de nedeslușite emoții". Deosebit de prețioase sînt și considerațiile sociale și politice care apar adesea în cursul *Însemnării...* Dinicu relatează despre traiul monarhilor europeni,

КУРІЕРУЛ РУМЪНЕСК

БЪКУРЕЩІ

La fondarea primului ziar în limba română din Țara Românească — „Curierul românesc", 1829 — a contribuit și cărturarul Dinicu Golescu

despre cel al călugărilor din mănăstirile Italiei, despre viața nobilimii, a negustorilor și a oamenilor de rînd, întîlniți în lunga-i drumeție. Lansează afirmații care ilustrează concepțiile lui iluministe, dragostea pentru libertate și progres. De pildă, susține că orice „tiranicească putere" este „prăpădenia norodului". Amintindu-și de cele de acasă, rîde de seaca trufie a domnilor fanarioți : „Ne plecăm în fața lor — pînă ne dă capul de pămînt și rămînem foarte mulțumiți cînd numai cu coada ochiului să vor uita cătră noi, căci trupurile nu le mișcă, parcă sînt de ceară și se tem să nu să frîngă. Iar cînd ne vor zîmbi a rîde, atunci cu mare bucurie trebuie să povestim către familie și către oamenii casii". După ce descrie, ca un veritabil La Bruyére, starea de cumplită mizerie a norodului din țara lui, Dinicu Golescu nu ezită să-și aducă sieși aspră dojană și singur să se osîndească pentru nemila cu care jefuiește pe țărani : „O ! Cum îmi aduc aminte și cum sînt silit să mă spovedesc că sînt foarte greșit ! Căci eu nu numai nu am făcut nici un bine de cît de mic patrii spre mulțumire căci au hrănit, au îmbogățit, au cinstit pe părinții miei, moși și strămoși, ci de la cea dintîi dregătorie și pînă la cea din urmă n-am contenit luînd luări neprăvilnicite de la acest norod, care nu-ș are nici hrana din toate zilele".

Ca și Iordache Golescu, și mai mult ca dînsul, „luminîndu-se mai bine" în cursul călătoriilor, Dinicu Golescu a trecut la o practică vrednică de toată lauda. A deschis școala „slobodă" din Goleşti, ajutat de Eliade Rădulescu și de Aaron Florian, o școală permanent preocupată de dezvoltarea multilaterală a școlarilor. Metoda de predare era lancasteriană — la modă în acea vreme. Printre elevi s-au numărat Leurdeanu, Fundescu, frații Turnavitu și mulți alții, cunoscuți ulterior în cultura și viața politică din epoca pașoptistă. Tot el a ajutat apariția „Curierului românesc", primul ziar în limba română în Țara Românească. L-a sprijinit pe Eliade Rădulescu să întemeieze noua „Societate literară", cu un bogat plan de activitate, statutat cu multă precizie și claritate. Traducerile făcute în cadrul și sub auspiciile acestei societăți au contribuit mult la progresul artei literare și a culturii naționale. Studiile istorico-literare din ultima vreme au dovedit că Dinicu Golescu a fost un învățat iluminist, preocupat mai cu seamă de latura practică, de izvodirea și aplicarea unor reforme rezultate din dezvoltarea rațiunii practicii și gîndirii umane. Soție i-a fost Zoe, fiica lui Alexandru Farfara, o femeie frumoasă, cultă, deosebit de inimoasă, îndrăgostită de familia și de țara ei. Odraslele lor sînt cei patru Goleşti ai anului 1848 și ai perioadei unirii : Ștefan, Nicolae, Radu și Alexandru zis Albul. Împreună cu vărul lor, tot Alexandru-Negru, ei au oferit un belșug de fapte politice vrednice de-o consemnare istorică, fiind figuri de prim plan ale începutului de ev modern românesc.

(Continuare în numărul viitor)

GOLEȘTELE...

Stingîndu-se de trei ori în linia bărbătească, Goleștii reapar prin femei, mai întîi prin Brîncoveni, apoi prin Leurdeni și mai tîrziu prin Știrbei. Astfel, Vișa, fiica lui Gorgan Spătarul din Golești, prin căsătorie cu Stroe Leurdeanul, conducătorul partidei boierești a Bălenilor în a doua jumătate a sec. XVII, avea să dea naștere unui fiu, Matei, care-și va lua numele de Golescu și-l va statornici. Sau, în sec. XVIII, Radul II Golescu, tatăl reputatului Dinicu Golescu, este fiu al Anei Golescu și al lui Nicolae Știrbei. Dacă pentru vremurile mai înainte amintite, Goleștele citate reprezintă doar niște momente genealogice, în sec. XIX, ele se impun ca femei culte, pline de energie, pătrunse de aspirațiile epocii în care trăiau.

Zoe Golescu, soția lui Dinicu, se căsătorise de foarte tînără, avînd doar 13 ani. Primul ei copil, Ana, se măritase cu Alexandru Racoviță. Devotată odraslelor sale, trăind intens frămîntările timpului, sprijinind prin toate resursele — materiale sau sufletești —, activitățile revoluționare ale celor patru fii ai ei, Zoe sau „mămițica" cum o alintau copiii, va întreține o vastă corespondență, cu observații pătrunzătoare de natură social-politică, etică, diplomatică. Activitatea guvernului provizoriu din 1848 a fost, cum avea să scrie Zoe, „luni de fericire și voioșie generală". „Republicanele" de la Golești, cum li s-a mai spus, au desfășurat în timpul exilului, ca și ulterior, o activitate meritorie.

„Nici cu criminalii nu s-ar fi purtat mai rău", se revoltă Zoe referindu-se la călătoria într-o ghimie puturoasă, pe Dunăre în sus, a lui Nicolae Golescu, care, fiind bolnav, e internat la Vidin. Și aceasta pentru că, notează Zoe, fiii ei au dorit doar „să scape pe cel oropsit și să dea pîine celui sărac". În exil, ea îl admira pe Bem, generalul revoluției maghiare care „face singur cît 20 000 de soldați !". Au îndemnat bărbații să continue cu demnitate lupta, făcînd sacrificii pentru a-i întreține în exil. Ana Racoviță, sora celor patru Golești, mîhnită că emigrații revoluționari români sînt dezbinați, îi avertiza pe frații ei : „Dușmanii țării nu cer mai mult decît să nu fiți uniți... Fiți atenți, frații mei, să nu greșiți".

Au redeschis pe cheltuiala lor școala ce încetase o dată cu moartea lui Dinicu Golescu, au căutat să sădească la țărani gustul pentru cultura florilor și pentru portul național, ele însele îmbrăcîndu-se cu ii, fote și opinci și jucînd laolaltă cu țăranii la sărbători. Alexandrina Luță Racoviță, fiica Anei, moare în vîrstă de 20 ani la 22 mai 1852, pentru că îngrijise în lipsa unui medic o țărancă bolnavă de tifos.

O scrisoare a Alexandrinei Luță Racoviță ni se pare edificatoare pentru ilustrarea concepției sociale a femeilor din neamul Goleștilor : „Bunul nostru popor românesc are moravuri blînde... Țăranul nostru este curat de orice vițiu în mijlocul corupțiunii. Țăranul nostru are o virtute mai presus ca oricare alta..., are un minunat bun simț, o răbdare și o încredere în Providență, că a putut suferi pînă azi tot felul de corupții, fără să se lase dus de vreun viciu, fără să ia nici unul din năravurile ciocoilor..." Și în continuare, o inspirată convingere : „poți oare să te îndoiești de viitorul unui astfel de popor?"

Vasile NOVAC
directorul Muzeului
din Golești

Nota redacției

Autorul ne-a trimis însemnările sale despre Golești din care extragem cîteva fragmente. Îi adresăm și pe această cale mulțumiri pentru devoțiunea de care dă dovadă în activitatea muzeistică.

Documente ale istoriei

SCRISOAREA LUI NEACȘU DIN CÎMPULUNG*

MATEI CAZACU

Primul document scris în limba română păstrat pînă astăzi aduce dovada vremurilor de „nepace" în care se zbăteau țările noastre la începutul sec. XVI.

Pe tronul sultanilor turci se ridicase un tînăr care, după ce-și otrăvise tatăl, pe sultanul Selim cel Crud, ardea de dorința „războiului sfînt" împotriva ghiaurilor. În vara anului 1521, Soliman cel Mare pornea la cucerirea Belgradului, „cheia regatului Ungariei", în fruntea unei armate de peste 80 000 luptători. Paralel se hotăra și o campanie de diversiune în Transilvania, în fruntea căreia era trimis Mehmed-beg, pașă de Nicopole, rudă a puternicilor boieri Craiovești. În Țara Românească, aflată în drumul acestei expediții, domnea Neagoe Basarab, ale cărui zile erau pe sfîrșite. Deși aliat în taină cu Ungaria, căreia îi oferise un ajutor de 8 000 soldați în cazul unui conflict cu turcii, boala îl împiedica acum să-și țină cuvîntul.

În acele zile, în care o flotă turcească străbătea Dunărea, îndreptîndu-se spre Belgrad, iar grosul armatei, sub conducerea personală a sultanului, încercuia cetatea pe uscat, *un negustor din Cimpulung-Muscel, pe nume Neacșu Lupu*, îi informa discret pe brașoveni, cu care era în strînse relații comerciale, asupra iminenței unei noi incursiuni otomane. Știrile sale erau foarte proaste: turcii masau o armată și o flotă uriașă, intenționau să atace și Transilvania, iar Neagoe Basarab fusese obligat să permită trecerea corpului expediționar condus de Mehmed-beg. Înfloritoarele orașe comerciale transilvănene erau primele amenințate în cazul unei astfel de incursiuni. Misiva lui Neacșu are însă și o semnificație deosebită privind începuturile scrisului în limba română, deoarece atestă apariția unui fenomen cultural extins aproape simultan în Transilvania, Moldova și Țara Românească, precum și în toate domeniile scrisului: folosirea limbii române nu numai pentru cărțile bisericești, ci și în scrisori și acte cu caracter laic.

Documentul se păstrează la filiala Arhivelor statului din Brașov. Îl publicăm alăturat în întregime.

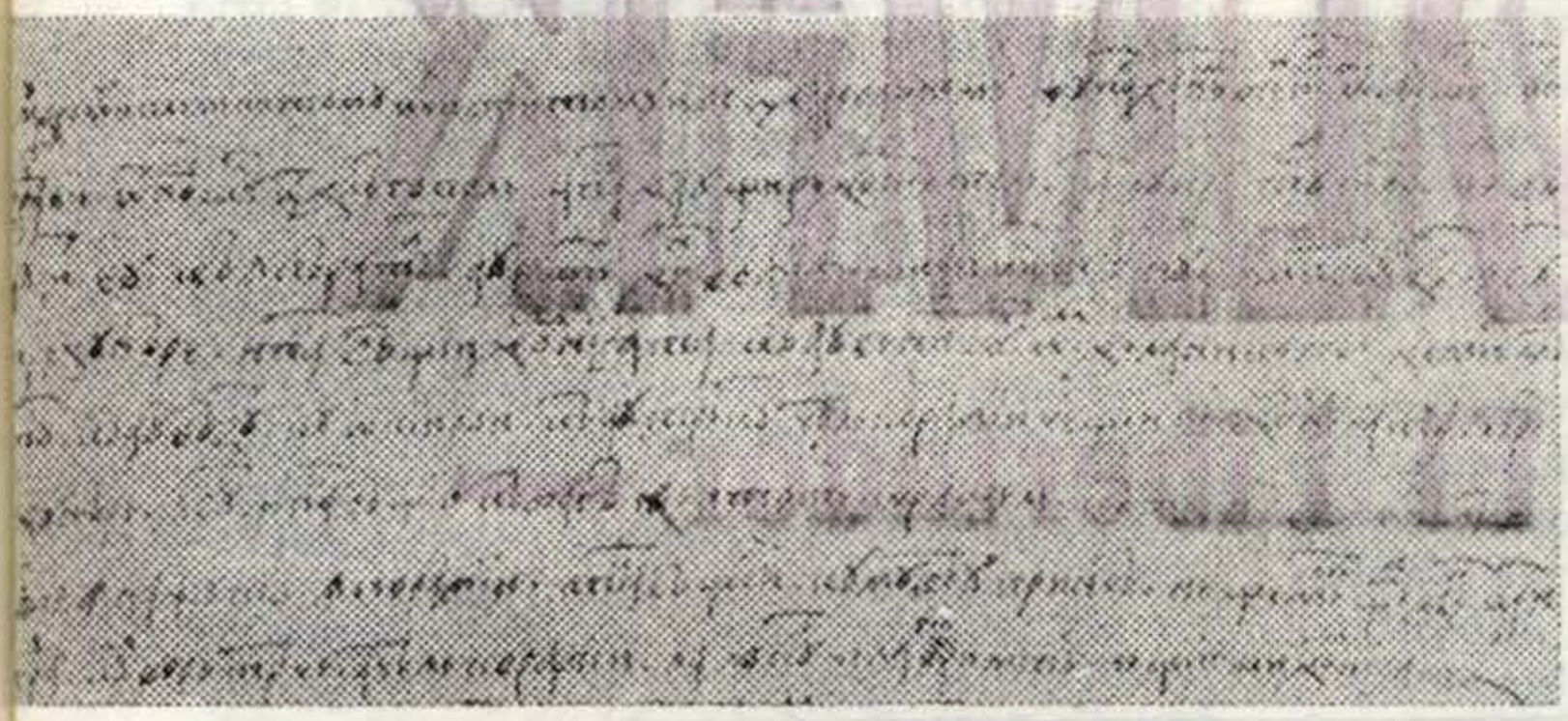

Înțeleptului și de bun neam și cinstitului și de Dumnezeu dăruitului jupanului Hanăș Begnăr din Brașov, multă sănătate dela Neacșu din Cîmpulung.

Și iarăși *dau știre domnie[i] tale* de *lucrul Turcilor cum am auzit eu că înpăratul au eșit den Sofiia și amintrea nu e și s-au dus în sus pre Dunăre.*

Și iarăși *să știi domniia ta că au venit un om dela Nicopoe de mie mi-au spus că au văzut cu ochii lor că au trecut céle corabii ce știi și domniia ta, pre Dunăre în sus.*

Și iarăși *să știi că bagă den toate orașele căte 50 de omini, să fie în ajutor, în corabii.*

Și iarăși *să știi cumu s-au prinsũ nește me[ș]teri den Ț[a]rigrad cumu vorũ trecé acéle corabii, la locul cela strimtul ce știi și domnia ta.*

Și iarăși *spui domnie[i] tale de lucrul lu Mahamet Beg, cum amũ auzit de boiari ce săntũ megiiași și de genere-miu Negre, cumu i-au dat înpăratul slobozie lu Mahamet Beg pre i-oi va fi, pren Țeara Românească iară elũ să treacă.*

Și iarăși *să știi domniia ta că are frică mare și Băsărabu de acel lotru de Mahamet Beg, mai vărtos de domniele voastre.*

Și iarăși *spui domnie[i] tale ca mai marele miu, de ce amũ înțeles și eu. Eu domnie[i] tale, iară domniia ta ești înțeleptũ. Și acéste cuvinte să ții domniia ta la tine, să nu știe umin[i] mulți; și domniele voastre să vă păziți cum știți mai bine.* Și Dumnezeu să te bucure, amin.

* 20-30. VI. 1521 (dată stabilită de N. Iorga).

Sîntem în iulie 1783, la Caracas. Pe meridianul acela, se naște, într-o familie de aristocrați creoli, un băiat al cărui nume avea să intre în istorie :

SIMON BOLIVAR

— El Libertador —

ANCA VOICAN

Pe un teritoriu vast numele lui Bolivar s-a acoperit de glorie

Inainte de a intra în legendă

Imaginaţi-vă un bărbat de talie subţire, aproape fragilă, cu ten măsliniu şi braţe foarte lungi, ochi negri, aprigi, excesiv de mobili, care trădează temperamentul. Dinamic în gesturi, merge cu paşi mari. Zile lungi de campanie le petrece călare, iar în momente de repaus scrie. Operele complete totalizează douăsprezece volume : epistole, eseuri de filozofie şi strategie militară, documente politice etc. Caută conversaţia aprinsă, contradictorie. Mereu neliniştit, nu intră în tiparele clasice.

Imaginea lui domină douăzeci de ani prezentul unei mari părţi a continentului latino-american de la începutul secolului XIX. Venezuela l-a dat lumii şi Americii ; dar Bolivar nu-i aparţine în exclusivitate. Erou al independenţei latino-americane, el revine tuturor popoarelor în egală măsură. A scrie despre epocă înseamnă a implica rolul şi personalitatea acestui erou : complexitatea timpului prinde şi mai multă viaţă în momentul în care este privită prin marii lui oameni. Un „portret Bolivar“ nu înseamnă deci un articol exhaustiv al anilor cuceririi independenţei latino-americane, ci numai al cîtorva momente reprezentative.

Pînă a intra în legendă, Bolivar cunoscuse amărăciunile şi bucuriile vieţii, călătorise, suferise. Orfan, crescut de un tutore, instruit de un discipol al lui Rousseau, plecase la 16 ani în Europa. Puţini erau cei aleşi să vadă „lumea veche“. El vine aici să-şi desăvîrşească educaţia. Se instalează la Madrid, în ţara ce se considera atunci patria-mamă a Americii Latine. Se căsătoreşte. Fericit se întoarce la Caracas, dar tînăra soţie moare după cîteva luni. Iată-l văduv la 19 ani. Se întoarce în Europa. Urmăreşte steaua lui Napoleon apropiindu-se de zenit. Franţa îl atrage. Montesquieu şi Rousseau îi inspiră gîndirea politică, Voltaire filozofia vieţii. Îl cunoaşte la Paris, printre alte personalităţi ale timpului, pe marele savant şi naturalist Alexander von Humboldt, atunci întors dintr-o călătorie în Antile. Acesta îi vorbeşte despre Venezuela. Îi descrie starea de spirit de pe continent, prezicînd o revoltă a coloniilor spaniole de peste mare. „Fructul s-a copt. Dar nu văd omul capabil să-l culeagă...“ O spunea fără să ştie că îl are în faţa lui, tînăr, neliniştit, romantic. Cîţiva ani mai tîrziu, la Roma, pe Muntele Sacru, Bolivar va jura : „Nu voi da pace braţelor şi odihnă sufletului, pînă nu voi rupe lanţurile care ne oprimă prin voinţa puterii spaniole“.

„Am declarat război de moarte Spaniei“

După o călătorie în Statele Unite, Bolivar revine în Venezuela în 1807, puţin înaintea izbucnirii mişcării de eliberare. Independenţa se prefigura ca o maturizare timpurie a Americii hispanice, stimulată profund de criza coroanei spaniole. Anul 1492 (descoperirea Indiilor) rămăsese un an al gloriei trecute. Ce departe era Spania începutului de secol XVII, cînd sub numele de America spaniolă stăpînea un teritoriu de cinci milioane de kilometri pătraţi !

Revoluţia burgheză din Ţările de Jos, eşecul total al „Invincibilei Armada“, neîntreruptele războaie cu Franţa istoviseră metropola. Pînă la cucerirea Spaniei de către trupele lui Napoleon (1808), se produseseră războiul de 30 de ani (1618-1648) războaiele purtate de Bourboni. în sfîrşit, înfrîngerea de la Trafalgar, în urma căreia Spania pierduse întreaga flotă militară. Totul părea să contribuie la epuizarea ei economică şi politică, să favorizeze intervenţia lui Napoleon : fratele său mai mare, Joseph, este proclamat rege al Spaniei, deşi printr-o învestitură mai mult onorifică. În afara granzilor francofili, liberalii şi masele populare refuză să-l recunoască. Napoleon speră să găsească un sprijin în colonii, dar şi aici dominaţia franceză este contestată.

Guvernatorii spanioli încearcă, de altfel, să camufleze veştile îngrijorătoare care veneau din peninsulă, temîndu-se de reacţia populaţiei locale. Dar cînd la Caracas sosesc primii emisari care anunţă schimbările survenite şi recomandă supunere faţă de Bonaparte, are loc o demonstraţie antifranceză de proporţii uriaşe. Ne aflăm în 15 iulie 1808 : rezistenţa făţişă a populaţiei coloniale spulberă tentativa napoleoniană de a supune America hispanică, dar pune, în acelaşi timp, problema vitală a dobîndirii propriei suveranităţi. Rolul creolilor * este, în aceste momente, hotărîtor ; ceea ce începuse ca o rezistenţă antifranceză se dezvoltă, datorită acţiunii lor, în războiul eliberator antispaniol. Element dinamic, masele de creoli se declară tot mai nemulţumite de poziţia ce le era rezervată în societatea colonială, în care trăiau total dezavantajaţi faţă de peninsulari prin avere, ranguri, drepturi, obligaţii. Ei revendică insistent drepturi economice, sociale şi politice, astfel încît, în cele din urmă, burghezia creolă este cea care reuşeşte să dobîndească poziţii tot mai influente, în ciuda opreliştilor ; are acces la surse de cultură, este opusă

---

* *Creoli* — urmaşi ai coloniştilor spanioli, portughezi sau francezi.

feudalismului. Împrejurările istorice fac din ea o forță a progresului, hegemonul acelei revoluții.

Pe continentul american tot mai mulți se gîndesc că a sosit momentul „ruperii punților cu Spania". Ideile iluministe, de egalitate și libertate, răspîndite în lume de revoluțiile burgheze din Statele Unite și Franța alimentează elanul revoluționar. America hispanică suportă greu monopolul comercial al Spaniei, restricțiile vamale, interdicțiile industriale. Recunoaște contribuția Spaniei la educarea ei intelectuală, dar nu mai acceptă statutul de colonie. Astfel încît „din 1808 pînă în 1825, totul a conspirat pentru a ajuta la desfășurarea luptei pentru libertate a poporului american: revoluțiile din Europa, miniștrii din Anglia, independența Statelor Unite, excesele absolutismului spaniol, doctrinele constituționale de la Cadiz, credința romantică a eliberatorilor, ambițiile politice ale oligarhiilor, ideile lui Rousseau și ale enciclopediștilor, decadența Spaniei și ura pe care clasele și toate castele din America o nutreau față de inchizitori și viceregi" (F. G. Calderon, în lucrarea **America Latină**).

Tînărul Bolivar intră de-a dreptul în acest tumult. De cîțiva ani izbucneau continuu revolte locale. Bolivar participă la numeroase întîlniri conspirative. Pentru 1 aprilie 1810, patrioții hotărăsc declanșarea unei răscoale, prin arestarea funcționarilor peninsulari. Planul eșuează datorită unui denunț. Bolivar este chemat la ordine de guvernatorul spaniol de atunci, Vicente de Emparán, dar orice somări sînt sortite să rămînă fără efect. Cum puteau fi altfel, cînd se adresau unui om care, trei ani mai tîrziu, avea să spună: „Am declarat război de moarte Spaniei". Nimeni și nimic n-ar fi fost în stare să-i zădărnicească apropiatele izbînzi. Și totuși, în cursul războiului a încercat de nenumărate ori o reconciliere cu Spania. Niciodată, așa cum s-a afirmat de către detractorii săi, Bolivar n-a vizat să distrugă rădăcinile hispanice ale civilizației sud-americane.

„A ezita înseamnă a pieri"

Începe, în 1810, epopeea eliberării și a eroului ei, **El Libertador.** Se afla la Caracas cînd sosesc știrile despre situația din Spania*. La 19 aprilie al aceluiași an, sub presiunea acestor vești și a frămîntărilor din rîndul patrioților, este convocată ședința extraordinară a cabildo-ului (con-

* La 23 martie 1808 armatele franceze comandate de mareșalul Murat intraseră în Madrid. Prin acordul de la Bayonne, Bourbonii renunțaseră la tronul Spaniei, rege devenind Joseph Bonaparte. În primele zile ale lunii mai 1808 izbucnise în capitala țării o puternică răscoală antifranceză. Era începutul luptei de eliberare și al revoluției burgheze din 1808-1814.

Bolivar luînd hotărîrea de a declara război Coroanei spaniole

siliul primăriei) din Caracas. Guvernatorul spaniol este destituit și un guvern local preia puterea. Bolivar este trimis în misiune la Londra, pentru a obține sprijinul și recunoașterea guvernului britanic, în timp ce alți emisari pleacă în S.U.A. și Jamaica. Este avansat între timp colonel de miliție pedestră și ales deputat de Caracas.

Se întoarce într-o Venezuelă în fierbere. În 1811 vorbește pentru prima dată în public : „Lăsați-ne să punem fără teamă piatra unghiulară a eliberării Americii... A ezita înseamnă a pieri".

Sosise în acest timp la Caracas, la chemarea lui Bolivar, Francisco de Miranda, supranumit „marele precursor" și „părinte al independenței". Este cu treizeci de ani mai în vîrstă, o personalitate dominantă a epocii premergătoare revoluției. Din inițiativa sa, după lungi deliberări, Adunarea Națională declară Venezuela independentă (5 iulie 1811) : asistăm la formarea primei republici venezuelane. Bolivar intră în armata tînărului stat, condusă de generalul Miranda, dar între cei doi apar treptat conflicte. Idealurile comune nu-i apropie, nu vor fi niciodată prieteni. Miranda îl consideră pe Bolivar „un tînăr periculos", iar Bolivar are îndoieli asupra abilității politice a veteranului. Contraofensiva spaniolă îi surprinde în divergență. Miranda fusese învestit dictator al Venezuelei, avea răspunderi uriașe. Decepționat de pierderea unui punct strategic decisiv — Puerto Cabello — se hotărăște să renunțe la luptă. Actul capitulării este semnat la 12 iulie 1812, la San Mateo. Bolivar îl acuză pe Miranda de trădare și incapacitate militară. În consecință, îl arestează și-l predă spaniolilor. Întîmplările sînt și azi controversate : cum se poate explica atitudinea lui Bolivar și resemnarea lui Miranda ? Unii istorici, ca Parra-Perez, nu sînt de acord cu acuzația adusă primului și încearcă să-l absolve de vreo învinuire ; alții afirmă contrariul. Dar în afara faptelor, importante au fost consecințele : Venezuela gemea din nou sub jugul spaniol.

„El manifiesto de Cartagena"

Decis să continue ceea ce începuse, Bolivar pleacă la Cartagena, în Noua Granada (actuala Columbie). Aici publică primul mare memorandum politic : „El manifiesto de Cartagena". Se relevă om de acțiune, cu conștiința valorii de sine, cu o opinie politică fermă. „Din nefericitul Caracas am scăpat ca prin miracol și mă aflu aici pentru a servi stindardul libertății. Nu lăsați ca Noua Granada să sufere soarta Venezuelei și dezrobiți-o din durerosul său destin..." Nu ezită să numească motivele căderii Venezuelei : „În loc de conducători, noi am avut filozofi, în loc de soldați, sofiști. Nu spaniolii, ci propria noastră lipsă de unitate ne-a întors în sclavie. Un guvern puternic ar fi putut schimba totul". Este teoria sa politică, soluția pe care o recomandă tinerelor republici ale Americii hispanice. Reușește să convingă prin pledoaria curajoasă, lucidă : este numit comandantul unei forțe expediționare care trebuie să elibereze Venezuela. I se alătură grupuri numeroase de voluntari, gloria sa crește pe zi ce trece. Crește și numărul adversarilor și al celor cuprinși de invidie, dar deocamdată ei nu au importanță. La 1 martie 1813 începe cea de-a doua campanie pentru eliberarea Venezuelei : „Campania admirabilă". Îi învinge pe spanioli în șase bătălii și recîștigă controlul asupra capitalei. La 6 august intră în Caracas, ia numele de **El Libertador** și își asumă conducerea politică : este proclamată a doua republică venezuelană.

Lupta de independență se află abia la început. Nu toți o înțeleg și, cu atît mai mult, nu toți sînt de acord cu sacrificiile pe care le cere. Izbucnește, inevitabil, un război civil sîngeros, anarhic, fără țel precis. Bolivar convoacă adunarea notabililor din Caracas pentru a lua măsuri urgente. Se punea inclusiv problema apărării în fața ofensivei regaliștilor. La această întrunire, declarînd că nu mai poate purta povara dictaturii*, Bolivar renunță la putere. Dar în aceste vremuri excepționale se simțea mai mult ca oricînd necesitatea prezenței sale : i se acordă învestitura oficială, prin „voia națiunii", recunoscîndu-i-se titlul de dictator asumat cu de la sine putere în august 1813. Recurge la măsuri extreme (eliberarea sclavilor de pe moșiile sale pentru a-i înrola în forțele patriotice, primul său act de dreptate socială), dar eșuează : în 1814 este încă o dată învins de spanioli. Își încheie existența cea de-a doua republică venezuelană. Bolivar, după o scurtă ședere în Noua Granada, pleacă în exil în Jamaica.

Omul nu capitulează. Înțelege, deși tîrziu, cauza greșelilor sale : sprijinindu-se numai pe elitele creole, ignorase masele populare și nu le antrenase la luptă. În aceste condiții, speră într-un ajutor din partea Marii Britanii. Cu dorința de a convinge poporul britanic de semnificația eliberării coloniilor spaniole, scrie documentul carierei sale : „Scrisoare din Jamaica" (6 septembrie 1815). Aici proclamă: „Punțile care ne uneau cu Spania au fost

---

* În condițiile social-istorice de la începutul sec. XIX, instituția „dictatorului" (caudillo), presupunînd asumarea sau acordarea prerogativelor supreme în stat, în numele intereselor naționale și împotriva dominației străine spaniole, a avut un caracter pozitiv. Ulterior, ea a degenerat, noțiunea reprezentînd instalarea abuzivă la putere și practicarea unei politici antipopulare.

SCHIȚĂ CRONOLOGICĂ

Cucerirea Americii de către colonialiștii europeni a fost unul dintre cele mai violente și monstruoase episoade din istoria omenirii. Coroana spaniolă, în aprigă rivalitate cu cotropitorii portughezi și, ulterior, cu cei francezi, englezi și olandezi, și-a format în această zonă un întins imperiu. Considerînd pămîntul cucerit ca patrimoniu exclusiv al Coroanei, regii spanioli — cu sprijinul activ al feudalilor laici și eclezlaști — au acționat în decursul trisecularei dominații hispanice ca adevărați despoți.

Primele verigi ale aparatului birocratic colonial au fost create pe vremea lui Columb. Ulterior au apărut numeroase alte forme. Teritoriul cucerit a fost împărțit în provincii, căpitănii generale și viceregate conduse, respectiv, de guvernatori, căpitani generali și viceregi. S-au format patru căpitănii generale: Chile (1541), Guatemala (1542), Santo Domingo (1544) și Venezuela (1742) și patru viceregate: Noua Spanie (Mexic-1535), Peru (1544), Noua Granada (1718) și La Plata (1776). Orașele erau cîrmuite de cabildouri (consilii orășenești), iar satele (așezări rurale) de alcalzi, un fel de primari. Aparatul birocratic era sprijinit de poliție, jandarmerie și armată.

Regimul opresiv a trezit de la început împotrivirea populației asuprite. De la proteste simple s-a trecut la răscoale armate organizate. America spaniolă a fost zguduită de peste trei sute de răscoale de diferite intensități și forme. La început s-au ridicat sclavii negri, apoi amerindienii și creolii.

Potențată de ideologia revoluției burgheze răspîndită în Americi, după acel celebru 1789 francez, mișcarea de eliberare a dobîndit la începutul sec. XIX un nou conținut. Creolii s-au situat în fruntea luptei antihispanice. Ei au pregătit și săvîrșit în fapt revoluția eliberatoare a sec. XIX, antrenînd în orbita ei diferite categorii și clase sociale interesate în răsturnarea regimului colonial spaniol.

După declanșarea seismului revoluționar, în 1810, situația a evoluat rapid spre deznodămîntul ei firesc: cîștigarea independenței. Acest final a fost precedat de o serie de mișcări izbucnite după 1700 în Asuncion (1717-1735), La Plata, Cuba, Venezuela (1721 și 1730), Quito (1765), Chile (1772), Peru (1780-1783), Noua Granada și Mexic.

Încercăm, în rîndurile ce urmează, o succintă prezentare a principalelor evenimente ale luptei de eliberare a coloniilor spaniole.

1791 — **Începe acțiunea lui Francisco Miranda, promotorul luptei de eliberare a Americii spaniole.**

1795-1796 — **Miranda duce tratative la Londra cu guvernul englez pentru organizarea luptei antispaniole. Întemeiază la Madrid și Londra două societăți secrete, care vor deveni principalele centre de pregătire din exterior a revoluției hispano-americane.**

1797 — **În Mexic se înființează asociația „Comitetul Național American", care declanșează „complotul săbiilor"; este înăbușit de autoritățile coloniale.**

1800-1808 — **În toate colonille se intensifică propaganda revoluționară și crește ura față de peninsulari. Agitație puternică în Mexic, Buenos Aires, Caracas, Santa Fe de Bogota și Quito.**

În zilele de 2 martie și 4 august 1806, Miranda, ajutat de voluntari nord-americani, debarcă în Venezuela și lansează apelul la răscoală. Dar acțiunile sale eșuează și se refugiază în Anglia.

Evenimentele se complică la Buenos Aires, unde două escadre engleze încearcă să pună stăpînire pe oraș. Dar populația se revoltă și le alungă.

rupte". Nu se referea numai la șansele tot mai conturate ale independenței latino-americane. Se gîndea la esențe: continentul își definea treptat personalitatea, se maturiza, se distanța de tipare impuse. Bolivar îl încadrează în nou timp și spațiu, îl fixează ca entitate istorică, geografică și ecologică de sine stătătoare. „Sîntem un microcosmos al rasei umane, o lume aparte, mărginită de două oceane, tînără în artă și știință, dar bătrînă prin civilizația sa. Nu sîntem nici indieni, nici europeni, sîntem puțin din fiecare."

Care a fost soarta acestei lumi, a popoarelor ei? Ce înseamnă politica discriminatorie a metropolei față de colonii? „Spania nu s-a mărginit numai la faptul de a ne lipsi de drepturile noastre; ea a împins aservirea noastră pînă într-atît încît a vrut să ne lase într-un soi de copilărie, de minoritate permanentă, în toate treburile politice... Noi am trăit într-o asemenea pasivitate, încît nu găsesc exem-

Medalie bătută în anul 1825 în cinstea comemorării bătăliilor de la Junin și Ayacucho

plu de comparație în nici o societate civilizată... Nu este oare un ultragiu și o violare a drepturilor umanității faptul de a forța un continent atît de fericit constituit, vast, bogat și populat să rămînă pur și simplu pasiv ?“

„Măreția lui era reală“

După ani de exil în Jamaica și Haiti (unde obține asigurări de sprijin din partea președintelui Alexandre Pétion), Bolivar se decide să întreprindă cea de-a treia campanie militară pentru eliberarea Venezuelei. Expediția nu începe sub bun augur : trupele conduse de el însuși eșuează în cîteva confruntări cu regaliștii ; izbucnesc disensiuni între aghiotanții săi, Bolivar se retrage în Haiti, este din nou chemat să conducă lupta patrioților, se reinstalează dictator al Venezuelei. Istoricul Bartolomeu Mitre scrie despre aceste fluctuații ale ascensiunii bolivariene : „Preponderența lui nu era întîmplătoare. Măreția lui era reală. Cu toate slăbiciunile și lipsurile sale, el era geniul revoluției din nord, însuflețit de focul sacru al libertății și patriotismului“.

Avea idei personale asupra organizării statului. Cheia gîndirii sale politice o găsim în mesajul adresat Congresului provinciilor venezuelane, de la Angostura (1819). Crede că lumii hispano-americane i s-ar potrivi o formă anume de guvernămînt. „Statele americane au nevoie de eforturile unui guvern care să le vindece rănile lăsate de război și despotism“. Vede formîndu-se republici constituționale, pe baza principiilor de organizare centralistă. Adversar al federalismului, propune concentrarea puterii executive în mîinile unui președinte ales pe o anumită perioadă. Elaborează, pentru acest prilej, o constituție care să stea la baza organizării tuturor țărilor eliberate de el. Propune, printre altele, formarea unui Areopag de cenzori, după modelul Areopagului din Atena antică*, care să realizeze „un despotism intelectual și moral“. Tot la congresul de la Angostura, cere confirmarea de jure și de facto a libertății acordate sclavilor și a împroprietăririi așa-numiților „llaneros“ (locuitori ai provinciei Llanos). Istoricul Calderon scrie : „Bolivar este mai mare în Congres decît pe cîmpul de luptă. ...Ca politician, a fost superior tuturor celorlalți caudillos“.

A treia republică venezueleană nu adusese deplina libertate. Teritorii întinse rămăseseră la discreția forțelor regaliste. La fel, Noua Granada.

În 1819, Bolivar își instalează cartierul

* Organ suprem de judecată și control.

SCHIȚĂ CRONOLOGICĂ

1809 — Patrioții hispano-americani se răscoală la Chuquisaca (Peru Superior), la 25 mai și la La Paz, la 16 iulie. La 10 august izbucnește răscoala din Quito. Insurgenții înlătură autoritățile coloniale și formează primele junte (guverne) autonome, care cer separarea de Spania. Deși răscoalele au fost înăbușite, ele marchează prologul revoluției din 1810.

1810 — aprilie 27 : Cabildoul din Caracas se adresează tuturor cabildourilor coloniale cu chemarea să se răscoale.

mai 17-25 : În Buenos Aires izbucnește revoluția : viceregele Cisneros este înlăturat și patrioții alcătuiesc o juntă condusă de Saavedra, Moreno și Passo.

iunie : Patrioții din Cartagena, Pamplona, Socorro și Casanare se revoltă și răstoarnă autoritățile colonialiste.

iulie 16 : La Santiago de Chile este răsturnată conducerea spaniolă și se formează o juntă provizorie.

iulie 20 : Patrioții din Santa Fe de Bogota se răscoală și alcătuiesc o juntă provizorie. Între membrii acesteia — centraliști și federaliști — survin mari desensiuni cu privire la organizarea statului.

septembrie 16 : În satul Dolores (Mexic) izbucnește răscoala populară condusă de Miguel Hidalgo. Ulterior i se alătură forțele conduse de Morelos, Guerrero, Allende, Torres și Bravo.

octombrie-decembrie : Răsculații mexicani înfrîng trupele spaniole și alcătuiesc guvernul de la Guadalajara, care emite o serie de decrete revoluționare în favoarea maselor populare : abolirea sclaviei, a impozitelor și a monopolurilor comerciale. Hidalgo este generalissim al armatei revoluționare și la 9 decembrie proclamă independența Mexicului.

Junta unitaristă din Buenos Aires aplică unele reforme social-economice și alcătuiește o armată de eliberare care este trimisă împotriva spaniolilor din Paraguay, Peru și Uruguay. La 13 decembrie, Miranda sosește la Caracas și preia conducerea luptei de eliberare.

La 25 decembrie se formează „Republica Cundinamarca“ (Noua Granada). Centraliștii conduși de Antonio Nariño nu-i recunosc autoritatea, iar provinciile Cali și Cartagena se proclamă autonome.

1811 — ianuarie 17 : Forțele lui Hidalgo sînt înfrînte la Puente de Calderon și revoluția mexicană este temporar înăbușită.

februarie 28 : În Uruguay populația condusă de Jose Artigas se răscoală. Artigas cere sprijinul juntei de la Buenos Aires. În aprilie detașamentul lui Belgrano este înfrînt de separatistul creol Jose Francia din Asuncion, care, mai tîrziu, formează o juntă provizorie independentă de Buenos Aires.

octombrie 12 : Francia se proclamă prim consul al Republicii Paraguay.

mai 5 : Survine moartea lui Moreno, conducătorul revoluției din Buenos Aires.

În aceeași lună forțele reunite ale lui Artigas și Rondeau repurtează victoria de la Las Piedras.

august 19 : În Mexic se formează „Junta de la Sitacuaro“ care reia lupta de eliberare.

septembrie-decembrie : La Buenos Aires se instalează primul triumvirat unitarist alcătuit din Chidano — Passo — Sarratea.

Forțele mexicane conduse de Morelos recuceresc o mare parte din provinciile sudice (Puebla, Oajaca).

SCHIȚĂ CRONOLOGICĂ

1812 — ianuarie-aprilie : La Buenos Aires se constituie trei societăți secrete unitariste conduse de Monteagudo, Julian Alvarez și San Martin.

In Cuba, negrul Jose Aponte declanșează răscoala sclavilor din provincia Oriente.

decembrie : În Spania se promulgă Constituția Cortesurilor, conform căreia se instituie în metropolă și colonii un regim liberal. Coloniile trimit deputați în Cortesuri.

Belgrano îi înfrînge pe regaliști la Tucuman și victoria lui întărește gruparea unitaristă de la Buenos Aires.

1813 — ianuarie-februarie : Patrioții venezuelani Nicolas Briceña, Santiago Mariño și Manuel Piar reîncep lupta de eliberare în Venezuela. Eliberînd provinciile din răsăritul Venezuelei, Mariño se proclamă dictator al Orientului venezuelan.

La Buenos Aires se întrunește adunarea constituantă („Adunarea anului XIII").

septembrie-decembrie : Spaniolii reiau ofensiva pe toate fronturile și obțin victorii în Peru Superior. În Uruguay se convoacă Congresul general al provinciilor La Plata, din inițiativa lui Artigas. Dar provincia Buenos Aires refuză să colaboreze cu acesta.

decembrie 14 : Se întrunește, în Mexic, Congresul de la Chilpancingo, care recunoaște autoritatea lui Morelos și reformele impuse de acesta.

1814 — În Spania se restaurează absolutismul, care dizolvă Cortesurile, anulează reformele liberale și trimite trupe de represalii în colonii.

Generalul San Martin este numit comandant suprem al armatei patriotice din La Plata.

1815 — La Buenos Aires survin lupte între grupările unitaristă și federalistă. Directorul Posadas este înlocuit cu Carlos Alvear. In aprilie, acesta este răsturnat de generalul Rondeau.

In Venezuela debarcă generalul spaniol Morillo, care „pacifică" țara și pătrunde apoi în Noua Granada, pentru a zdrobi forțele patriotice.

Forțele patriotice sînt învinse de spanioli la Tezmalaca (Mexic), Sipe-Sipe (La Plata) și Cartagena (Noua Granada). Morelos este prins și executat de spanioli.

1816 — martie 24 : La Tucuman se întrunește Congresul Național al La Platei.

Trupele portugheze invadează Uruguayul.

iulie 9 : Se proclamă independența La Platei și se formează un guvern central la Buenos Aires, condus de un directorat suprem.

august-decembrie : Caudillosii federaliști din La Plata se răscoală împotriva guvernului central.

Venezuelanii, ajutați de voluntari europeni și de llanerosii lui Paez, înfrîng pe spanioli în bătăliile de la Quebrada Honda, Barcelona și Juncal. Dar între Bolivar și Mariño survin neînțelegeri care slăbesc tabăra patriotică.

1817 — ianuarie 12 : San Martin începe traversarea Anzilor în vederea atacării spaniolilor din Chile.

februarie 12 : San Martin repurtează victoria de la Chacabuco, victorie care consfințește eliberarea provinciei Chile.

decembrie : Patrioții mexicani, conduși de Xavier Mina, reîncep lupta de eliberare, dar sînt din nou înfrînți de spanioli. Represaliile dezlănțuite sînt de o cruzime nemaipomenită și revoluționarii rezistă doar în munți.

general în bazinul Orinoco, greu accesibil, nedevastat de război. Angajează cîteva mii de voluntari, printre care englezi și irlandezi, își stabilește capitala la Angostura (acum Ciudad Bolivar), publică un ziar și stabilește legături cu forțele revoluționare din Llanos. Concepe planul de atac al pozițiilor spaniolilor de pe flancul vestic : speranța sa este să recîștige orașul Caracas, dar se concentrează pentru început asupra proiectului de cucerire a Noii Granade. Va fi considerată una din cele mai curajoase acțiuni consemnate de istoria militară.

Ruta celor 2 500 militari trecea prin cîmpie ; era sezonul ploilor și rîurile se umflaseră. Cîteva zile, povestește unul din ajutoarele lui Bolivar, soldații au mers prin apă pînă la brîu. Au traversat zece rîuri navigabile, multe din ele în bărci din piele de vacă. Păreau totuși zile ușoare pe lîngă trecerea Anzilor, care-i separa de Bogota. Bolivar a ales defileul Pisba, pe care spaniolii îl considerau impracticabil. Bătea un vînt de gheață și mulți dintre oameni mureau de frig și de oboseală. Dar la 7 august 1819, în vestita bătălie de la Boyaca, au învins și independența Noii Granade a fost cîștigată. Cînd spaniolii au realizat surpriza, era deja prea tîrziu. **El Libertador** intra în Bogota. Istoria Americii Latine face aici o pauză, se reculege și-și schimbă traiectoria.

Ultimele clipe de viață ale marelui luptător pentru independența Americii hispanice

Panteonul național din Caracas unde se află mormîntul eroului

Visul capătă contururi

Pe un pămînt cu asemenea întinderi, dimensiunile viziunilor se cer mari, dilatate ca însăși geografia. Idealul bolivarian este o patrie mare, întinsă, nefărîmițată, pașnică. În decembrie 1819, la Congresul întrunit la Angostura, și-l vede realizat ; este semnat actul de naștere al Republicii Marea Columbie, formată din Columbia, Venezuela, Panama și Ecuador, dintre care ultimele două continuau să fie sub controlul coroanei spaniole. Bolivar devine președinte.

În acest timp, mișcarea de eliberare obliga Spania să recunoască idealurile liberalismului. Regaliștii aflați în America sînt din ce în ce mai descurajați. În peninsulă, forțele liberale din armată se răzvrătesc împotriva absolutismului : este începutul revoluției burgheze din 1820-1823. Ferdinand VII* este nevoit să formeze la Madrid un guvern liberal. Pe de altă parte, în 1820, Spania semnează celebrul tratat de armistițiu de la Santa Ana, care, pentru un timp, pune capăt ostilităților. Dar în Venezuela prezența spaniolă este efemeră și Bolivar se decide să acționeze. Recuce-

* În martie 1814 regele Ferdinand VII fusese readus pe tronul Spaniei.

SCHIȚĂ CRONOLOGICĂ

1818 — ianuarie-aprilie : Spaniolii pornesc la contraofensivă, în Chile și Venezuela.

aprilie 5 : San Martin proclamă independența statului Chile și formează guvernul condus de O'Higgins.

În vara și toamna anului 1818, Bolivar elaborează planul unor mari contraofensive. Generalul Santander este trimis după ajutoare în Noua Granada ; voluntari europeni se înrolează în forțele conduse de Bolivar.

1820 — ianuarie : Revoluția din Spania zădărnicește intervenția armată proiectată de „Sfînta Alianță".

februarie : Caudillosii argentinieni înfrîng trupele guvernului central și acaparează puterea la Buenos Aires.

Forțele feudalo-clericale din Mexic, conduse de colonelul Iturbide, acaparează conducerea luptei de eliberare.

1821 — februarie 24 : Iturbide lansează „Planul Iguala", propunînd formarea unui imperiu mexican constituțional.

iunie 24 : Patrioții columbieni repurtează victoria de la Carabobo.

iulie : San Martin înfrînge trupele spaniole din Peru.

septembrie 15 : Se proclamă independența republicilor Costa Rica, Guatemala, Honduras și Nicaragua.

septembrie 28 : San Martin proclamă independența Perului și este numit „Protector" al Perului, atribuindu-i-se puteri dictatoriale.

1822 — aprilie 4 : Trupele columbiene înfrîng pe spanioli la Bombona.

mai 18 : În Mexic are loc o lovitură de stat : Iturbide se proclamă împărat și include în imperiul mexican statele Guatemala, Honduras și Nicaragua.

mai 24 : Columbienii conduși de generalul Sucre repurtează marea victorie de la Pichincha, care asigură eliberarea Ecuadorului și alăturarea acestuia la Marea Columbie. Prin însemnătatea sa istorică și prin numărul mare de națiuni participante, această bătălie „constituie piatra unghiulară a libertății americane".

1823 — februarie : Peruvienii apelează la Bolivar pentru a-i ajuta să înfrîngă trupele spaniole din țară.

martie 19 : Iturbide abdică și pleacă în Europa. Statele Costa Rica, Guatemala, Honduras, Nicaragua și El Salvador se unesc, alcătuind „Federația Provinciilor Unite ale Americii Centrale".

mai 31 : În Mexic se formează un triumvirat republican care preia conducerea țării.

1824 — octombrie 4 : Se formează „Republica Federativă a Statelor Unite ale Mexicului".

1825 — ianuarie-mai : Ultimele rămășițe ale armatei spaniole se refugiază în Peru Superior ; sînt înfrînte de forțele mareșalului Sucre, la Potosi și Tumusla.

iulie 4 : În Mexic se formează asociația „Junta protectoare a libertății cubane", în frunte cu Jose Teurbe, cu scopul ajutorării patrioților din Cuba.

1826 — Congresul Național al La Platei adoptă o nouă constituție și alege președinte al „Republicii Federale Argentina" pe Bernardino Rivadavia.

Viorel SÎRBU

Statuie ecvestră închinată marelui om de stat în localitatea Pereira (Columbia)

reşte destul de uşor pămîntul natal, în iunie 1821, şi cere permisiunea să-şi continue campania militară : urmează eliberarea Ecuadorului, în cadrul unui plan ofensiv de mare anvergură. În timpul luptelor se rodează prietenia fără margini, fără cusur, cu cel mai strălucit dintre ofiţerii săi : Antonio José de Sucre. Tot de momentul ecuadorian se leagă şi marea pasiune a vieţii sale, Manuela Sáenz, care îl va însoţi în lupte, în înfrîngeri, în victorii, şi-l va salva, în apusul gloriei lui, de la atentatul pus la cale de ofiţerii răzvrătiţi.

Federaţia ţărilor libere devenise fapt real. Întreg teritoriul Marii Columbii fusese recîştigat, Statele Unite recunosc noul guvern al lui Simon Bolivar. Peru rămăsese singura citadelă spaniolă în inima federaţiei. Pentru cucerirea sa se unesc doi eroi : Bolivar şi San Martin. Ultimul era animatorul sudului, aşa cum primul devenise al nordului. Nu se vor înţelege : fiecare se consideră „cel ales" şi, după întîlniri eşuate, San Martin renunţă în favoarea lui Bolivar. Ajutat de Sucre, **El Libertador** învinge în celebra bătălie de la Junin. Are loc la 6 august 1824 şi va fi considerată de însuşi Bolivar „culmea gloriei americane, opera generalului Sucre". Urmează, în decembrie, victoria de la Ayacucho, care consfinţeşte deplina eliberare a Marii Columbii şi a Perului ; lui Bolivar îi redă gloria şi prestigiul uneori ştirbite de adversari. În nord, Sucre desăvîrşeşte campania lui Bolivar : o naţiune nouă alege ziua de 6 august 1825, aniversarea bătăliei de la Junin, ca ziua renaşterii sale. Peru Superior ia numele de Bolivia, în onoarea eliberatorului.

„Mi-a eşuat corabia pe stînci"

Să-l privim în cel mai înalt punct al vieţii sale. Fiinţa fragilă care întrupează, paradoxal, forţă, luciditate, perseverenţă şi mai ales voinţă, ţine frînele puterii pe un spaţiu geografic a şase ţări : Panama, Columbia, Ecuador, Venezuela, Bolivia şi Peru. De ultima îl leagă începutul sfîrşitului său fizic : anii de campanie îi secaseră forţele, îl ţintuiseră la pat, aproape invalid. Mintea îi lucrează însă febril, mereu dornică să se autodepăşească. Îl urmăreşte una din ideile sale : alcătuirea unei ligi a statelor Americii hispanice. Cu cîţi zeci de ani înainte prefigura o Organizaţie a Statelor Americane ! Negociază neobosit pentru tratate de alianţă între noile republici, intuind cu clarviziune slăbiciunea lor economică şi politică inerentă. Asemenea tratate sînt semnate şi ratificate de Columbia, Peru, Mexic, America Centrală şi provinciile reunite ale bazinului Rio de la Plata. Apoi are loc primul Congres interamerican în Panama (1826). Este o acţiune fragmentară, la care participă reprezentanţi ai Marii Columbii, Perului, Mexicului şi Americii Centrale. Statele Unite nu-şi trimit emisari ; în schimb iau parte observatori din Marea Britanie şi Olanda. Cei prezenţi semnează un tratat de alianţă, la care sînt

invitate să adere și celelalte state. Orice controverse urmau a fi rezolvate prin arbitraj comun, se prevedea alcătuirea unei armate și a unei flote comune, organizarea de sesiuni bianuale.

Congresul din Panama, chiar cu rezultatele lui modeste, a așezat piatra fundamentală a unei viitoare solidarități și cooperări emisferice. Chiar Națiunile Unite îl pot privi pe Bolivar ca unul dintre primii oameni de stat ai lumii care au acționat în sensul cooperării internaționale. A încercat, de fapt, imposibilul, pentru că, în anii tulburi, cînd se formau națiuni și se stabileau frontiere, o organizare superioară fără una de bază era prematură.

Prevenise că va lăsa un gol politic după dispariția sa, cînd vor răsări ca din pămînt ambițioși mărunți, dornici de putere. Într-adevăr, încă în 1826, războaiele civile încep să-l confirme. Venezuela și Noua Granada se înfruntă reciproc, atițate de cei doi lideri : Páez și Santander. Lima conspiră împotriva supremației politice a Marii Columbii. Bolivar încearcă să păstreze cu orice preț unitatea mult dorită : acceptă compromisuri, promulgă o nouă constituție, își asumă noi puteri dictatoriale. Este o încercare disperată, al cărui adevăr amar îl va gusta cînd grupul de conspiratori invadează palatul prezidențial pentru a-l asasina. Scapă, dar își simte sfîrșitul apropiindu-se. Boala înaintează implacabil. Vede cum armate peruviene invadează Marea Columbie, cu intenția de a anexa orașul Guayaquil. Intervine Sucre și salvează momentan situația. În 1830, Venezuela se desprinde de fosta federație și-i dă lovitura decisivă : se distruge un ideal.

Bolivar își dă seama că prezența sa a devenit un simbol al dominației, un pericol pentru pacea internă și externă a națiunilor care îi datorează libertatea. La 8 mai 1830 părăsește Bogota pentru a se refugia în Europa. Nu abdică, renunță din luciditate și înțelegerea momentului istoric. Sănătatea îi este șubrezită. În plus, ajuns pe coasta atlantică, află că Sucre, pe care și-l imagina succesorul său, a fost asasinat. Știrea îl lovește cumplit. În zadar este chemat să revină la Bogota. Își vede distrusă întreaga operă a vieții sale : „Mi-a eșuat corabia pe stînci". Printr-o ironie a soartei, moare de tuberculoză în casa unui spaniol. La 17 decembrie 1830, cînd se stinge, are 47 de ani. „Nu obții nimic fără constrîngere", spune, în ultimele clipe, cu o umbră de regret și căință.

Contemporan cu Napoleon, a fost adesea suspectat de încercarea de a-l imita. Trecerea Anzilor, spune, de exemplu, istoricul spaniol Salvador de Madariaga, este o repetare voită a traversării napoleoneene a Alpilor. Fiecare este comparabil cu celălalt prin statura istorică, dar realitatea era una în Europa și alta în America. Bolivar însuma spiritul național și avîntul spre independență : revoluția hispano-americană marchează, de fapt după dobîndirea independenței de către cele 13 state nord-americane, începutul pe plan mondial al luptei anticoloniale.

Ca ființă umană, i s-au putut găsi slăbiciuni. Dar puține figuri în istorie au întruchipat această rară combinație între forță și slăbiciune, chibzuință și temperament, viziune de profet și expresie poetică. Viața și faptele i-au clădit dimensiuni mitice în rîndul popoarelor continentului. Dar nici un mit nu este necesar să susțină admirația pentru acest extraordinar bărbat de stat care, pe deasupra tuturor scăderilor, și-a meritat cu prisosință titlul de **El Libertador.**

COMENTARIU BIBLIOGRAFIC

— Cel mai cunoscut volum asupra vieții și faptelor lui Simon Bolivar este Bolivar, **scris de spaniolul Salvador de Madariaga și publicat în 1952. Autorul încearcă să surprindă cu finețe și obiectivitate trăsăturile marelui erou. În ultimii ani, alte opere și studii apărute pe marginea figurii Eliberatorului au adus o nouă lumină asupra faptelor acestuia, iar volumul lui Madariaga nu mai găsește același număr de adepți. Rămîne totuși cea mai completă biografie a lui Simon Bolivar, în ciuda obiecțiilor care i se aduc de cîțiva ani încoace.**

— Victor Andres Belaunde, istoriograf peruvian, a scris în 1938 Simon Bolivar și gîndirea politică a independenței Americii de Sud. **Este doar începutul unor alte studii ale acestui autor pe tema vieții lui Bolivar.**

— Victor de Lecuna, autorul unei alte cărți, este cunoscut mai ales pentru opera de strîngere și publicare a scrierilor lui Bolivar. Intitulate Cartas del Libertador (Scrisori ale **Eliberatorului), figurează azi culese în 12 volume (1929-1959). Sînt documente politice, scrisori către diverse personalități, eseuri pe teme militare etc. care dau posibilitatea surprinderii dîrecte a personalității lui Bolivar.**

— În Venezuela, societatea numită „La Sociedad Bolivariana de Venezuela" a editat în 1967 volumul intitulat Studii asupra lui „Bolivar" de Madariaga, **care întrunește o serie de păreri, argumentate științific, asupra cunoscutului volum al lui Salvador de Madariaga. Se concretizează, cu acest prilej, acțiunea începută de o serie de istoriografi latino-americani, care studiază în ultimii ani, cu mai multă profunzime, istoria luptei pentru independența continentului, încercînd să precizeze, în afara oricărei subiectivități, geniul indiscutabil al eroului S. Bolivar.**

— Cartea lui Viorel Sîrbu Revoluția hispano-americană **oferă cel mai recent tur de orizont românesc asupra anilor cuceririi independenței latino-americane. În această lucrare de mari proporții, remarcabilă prin cantitatea informațiilor, structurarea lor pe capitole și interpretarea științifică a datelor culese, figura lui Simon Bolivar nu face obiectul unei tratări separate și este încadrată în epocă, stabilindu-i-se, cu lux de amănunte și argumentație, locul precis în istoria popoarelor latino-americane.**

A. V.

Cărți sosite la redacție

ÎN CINSTEA SEMICENTENARULUI

EDITURA POLITICĂ a pregătit publicului un număr important de lucrări, multe dintre ele consacrate istoriei Partidului Comunist Român, tradițiilor revoluționare ale clasei muncitoare din România.

Va vedea lumina tiparului un nou volum din seria **Documente privind începuturile mișcării muncitorești și socialiste din România (1821-1878),** sub egida Institutului de Studii Istorice și Social-Politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., volum în care este cuprinsă o perioadă din lupta clasei muncitoare de la începuturile mișcării muncitorești și socialiste din țara noastră pînă în 1878.

Date noi despre publicistica revoluționară, socialistă, din țara noastră oferă un alt volum din seria **Presa muncitorească și socialistă din România, vol. III, partea I. (1917-1919),** care apare sub egida Institutului de Studii Istorice și Social-Politice de pe lîngă C.C. al P.C.R. Problematica bogată a celor 29 publicații cuprinse în volum, printre care : „Socialismul", „Lupta", „Adevărul", „Lupta socialistă", „Erdély Munkás", „Revoluția socială", „Social-democrația", „Wahrheit" și altele, schițează tabloul de ansamblu al mișcării muncitorești și socialiste din anii avîntului revoluționar care a avut drept corolar crearea P.C.R., poziția înaintată a presei muncitorești și socialiste în acea epocă.

De la revoluționarii democrați la făurarii Partidului Comunist Român (1848-1921) de Titu Georgescu. Lucrarea oglindește evoluția gîndirii și luptei revoluționar-democraticce pe făgașul mișcării socialiste și apoi comuniste, evidențiind legătura adîncă a comuniștilor cu lupta multiseculară a poporului român.

O monografie intitulată **Mișcarea muncitorească din România (1916-1921),** urmărește procesul complex de maturizare ideologică, politică și organizatorică a mișcării muncitorești și socialiste din România care a culminat cu transformarea partidului socialist în partid comunist, la 8 mai 1921. Ultimul capitol al lucrării este axat pe analiza lucrărilor Congresului de constituire a P.C.R. Prezentarea documentelor congresului, a dezbaterilor care au avut loc pe marginea acestora, descrierea desfășurării lui, sînt de natură să stîrnească un justificat interes în rîndurile cititorilor.

Monografia semnată de M. C. Stănescu, **Mișcarea muncitorească din România (1921-1924),** redă aspecte legate de consolidarea organizatorică a P.C.R., după mai 1921. Pentru prima oară în literatura istorică este expus pe larg ecoul, cu rezonanțe diferite, produs în rîndurile claselor și păturilor sociale din țară și din străinătate de teroarea anticomunistă care a scos partidul comunist în afara legilor țării, în anul 1924.

Îmbinînd munca ilegală, la care fusese condamnat, cu posibilitățile legale de manifestare, P.C.R. a antrenat în jurul său detașamente importante ale clasei muncitoare. În anii crizei economice a capitalismului din 1929 1933, în România se desfășoară o puternică luptă revoluționară a unora dintre principalele detașamente ale proletariatului. Acestor evenimente le este consacrată ampla monografie : **1933. Luptele revoluționare ale muncitorilor ceferiști și petroliști,** elaborată de un larg colectiv de cercetători ai Institutului de Studii Istorice și Social-Politice de pe lîngă C.C. al P.C.R. Este subliniată însemnătatea internațională a acestor lupte — una dintre primele manifestări muncitorești pe plan mondial împotriva pericolului pe care-l reprezenta fascismul — desfășurate la scurt timp după instaurarea hitlerismului în Germania.

Vastele acțiuni împotriva primejdiei fasciste

interne și externe, pentru pace și democrație, pentru apărarea integrității teritoriale, a independenței și suveranității naționale, fac obiectul volumului intitulat : **Pentru front popular antifascist în România,** elaborat de Gh. I. Ioniță.

Pe aceeași linie a reconstituirii luptei pentru realizarea unei coaliții a tuturor forțelor democratice, patriotice, antifasciste se înscrie și cartea **Pagini de istorie socială** de Ștefan Voicu, vechi militant al mișcării muncitorești din țara noastră. Autorul a strîns în volum un număr însemnat de articole și studii, scrise de el și publicate în reviste și ziare în perioada interbelică și în prima etapă a revoluției populare.

Principalele evenimente ale României postbelice sînt înfățișate în monografia **România în anii revoluției democrat-populare : 1944-1947**. Rezultat al unei îndelungate și ample documentări, lucrarea, realizată de un larg colectiv de cercetători de la Institutul de Studii Istorice și Social-Politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., prezintă premisele revoluției democrat-populare în România, poziția principalelor forțe sociale și politice față de problemele fundamentale ale țării, conținutul puterii politice în anii 1944-1947, evoluția Frontului Unic Muncitoresc în direcția creării partidului unic marxist-leninist al clasei muncitoare din țara noastră, făurirea alianței muncitorești-țărănești și transformarea ei într-o forță anticapitalistă, caracterul și evoluția colaborării partidelor muncitorești cu o parte a burgheziei, politica externă a României și relațiile ei economice cu alte state.

Voluntari români în Spania (1936-1939), este una din cărțile care reliefează aspecte ale solidarității internaționale a poporului nostru, în frunte cu partidul său comunist, cu lupta poporului spaniol împotriva fascismului. În volum sînt consemnate amintirile luptătorilor români încadrați în Brigăzile internaționale.

Menționăm în colecția „Mica bibliotecă de istorie" lucrarea **Frontul Plugarilor,** de Gh. I. Ioniță și Gh. Țuțui, o interesantă monografie despre această importantă organizație revoluționară a țărănimii, care în anii grei ai ilegalității a activat sub directa îndrumare a partidului clasei muncitoare precum și **Mișcarea muncitorească din Valea Prahovei : Contribuția ei la transformarea partidului socialist în partidul comunist** de Vasile Gh. Ionescu.

Alături de aceste studii și monografii, în colecția „Evocări", tot sub egida Institutului de Studii Istorice și Social-Politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., vor fi publicate lucrări biografice consacrate militanților comuniști **Eugen Rozvani, Alexandru Dobrogeanu-Gherea, Dumitru Marinescu și Dumitru Grofu.**

M. D.

În întîmpinarea aceluiași eveniment, **EDITURA ȘTIINȚIFICĂ** a inclus în planul său o serie de lucrări importante privind trecutul de luptă glorios al mișcării muncitorești din România, procesul complex al creării P.C.R., rolul său de catalizator al forțelor înaintate ale societății românești în lupta pentru dreptate socială și libertate națională.

Crearea Partidului Comunist Român (mai 1921), reprezintă o monografie amplă a drumului glorios străbătut de mișcarea muncitorească din țara noastră, culminînd cu crearea, în mai 1921, a Partidului Comunist Român. Lucrarea urmărește în toată complexitatea sa procesul de clarificare politică și ideologică a mișcării muncitorești, în preajma anului 1918 și în perioada următoare. Din paginile lucrării se desprinde cu vigoare importanța istorică, atît pe plan național cît și internațional, a creării partidului marxist-leninist al clasei muncitoare din România.

P.C.R. și masele populare (1934-1938). Lucrarea, elaborată de Gh. I. Ioniță, oglindește activitatea desfășurată de Partidul Comunist Român pentru făurirea unității de acțiune a clasei muncitoare, pen-

Cărți sosite la redacție

tru crearea unui front larg antifascist al tuturor forțelor democratice din România. Legăturile partidului comunist cu lumea satelor, cu intelectualitatea, realizarea unor acorduri de luptă democratică, antifascistă, cu diferite partide și organizații politice, precum și activitatea sa internațională, constituie tot atîtea probleme de interes major dezbătute în lucrare.

Purtători de flamuri revoluționare. Sub acest titlu, sînt înmănuncheate biografiile a 67 dintre militanții de frunte ai mișcării muncitorești și socialiste din țara noastră, ai partidului comunist. Studiile biografice vor oglindi ampla activitate desfășurată de militanții socialiști și comuniști pentru afirmarea ideilor marxist-leniniste, pentru dezvoltarea mișcării muncitorești, pentru ridicarea ei la rangul de forță conducătoare a societății în drumul său spre progres.

Lucrarea elaborată de Ilie Ceaușescu : **P.C.R. — stegarul luptelor revoluționare din anii 1929-1933,** prezintă un tablou de ansamblu al luptelor muncitorești din România în perioada crizei economice (1929-1933), remarcîndu-se documentarea temeinică, originalitatea de interpretare și sinteză și viziunea cuprinzătoare asupra fenomenelor și proceselor petrecute în perioada respectivă în mișcarea muncitorească din România. Lucrarea evidențiază cauzele acestor lupte, trăsăturile lor caracteristice, varietatea și justețea revendicărilor formulate de muncitori, contribuția P.C.R. în organizarea și conducerea acțiunilor anticapitaliste ale maselor muncitoare.

Cu **Apărarea Patriotică,** carte realizată de Olimpiu Matichescu, se pune la dispoziția publicului cititor un amplu material documentar privind lupta clasei muncitoare și a forțelor democratice împotriva terorii, pentru apărarea militanților revoluționari, comuniști și antifasciști din lagăre și închisori. În România, această luptă s-a desfășurat și prin intermediul Apărării Patriotice, organizație cu o largă bază de masă, care a activat sub conducerea directă și permanentă a partidului comunist. Activitatea acestei organizații s-a încadrat organic în ansamblul mișcării de rezistență antifascistă a poporului român, în perioada dictaturii antonesciene și a războiului hitlerist. După victoria insurecției, Apărarea Patriotică a avut un rol însemnat în mobilizarea poporului român în vederea înfrîngerii Germaniei hitleriste.

C.M.

EDITURA MILITARĂ a consacrat două lucrări glorioasei aniversări. Prima dintre ele : **P.C.R. in viața social-politică a României,** a fost publicată sub egida Institutului de Studii Istorice și Social-Politice de pe lîngă C.C. al P.C.R. și reprezintă o culegere de studii originale care evidențiază rolul și locul partidului în viața social-politică a țării în perioada 1921-1944. O atenție deosebită este acordată creării partidului, activității sale de afirmare a clasei muncitoare, luptei duse de comuniști, în anii premergători celui de-al doilea război mondial, pentru coalizarea tuturor forțelor progresiste, patriotice, împotriva pericolului fascist și a agresiunii imperialismului hitlerist, pentru apărarea independenței, suveranității și integrității naționale a patriei.

Cea de-a doua lucrare, intitulată : **Din lupta antifascistă pentru independența și suveranitatea României** (ediția a II-a), prezintă cele mai semnificative momente ale luptei duse de poporul român în perioada 1933-1944, sub conducerea partidului, pentru democrație și socialism. Noua ediție, apărută ca și cea dintîi, sub egida Institutului de Studii Istorice și Social-Politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., conține date noi, rezultate din cercetările și studiile întreprinse în ultimul timp.

T. L.

Acestea sînt, desigur, doar cîteva din cărțile pe care istoricii noștri le-au consacrat marii sărbători. Ele exprimă năzuința de a cinsti semicentenarul prin noi lucrări care să prezinte trecutul glorios al partidului nostru, marea sa forță creatoare.

RÎNDURI DE LA UN „VETERAN"

Vechiul prieten al revistei noastre ADONIS POPOV *din* București, Intrarea Frumoasă, 6, ne scrie din nou:

„Ca «veteran al poștei redacției» dv., m-aș simți, oarecum lipsind de la serviciu dacă nu aș apare în redacție și după nr. 1/1971:

— materialele și expunerea lor, foarte interesante și frumoase — mulțumiri;

— neglijentă și inconsecventă prezentare a «documentelor ilustrative» (nu abțibilduri): autor, locul unde se găsesc originalele (cum se vede, regulă istoriografică abandonată de MAGAZIN ISTORIC);

— oribile pete albastru-închis peste părți din textul «submarinului Orzel», devenite ilizibile; cum de s-a dat drumul ca și alte dăți, de altfel — acestor bibiluri dăunătoare și fără nici un chichirez?"

Mulțumirile noastre — și pentru elogii și pentru critici, care ni se par întemeiate. A. Popov ne mai reproșează că am scris undeva „a preluat comanda" *în loc de* „a luat comanda". Luăm *notă, așteptînd să* preluăm *la această rubrică pasaje dintr-o viitoare scrisoare a „veteranului poștei redacției".*

STRĂBUNICUL BUNICULUI

O foarte frumoasă scrisoare ne adresează GHEORGHE MOESCU, *din* Orșova, cartierul Zupalnic nr. 429. *Lăcătuș mecanic pe marele șantier al Porților de Fier, Gh. Moescu, care este în același timp un pasionat iubitor de istorie, ne propune trimiterea unor date suplimentare din Banat în legătură cu luptele românilor împotriva cotropitorilor străini.* „La aceste lupte a participat — *scrie corespondentul nostru* — și străbunicul bunicului meu".

Îl rugăm pe tovarășul Moescu să ne trimită informațiile respective, mai ales pe cele care se referă la strămoșul său direct.

DIN TRECUTUL MEDICINEI NOASTRE

Dr. IONEL ȚUGUI, *medic primar și director al spitalului Colțea, ne adresează o interesantă evocare, din care extragem:*

„Acum 150 ani, în primăvara anului 1821, a văzut lumina tiparului la Sibiu, în «tipografia alu Ioan Bart», prima lucrare științifică medicală tipărită în limba română, respectiv lucrarea doctorului Vasile Popp intitulată: *Despre apele minerale de la Arpătac, Bodoc și Covasna.* Autorul trebuie considerat ca întemeietor al scrisului medical în limba română și al terminologiei medicale românești. Doctorul Vasile Popp (1789-1842) a jucat un rol important în istoria medicinei românești, fiind și un protagonist al culturii românești în Transilvania.

Lucrarea fiind destinată maselor largi, autorul a căutat ca fiecare termen străin să fie tradus sau înlocuit cu o expresie românească, iar unele noțiuni au fost explicate pe larg în note de subsol. Popp a știut să făurească un început de terminologie medicală, lipsită de formule savante și artificiale, recurgînd la expresii mai ușor de înțeles, mai apropiate de formele populare. Latinismele sînt rare ca și cuvintele create sub influența limbii eline sau franceze.

Dr. V. Popp a mai scris și lucrarea *Despre obiceiurile populare de înmormîntare la daco-romani,* un veritabil mic tratat de etnografie și folclor, poate primul în limba română. De asemenea, el a publicat la Sibiu, în 1838, *Dizertație despre tipografiile românești în Transilvania și învecinatele țări, de la începutul lor pînă în vremurile noastre,* cu scopul de a oferi tineretului nostru, care studia în străinătate, cunoștințele necesare despre literatura română «pentru că nu-i mai mare rușine într-o societate de bărbați învățați, numai despre istoria și literatura altor nații a vorbi, și despre a sa a nu ști nimic...»

Anul acesta se mai împlinește un veac de la apariția lucrării doctorului Atanasie Fătu, *Manual de medicină practică populară* tipărit la București. Din capitolele acestui volum de aproape 1 000 pagini, deosebit de importante sînt: *Mijloacele terapeutice propriu zise* (partea generală) *și Despre oarecare mijloace curative și despre modul preparării lor* (partea specială, cap. XII, pp. 720-760). La sfîrșitul *Manualului* există și o tablă «alphabetică și vocabulariu», care explică termenii tehnici folosiți în lucrare, inclusiv pe cei farmaceutici. Este primul glosar din literatura noastră medicală de popularizare, un strămoș al dicționarelor medicale de mai tîrziu".

GARDA ȘI GARDA

Lt.-colonelul în rezervă MIRCEA TOMESCU *din* Tîrgoviște, str. Progre-

poșta redacției

sului nr. 1, *ne trimite următoarea scrisoare :*

„În articolul *21-23 ianuarie 1941* publicat în nr. 1/71 al revistei Dv. se citează un paragraf extras din memoriile Sabinei Cantacuzino (p. 84) în care se afirmă : *...doi fruntași legionari pleacă la Sinaia, unde se afla regele, stabilind mai întîi contact cu unii aghiotanți regali, membri ai gărzii și apoi cu Mihai...*

Subsemnatul fiind unul din cei doi aghiotanți care se aflau pe atunci la Sinaia, iar cel de-al doilea aghiotant fiind mort, îmi revine datoria să vă aduc la cunoștință următoarele :

1. Cei doi legionari care au venit la Sinaia în seara de 22 ianuarie, nefiind anunțați și așteptați la sosire, au fost conduși la Corpul de gardă unde au fost legitimați și chestionați de cei doi ofițeri.

Deci primul contact al celor doi legionari a fost luat, într-adevăr, cu ofițerii din garda regală.

Dacă autoarea memoriilor a folosit expresia, «membri ai gărzii» în loc de «ofițeri din gardă» vă rog să dispuneți rectificarea cuvenită.

2. Dacă însă în textul original expresia «membri ai gărzii» are înțelesul de membri ai Gărzii de Fier, vă rog să aduceți la cunoștință cititorilor următoarele :

Aghiotanții regali erau numiți și schimbați de Antonescu personal. La acea dată Garda de Fier nu era o organizație clandestină și membrii ei erau ușor de identificat. Dacă «unii aghiotanți» ar fi fost membri ai Gărzii de Fier, Antonescu ar fi știut acest lucru mult mai precis decît Sabina Cantacuzino.

În ce mă privește, nu am fost niciodată membru al Gărzii de Fier și n-am avut nici o legătură cu această organizație."

Din partea tovarășului general în rezervă MARCEL OLTEANU, B-dul Dacia 2, București, *primim o sesizare asemănătoare, cu rugămintea de a face delimitarea respectivă între membru al Gărzii de Fier și membru sau ofițer în garda regală, termeni confuzionați în memoriile Sabinei Cantacuzino.*

LEANCA

Emoționante scrisori în limba română ne-au sosit din localitatea Pianella (Pescara—Italia). *Autorul lor este* GIUSEPPE SBRACCI *care, în perioada dintre cele două războaie mondiale, a trăit și muncit ani îndelungați în țara noastră, unde a participat și la luptele de clasă ale proletariatului român.*

Cunoscînd-o îndeaproape pe Elena Filipovici, G. Sbracci evocă într-una din scrisori luminoasa figură a acestei eroine a clasei muncitoare din România despre care revista noastră a scris recent. Episodul pe care ni-l relatează a avut loc cu prilejul procesului intentat unui grup de comuniști în toamna anului 1925, cînd Leanca — cum îi spuneau prietenii și tovarășii de luptă — a ținut piept, cu curaj și demnitate, aroganței brutale a zbirilor.

„Așa am cunoscut-o pe Leanca, *își încheie Giuseppe Sbracci frumoasa sa scrisoare.* Peste puțin se împlinesc patruzeci și cinci de ani de cînd ne-am despărțit. Dar n-am uitat-o. O amintesc tinerilor comuniști români de astăzi, ca pe o luptătoare care și-a jertfit viața pentru dezrobirea clasei muncitoare".

Aducem caldele noastre mulțumiri tovarășului Sbracci și îl rugăm să-și înfrîngă sfiala de care ne vorbește și să ne mai trimită și alte fragmente din amintirile sale.

DINCĂ DRAGOMIR *din* Craiova *vrea să știe* „dacă în războiul din 1877-1878 decorația «Steaua României» s-a acordat atît ofițerilor, cît și gradelor inferioare ?... Pun întrebarea de mai sus fiindcă Vasile Alecsandri, în poezia *Sergentul,* spune că acesta avea «și Crucea Sf. Gheorghe și-a României Stea»... Să fie numai o licență poetică ?" — *se întreabă dînsul.*

După cum se știe, „Steaua României" este cel mai vechi ordin militar național, creat chiar de Cuza Vodă, în 1864. În 1877 a fost instituit prin legea din 10 mai, fiind acordat pentru prima oară în lunile septembrie și octombrie, cu ocazia luptelor de la Plevna. Se acorda, într-adevăr, numai gradelor superioare, dar se cunosc cîteva derogări, cînd, prin dispoziții speciale și numai pentru fapte de arme excepționale, ordinul a fost acordat și unor subofițeri.

Să se fi numărat Sergentul printre aceștia din urmă ?

Asta numai Alecsandri a știut-o !

FELICITĂRI ANTICIPATE

PETRE TEODORESCU : *tehnician constructor naval din* Galați, Aleea Mercur nr. 2, *ne scrie :* „Vreau să fiu primul care vă felicită din inimă cu prilejul celui de-al 50-lea număr — care va apărea în luna mai a.c. — al îndrăgitei noastre reviste de cultură istorică".

poșta redacției

La rîndul său, DIMITRIE IVĂNESCU, *din* București, str. Intrarea Ziduri între vii, nr. 22, *ne adresează cuvinte calde*: „în curînd se vor împlini 50 numere ale acestei încîntătoare reviste, pe care eu am salutat-o încă din 1967 printr-o carte poștală. Sînt patru ani de cînd adun cu deosebită dragoste fiecare număr al ei și-l sorb din copertă în copertă".

In același sens ne scrie și „corespondentul 10 000", CONSTANTIN MARMELIUC *din* Suceava, *care adaugă:* „Fiul meu Radu, din clasa a VIII-a a Școlii generale nr. 1 din Suceava a îndrăgit istoria și revista Dvs. atît de mult, încît a căutat singur să găsească răspunsurile la întrebările concursului pe care-l publicați".

Tovarășul COSTIN DIMITRESCU, *avocat pensionar și, după cum singur mărturisește, pasionat cititor de istorie, ne adresează, la cei 87 ani ai săi, urarea ca „Magazin istoric", de-ar* „ajunge să se tipărească într-un milion de exemplare și încă ar fi prea puțin". *Cu tot grăuntele de hiperbolă din această cerere, îi mulțumim tovarășului Costin Dimitrescu și-i dorim să atingă vîrsta centenară și încă...*

Mulțumim acestor prieteni apropiați de care ne unește un puternic sentiment comun — dragostea pentru istorie.

CURIER

Continuăm să primim zilnic telefoane și vizite la redacție prin care ni se solicită numere de revistă epuizate. Venind în ajutorul celor ce doresc să-și completeze colecția, întrucît redacția nu dispune de exemplare suplimentare, publicăm o parte din adresele celor ce ne-au scris în această problemă, urmînd ca, prin înțelegere, cititorii respectivi să-și asigure numerele din „Magazin istoric" ce le lipsesc de la cei cărora le prisosesc.

OFERĂ

ION BRUMĂ, București, str. Florilor, 33, sect. 4, of. Vitan; EM. BOANDĂR, Ploiești, str. Văleni, 21; I. ȘERBAN, București, tel: 18.04.81; CLAUDIA RUSU, București, str. Ion Ghica, I, sect. 4, tel. 14.31.88; VALERIA TRIFAN, București, str. Banul Antonache, 41, sect. I, of. post. 63; GH. STAMBOLIN, București, str. Alex. Donici, 40, sect. 2; MIHAIL RUSESEU, București, str. Cedrilor, 3, sect. 6, tel: 31.17.03; NICOLAE MIROIU, com. Sutești, jud. Vîlcea; GH. RUSU, Cluj, str. Gruia, 26, ap. 2; VIOREL F. LANG, București, Magistrala N-S 21, bloc 4, ap. 134, sect. 5, tel.: 23.42.91; PAULA PANAITESCU, București, str. Căderea Bastiliei, 5, sect. 1, tel.: 51.75.17.; VASILE CABAN, Ploiești, str. Spătaru, 2; Ing. GHEORGHE BUCUR, București, str. Macaralei, 18, bloc, Y-8, et. VII, ap. 30, sect. IV, cartierul Titan; ROBERT BRALVER, București, str. slt. Zaharia 4, ap. 3, et. 2, sect. 8; ALEXANDRU MUNTEANU, București, sect. 8, B-dul 1 Mai, 327, scara B, ap. 35.

SOLICITĂ

AUREL I. ROSULESCU, Cluj, str. B.N. Antal nr. 39-41, bloc. B, ap. 1; CONSTANTIN CĂLIN, Deta, jud. Timiș, str. Aurel Vlaicu, 6; SILVIU IAMBOR, Constanța, B-dul 1 Mai, 12, of. post. 1; RADU I. CONSTANTIN satul Berca, com. Berca, jud. Buzău; NICOLAE TONCEANU Tg. Mureș — jud. Mureș, str. Buciumului nr. 11, et. I, ap. 6; Prof. NICOLAE POP, jud. Maramureș, Liceul Borșa; H.D. TUDOSIE, Huși, jud. Vaslui, Liceul hortiviticol: LIVIU GHILEZAN, Bistrița-Năsăud, str. Toamnei 15; D. TEODORESCU, Dorohoi, str. Republicii 121; IOAN OANCEA, Bistrița, jud. Bistrița-Năsăud, Sanatoriul C.A. Roșii, 24; ALEXANDRU NEGOESCU, București, str. Polonă, 66, sect.1; ION BANICĂ, Brăila, str. Școlilor, 19; Ing. HORAȚIU C. CIUDIN, Craiova, Calea București, bloc. Aro, sc. 1, ap. 1, parter, tel.: 1.28.49; NICOLAE PETRICA, Lugoj, str. Carpați, 7.

Nicolae MINEI

ABONAMENTUL DV. LA MAGAZIN ISTORIC!

Asigurați-vă din timp primirea în continuare a revistei! Modalitatea vă este cunoscută: achitați contravaloarea abonamentului la oficiile P.T.T., factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi, instituții și de la sate. Este singura modalitate, pentru fiecare dintre Dv., de a avea colecția completă, întrucît redacția nu dispune de exemplarele solicitate frecvent de cititori în urma epuizării numerelor publicației.

CONTENTS

THE JUBILEE OF THE ROMANIAN COMMUNIST PARTY
CRISTIAN POPIȘTEANU Such a Party Exists 2
TITU GEORGESCU The Creation of the Romanian Communist Party, a Corner-Stone in the History of Romania 5
* An Unpublished Document Concerning the Creation of the Romanian Communist Party 15
M.C. STĂNESCU The Trial of the Delegates to the 1921 Congress 17
* Foreign Diplomatic Documents Concerning the Struggle for the Setting up of the Romanian Communist Party 24
H. STEINER From the Struggle of the Austrian Resistance ..30
* 1939 – 1945: The Dramatic Balance-Sheet of the Conflagration 37
Ș. GRUIA A Deportee in Ravensbrück 43
* Richard Sorge, the Secret Agent of the Century 46
C. REZACHEVICI Historical Dictionary 54
D. PROTASE When and How Did the Roman Administration and Army Retire from Dacia 59
A. EDEN Memoirs 66
D. ALMAȘ The Golescu Family 74
MATEI CAZACU The First Known Document in Romanian 83
ANCA VOICAN Simon Bolivar — El Libertador 84
* Books Received at the Editor's Office 94
* Letters from the Editor..97

SOMMAIRE

LE 50e ANNIVERSAIRE DU PARTI COMMUNISTE ROUMAIN
CRISTIAN POPIȘTEANU Un tel parti existe 2
TITU GEORGESCU La création du Parti Communiste Roumain, moment essentiel dans l'histoire de Roumanie 5
* Un document inédit sur la création du Parti Communiste Roumain 15
M.C. STĂNESCU Le procès intenté aux délégués au Congrès de 1921 17
* Documents diplomatiques étrangers concernant la lutte pour la fondation du Parti Communiste Roumain 24
H. STEINER Pages de lutte de la Résistance autrichienne ..30
* 1939 – 1945: Le bilan dramatique de la conflagration 37
Ș. GRUIA Déportée à Ravensbrück 43
* Richard Sorge, l'agent secret du siècle 46
C. REZACHEVICI Dictionnaire historique 54
D. PROTASE Quand et comment a eu lieu la retraite de l'administration et de l'armée romaines de Dacie 59
A. EDEN Mémoires 66
D. ALMAȘ La famille Golescu 74
MATEI CAZACU Le premier document connu en roumain 83
ANCA VOICAN Simon Bolivar — El Libertador 84
* Livres reçus à la rédaction 94
* Courrier de la rédaction ..97

СОДЕРЖАНИЕ

ПЯТИДЕСЯТИЛЕТИЕ РУМЫНСКОЙ КОММУНИСТИЧЕСКОЙ ПАРТИИ
КРИСТИЯН ЦОПИШТЯНУ Есть такая партия 2
ТИТУ ДЖОРДЖЕСКУ Создание Румынской Коммунистической Партии, краеугольный камень в истории Румынии 5
* Неопубликованный документ о создании Румынской Коммунистической Партии 15
М.К. СТЭНЕСКУ Судебный процесс против делегатов съезда 1921-го г. 17
* Иностранные дипломатические документы освещающие борьбу за создание Румынской Коммунистической Партии 24
Г. ШТАЙНЕР Страницы австрийского Сопротивления 30
* 1939–1945: Драматический итог конфликта 37
Ш. ГРУЯ Сосланная в Равенсбрюк 43
* Рихард Зорге, разведчик века 46
К. РЕЗАКЕВИЧ Исторический словарь 54
Д. ПРОТАСЕ Когда и как произошло отступление римской армии и администрации из Дакии 59
А. ИДЭН Мемуары 66
Д. АЛМАШ Семья Голеску 74
МАТЕЙ КАЗАКУ Первый известный документ на румынском языке 83
АНКА ВОЙКАН Симон Боливар — Эл Либертадор ..84
* Редакция получила новые книги 94
* Редакционная почта ..97

INHALT

DER 50. JAHRESTAG DER RUMÄNISCHN KOMMUNISTISCHEN PARTEI
CRISTIAN POPIȘTEANU Eine solche Partei gibt es 2
TITU GEORGESCU Die Gründung der Rumänischen Kommunistischen Partei, ein Grenzstein in der Geschichte Rumäniens 5
* Ein unveröffentlichtes Dokument über die Gründung der Rumänischen Kommunistischen Partei 15
M.C. STĂNESCU Der Prozess der Abgeordneten zum Kongress von 1921 17
* Ausländische diplomatische Berichte über den Kampf für die Gründung der Rumänischen Kommunistischen Partei ..24
H. STEINER Aus dem Kampf der österreichischen Resistenz 30
* 1939–1945: Die dramatische Bilanz des Weltbrands 37
Ș. GRUIA Als Deportierte in Ravensbrück 43
* Richard Sorge, der Geheimagent des Jahrhunderts 46
C. REZACHEVICI Geschichtslexikon 54
D. PROTASE Wann und wie zogen die römische Verwaltung und Armee aus Dazien 59
A. EDEN Memoiren 66
D. ALMAȘ Die Familie Golescu 74
MATEI CAZACU Die erste bekannte Urkunde in rumänischer Sprache 83
ANCA VOICAN Simon Bolivar — El Libertador 84
* Bei der Redaktion eingegangene Bücher 94
* Briefkasten der Redaktion 97

ABONNEMENTS: ICE — LIBRI Bucarest, Roumanie: Calea Victoriei 126, P.O.B. 134–135; Telex: 226

magazin istoric
București, str. Onești, nr. 5. — Sectorul 1, Oficiul poștal Nr. 1.
telefon 16 68 72, 15 16 68

REDACTORI: Dana Crivăț, Elisabeta Petreanu, Maria Anca Pîrjol, Vasile Șimandan, I.M. Ștefan, Marian Ștefan, Valentin Urum
SECRETAR DE REDACȚIE: Valeriu Buduru
PREZENTAREA GRAFICĂ: Radu Dobre
COPERTA: compoziție de arh. Liviu Popa și arh. Alexandru Tătaru

Apare lunar, se găsește de vinzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poștale, factorii poștali, difuzorii din întreprinderi, instituții și de la sate. Prețul unui număr 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe un an — 60 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii" — București

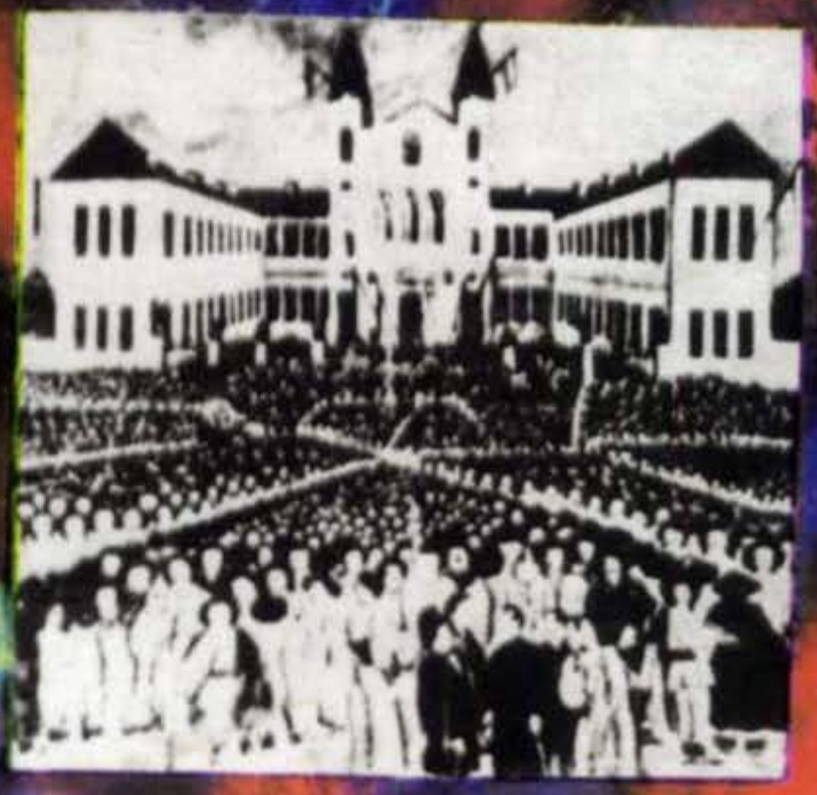

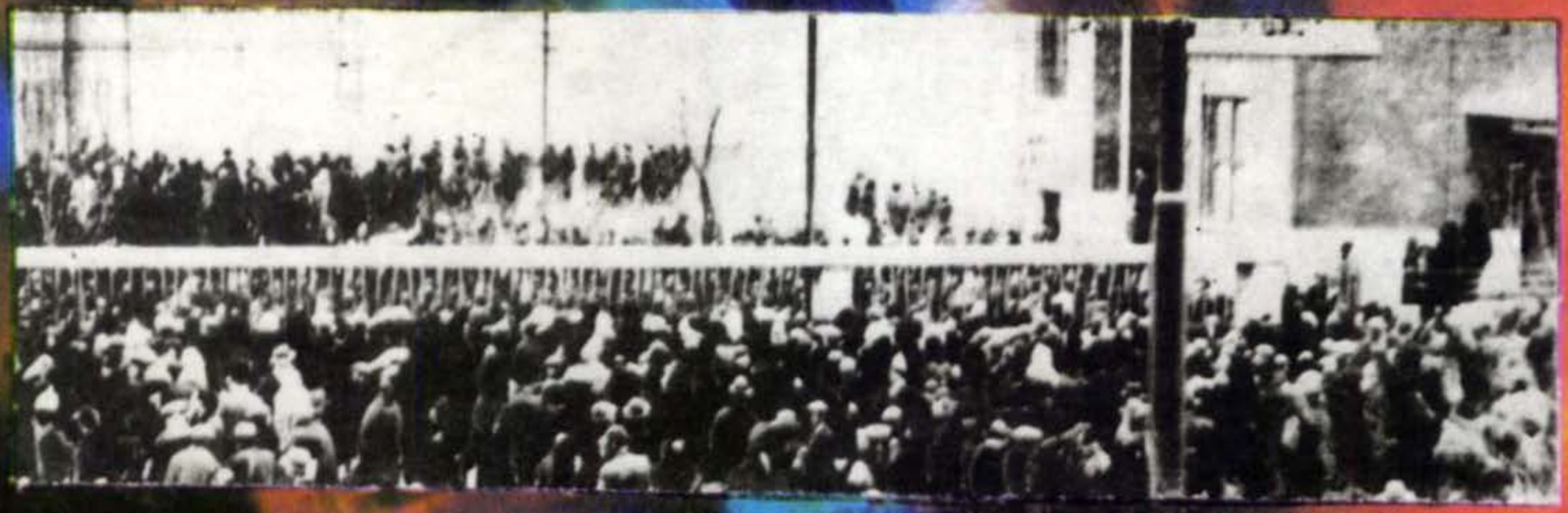

TRA ASCA
ARTIDU COMUNISTI!